

GEOGRAFIE

SBORNÍK
ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

2008/1
ROČNÍK 113

GEOGRAFIE

SBORNÍK ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

GEOGRAPHY

JOURNAL OF CZECH GEOGRAPHIC SOCIETY

Redakční rada – Editorial Board

Šéfredaktor (Editor-in-Chief): BOHUMÍR JANSKÝ (Univerzita Karlova, Praha)
Zástupce šéfredaktora (Associate Editor): RUDOLF BRÁZDIL (Masarykova univerzita, Brno)
Zástupce šéfredaktora (Associate Editor): DUŠAN DRBOHLAV (Univerzita Karlova, Praha)
Technický redaktor (Technical Editor): VÍT JANČÁK (Univerzita Karlova, Praha)

JIRÍ BLAŽEK (Univerzita Karlova, Praha), MILAN BUČEK (Ekonomická univerzita, Bratislava), ALOIS HYNEK (Masarykova univerzita, Brno), RENÉ MATLOVIČ (Prešoyská univerzita, Prešov), PIOTR MIGÓŃ (Universytet Wrocławski), PETR PAVLÍNEK (University of Nebraska at Omaha), ZBIGNIEW W. KUNDZEWICZ (Polska Akademia Nauk, Poznań), ADRIAN SMITH (Queen Mary, University of London), LUDĚK SÝKORA (Univerzita Karlova, Praha), DAVID UHLÍŘ (Regionální rozvojová agentura jižní Moravy, Brno), VÍT VOŽENÍLEK (Univerzita Palackého, Olomouc), HEINZ WANNER (Universität Bern)

OBSAH – CONTENTS

HLAVNÍ ČLÁNKY – ARTICLES

Ž e n k a J a n : Riziko delokalizace zpracovatelského průmyslu Česka: regionální aspekty	1
Risk of delocalization of manufacturing industry in Czechia: regional aspects	
W e r n e r o v á M a r i e : Percepce atraktivity a image krajských měst v Česku na příkladu vysokoškolských studentů z Českých Budějovic a Ústí nad Labem	20
Perception of attractiveness and image of regional cities in Czechia on the example of university students in České Budějovice and Ústí nad Labem	
S m e j k a l M i r o s l a v : Program rozvoje kraje: nechtěné dítě nebo užitečný pomocník?	34
Regional development programme: unwanted child or useful helper?	
K l i m e š J a n : Deterministický model náchylnosti území ke vzniku svahových deformací ve Vsetínských vrších	48
Use of the deterministic approach for the landslide susceptibility mapping, Vsetínské vrchy Highland, Czechia	

ROZHLEDY – REVIEWS

K u l d o v á S i l v i e : Image geografie v edukačních dokumentech: příspěvek k diskusi nad textem revize Mezinárodní charty geografického vzdělávání	61
The image of geography in educational documents: contribution to the debate on the revised text of the International Charter on Geographical Education	

DISKUSE – DISCUSSION

Návrh nového pedogeografického členení území Česka (*J. Kolejka*) 74 – Geografie ve studiu krajiny (*A. Hynek*) 79 – Geografie ve studiu krajiny. Reakce na stejnojmenný diskusní příspěvek doc. Hynka (*I. Bičík*) 85 – Reakce na diskusní příspěvek doc. Hynka (*J. Kolejka*) 89.

JAN ŽENKA

RIZIKO DELOKALIZACE ZPRACOVATELSKÉHO PRŮMYSLU ČESKA: REGIONÁLNÍ ASPEKTY

J. Ženka: *Risk of delocalization of manufacturing industry in Czechia: regional aspects.* – Geografie–Sborník ČGS, 113, 1, pp. 1–19 (2008). – This paper examines international relocation determinants of Czech manufacturing companies in order to estimate the probability of potential delocalizations. The research is based on statistical evaluation of “internal keep-factors” (particular company features strengthening the location inertia of manufacturing), which are divided into three main groups – capital intensity, complexity of value chain and business sophistication. Keep-factors, represented by six financial indicators, were examined on the company level. The sample covers 692 Czech manufacturing companies (foreign owned) with one hundred or more employees. The main goal is to identify regions threatened by delocalization, which is caused by high-level concentration of “footloose” companies.

KEY WORDS: international relocation – manufacturing – location inertia.

Úvod

Delokalizace průmyslových aktivit je proces na mezinárodní úrovni, který začaly průmyslové společnosti a firmy nejvyspělejších zemích světa praktikovat již před více než čtyřiceti lety. V průběhu 60. let začalo ve větším měřítku docházet k přesunu pracovně náročných výrobních a montážních aktivit do rozvojových zemí s nízkými náklady. Příkladem může být rychlý rozvoj textilního a posléze elektronického průmyslu ve východoasijských zemích (Jižní Korea, Taiwan, Malajsie a další), které absorbovaly na tehdejší dobu značný objem přímých zahraničních investic z vyspělých zemí (především z USA). V průběhu následujících dvou desetiletí dosáhl postupně tento proces téměř globálního rozměru (Dicken 2003) a stal se jedním z nejvýznamnějších stimulů a projevů ekonomické globalizace.

V zemích EU 15 se mezinárodní delokalizace zařadila mezi intenzivně diskutovaná téma během posledních pěti let. Důvodem je zvyšující se rozsah a intenzita tohoto procesu, který je akcelerován rozmachem vědy a techniky, technologií, nadnárodních společností a sílící konkurenční, rostoucím ekonomickým významem velkých asijských zemí (Číny a Indie) a investiční atraktivitou postkomunistických zemí střední Evropy. Hlavní důvod, proč se delokalizace dostala do ohniska zájmu odborné i laické veřejnosti a proč se o ní začala zajímat i politická reprezentace na úrovni vlád národních států i Evropské komise, byly obavy o zanikání pracovních míst v problémových regionech EU 15. Velkou pozornost věnovali odborníci (např. Daudin, Lavasseur 2005; Gaffard, Quéré 2005; Geishecker 2005; Marin 2004; Szanyi 2005) přesunu ekonomických aktivit do nových členských zemí EU 27 a následným dopadům na ekonomickou prosperitu a zaměstnanost (hlavně manuálních

pracovníků) v „postižených“ regionech Německa, Francie, Rakouska, Belgie a dalších států.

Ze stejného důvodu se dostává v několikaletém odstupu proces delokalizace zpracovatelského průmyslu do centra pozornosti také v naší zemi. Česko je v současnosti méně vyspělým ekvivalentem evropských zemí (zejména Irska a zemí Beneluxu), na které by měla delokalizace velkého rozsahu velice tříšné ekonomické dopady. V důsledku masivního přílivu přímých zahraničních investic (dále PZI) po roce 1998 se Česko zařadilo mezi malé, otevřené ekonomiky s významným vlivem zahraničního kapitálu. Delokalizace hrozí především u firem pod zahraniční kontrolou (Bruisma, Gorter, Nijkamp 2002; Coucke, Pennings, Sleurwaegen 2005; Pennings, Sleurwaegen 2006, 2002a, 2002b, 2000), protože nadnárodní společnosti jsou obecně mobilnější a přesunují v první řadě pobočky v zahraničí, nikoli v domácím regionu.

Při poskytování investičních pobídek zahraničním investorům je důležité odhadnout, které podniky do Česka vstupují pouze za účelem úspory nákladů a získání investičních pobídek. Pravděpodobnost delokalizace je vysoká u investorů, kteří zakládají konkurenceschopnost svých poboček v zemích s nízkými náklady na dočasných a rychle vyčerpatelných komparativních výhodách (Pennings, Sleurwaegen, Monmaerts 2000; Tiggeloove, Vossen 2005). Typickým příkladem jsou tzv. mezinárodně mobilní investice do výstavby montoven, které využijí dočasně nízkých mezd a desetiletých daňových prázdnin, a poté se přemístí do zemí, kde tyto podmínky splňují. Vzhledem k tomu, že je obtížné odhalit skutečné motivy investora a předpovědět strategii rozvoje pobočky na desetiletí dopředu, potřebujeme znát profil výrobních aktivit firem v daném oboru, které jsou v Česku již lokalizovány. Cílem článku je tedy zjistit, které české regiony mají tendenci přitahovat především montážní aktivity a které socioekonomicke charakteristiky regionů ovlivňují výskyt lokalizačně nestabilních průmyslových firem v zahraničním vlastnictví.

K delokalizaci přistupují nejčastěji mezinárodně mobilní („footloose“) firmy s minimálními lokalizačními požadavky (suroviny, kvalifikovaná pracovní síla, blízkost trhu aj.), které mohou díky výkonné a relativně levné dopravě fungovat i v oblastech bez průmyslové tradice a být zakládány „na zelené louce.“ Mezinárodně mobilní investice však mají přesto jisté lokalizační požadavky, které se odvíjejí od krátkodobé komparativní výhody cílového regionu – především investičních pobídek a připravenosti průmyslových zón (Blažek, Uhlíř 2002). V Česku se výše investičních pobídek odvíjí od míry okresní nezaměstnanosti (Buráňová 2006), přičemž s rostoucí nezaměstnaností se snižuje minimální výše investice pro poskytnutí investičních pobídek.

Z toho vychází hypotéza 1, která předpokládá, že významná část mezinárodně mobilních investic směřuje do periferních a strukturálně postižených okresů s vysokou nezaměstnaností.

Nejméně mobilní jsou firmy v kapitálově a technologicky náročných oborech zpracovatelského průmyslu (např. Clark, Wrigley 1995, 1997; Dick 2004; Latcovich, Smith 2001; Levy, Murnane 2004; Pennings, Sleurwaegen 2000). Lokalizační inercie vyplývá z vysoké finanční, technické a organizační náročnosti přesunu kapacit, která je obvykle výsledkem velkých investic do nemoobilního fixního kapitálu. Nemobilní jsou však též regionálně zakořeněné firmy, které jsou závislé na unikátní komparativní výhodě hostitelského regionu – „know-how“, kvalifikovaná pracovní síla, kvalitní dodavatelé, spolupráce s institucemi výzkumu a vývoje (dále VaV).

Hypotéza 2 tedy předpokládá, že regionální (na úrovni starých okresů) diferenciace rozmístění lokalizačně (ne)stabilních firem je kromě míry okresní

nezaměstnanosti ovlivněna progresivitou oborové struktury zpracovatelského průmyslu.

Teoretický rámec

V zahraniční literatuře termín delokalizace („delocalization“) označuje přesuny výrobních i nevýrobních aktivit do zahraničních zemí, resp. regionů poskytujících ekonomické výhody. Pro účel tohoto článku je nevhodnější použít širší definici podle Veugelers (2005, s. 4–5):

„Delokalizace je proces přesunu ekonomických aktivit do zahraničních regionů, zahrnující ukončení nebo redukci aktivit v původním regionu nebo jejich stagnaci (nerozvíjení) z důvodu firemní expanze v zahraničí. Tento proces odráží firemní strategii založenou na přizpůsobení se rostoucí konkurenci a zrychlujícímu se technologickému pokroku.“

Veugelers (2005) rozlišuje dva základní mechanismy realizace a průběhu delokalizace:

1. vnitrofiremní delokalizace („offshoring“): přemístění ekonomických aktivit formou založení dceřiné společnosti v zahraničí (spojené s investicí v zahraničním regionu), kdy produkční řetězec zůstává plně ve vlastnictví relokující firmy
2. transfer mezi dvěma a více firmami („outsourcing“) – transfer ekonomických aktivit společnosti do zahraničí formou najmutí zahraničních dodavatelů („subcontracting“).

Pro regionální politiku je klíčová klasifikace delokalizace podle podílu přemístěných aktivit a potenciálních dopadů na ekonomiku zdrojového regionu. Podle prvního kritéria rozlišuje Mariotti (2005):

- integrální delokalizaci: přesun všech ekonomických aktivit firmy do jiné lokality za současného zrušení aktivit v lokalitě původní
- parciální delokalizaci: přesun části aktivit do jiného regionu při zachování původního závodu.

Hledisko podílu přemístěných aktivit úzce souvisí s charakterem a intenzitou dopadů delokalizace na socioekonomickou situaci zdrojového regionu. Integrální delokalizace „bez náhrady“ má obvykle negativní dopady a může vést k tzv. absolutní deindustrializaci, spojené s poklesem průmyslové aktivity ve formě postupného snižování zaměstnanosti či produkce, růstu produktivity a zhoršeného deficitu obchodní bilance. Parciální delokalizace je v materiálech Evropské Komise – např. COM(2004)274 – spojována s procesem tzv. relativní deindustrializace, což je přirozený proces přesouvání zdrojů a zaměstnanosti ze zpracovatelského průmyslu do služeb, který je zapříčiněn vyšší hladinou produktivity práce ve zpracovatelském průmyslu ve srovnání se sektorem veřejných služeb (Hayter 2004). Vymístění výrobních a montážních aktivit, které nejsou při vysokých mzdových nákladech schopné konkurence, uvolňuje potenciál lidských zdrojů pro rozvoj sofistikovanějších a technologicky náročnějších aktivit v průmyslu nebo službách.

Delokalizace je tedy přirozenou a nevyhnutelnou součástí dynamiky ekonomického růstu a pro zdrojové regiony představuje příležitost i hrozbu zároveň. Následující článek se však zabývá výhradně integrální delokalizací, kterou vnímá jako (potencionální) ohrožení ekonomického růstu a pracovních míst v Česku, resp. v některých jeho regionech.

Náhylnost zpracovatelského průmyslu k delokalizaci je výslednicí působení tří skupin faktorů: podněcujících firmy k opuštění stávající lokality („push-

faktory“), motivujících firmy k přesunu do nové lokality („pull-faktory“) a podporujících setrvání firem ve stávající lokalitě (van Dijk, Pellenbarg 1999).

„Push-faktory“ jsou důvody, pro které chce firma původní lokalitu opustit (Pen 1999). Přesněji je lze definovat jako soubor komparativních nevýhod zdrojového regionu, kvůli nimž jsou firmy nuceny nebo je pro ně výhodné přistoupit k delokalizaci. Příkladem je nedostatek nebo vysoká cena výrobních faktorů (suroviny, energie, pracovní síla aj.), nerozvinutá technická či sociální infrastruktura, regulace podnikatelského prostředí (např. striktní zákony na ochranu životního prostředí nebo zaměstnanců), role odborů nebo vývoj potátvy na domácím trhu.

„Pull-faktory“ jsou komparativní výhody potenciálních cílových regionů delokalizace, které přitahují přímé zahraniční investice. Pellenbarg, van Wissen, van Dijk (2002) empiricky zjistili, že „pull-faktory“ jsou zpravidla protikladem „push-faktorů“. Např. je-li hlavním „push-faktorem“ delokalizace firemních aktivit ze zdrojového regionu vysoká úroveň mezd, je pravděpodobně, že nejvýznamnějším „pull-faktorem“ potenciálního cílového regionu bude levná pracovní síla. Na základě působení „push-“ a „pull-faktorů“ je možné (de)lokalizace členit podle motivu přemístění firem na nákladově orientované (nejčastěji mzdová úspora), tržně orientované (obsazení nového rostoucího trhu) a zdrojově orientované (kvalifikovaná pracovní síla, kvalitní dodavatelé, suroviny aj.).

„Keep-faktory“ lokalizace zpracovatelského průmyslu jsou mechanismy, které působí ve prospěch setrvání firmy ve stávající lokalitě. Pro analýzu náchylnosti zpracovatelského průmyslu k delokalizaci je klíčová konfigurace „keep-faktorů“, a to ze dvou základních důvodů:

1. Rozsah a charakter působení „keep-faktorů“ determinuje finanční a organizační náročnost případné delokalizace. Nákladnost a proveditelnost samotného procesu přemístění výrobních aktivit je lépe zjistitelná a kvantifikovatelná než prognóza firemní konkurenceschopnosti ve stávajícím resp. potenciálním cílovém regionu. Jinými slovy není možné exaktně určit, které firmy (odvětví) budou mít největší tendenci přemístit výrobní aktivity. Je ale možné určit, pro které firmy je delokalizace snadno proveditelná a pro které představuje výraznou komplikaci.
2. „Keep-faktory“ jsou utvářeny především na vnitrofiremní (struktura aktiv a pasiv, kvalita managementu, organizační struktura), lokální a regionální úrovni. Díky tomu je možné „keep-faktory“ specifické firmy nebo závodu do určité míry identifikovat a kvantifikovat v regionálním kontextu. „Push-“ a „pull-faktory“ jsou naproti tomu ovlivňovány především globální politickou (volný pohyb zboží a kapitálu) a ekonomickou situací (intenzita globální konkurence, vývoj cen produkčních faktorů, trendy ve vývoji technologie a organizace).

„Keep-faktory“ se stávají důležitou charakteristikou lokalizační stability zejména v případech, kdy se jedná o pobočky velkých nadnárodních firem se sídlem v zahraničí. O případné delokalizaci pobočky rozhoduje ředitelství nadnárodní společnosti. Měřítkem rozhodování je optimalizace prostorového vzorce výrobního řetězce s cílem maximalizovat zisk společnosti jako celku a zpravidla také zachovat zaměstnanost v regionu, kde sídlí korporátní ústředí. Delokalizace podřízené pobočky může být výsledkem restrukturalizace v důsledku klesající konkurenceschopnosti nadnárodní společnosti jako celku – bez ohledu na produktivitu a konkurenceschopnost pobočky. Charakteristiky vypovídající o konkurenceschopnosti pobočky v regionálním kontextu (vaz-

by na regionální subjekty a instituce) a náročnosti resp. výhodnosti potenciálního přesunu pobočky jsou jediným spolehlivým prediktorem rizika delokalizace.

„Keep-faktory“ je možné rozdělit do dvou základních skupin: interní (vnitřfiremní) a externí (firemní vazby na vnější prostředí). Na pravděpodobnost (de)lokalisace mají zásadní vliv charakteristiky výrobního procesu, zejména kapitálová a technologická náročnost (Brouwer, Mariotti, Ommeren 2004; Pennings, Sleuwaegen 2000; Pennings, Sleuwaegen, Monmaerts 2000; Tiggeloo, Vossen 2005; van Dijk, Pellenbarg 1999, 2000) a úplnost hodnotového řetězce, daná zastoupením řídících funkcí a sofistikovaných výrobních i nevýrobních aktivit (Brouwer 2004; Bruinsma, Gorter, Nijkamp 2002; Meijboom, Voordijk 2003). Z externích faktorů hrají hlavní roli firemní vazby na regionální subjekty a instituce (např. Breschi, Lissoni 2001; Blinder 2006; Levy, Murnane 2004; Pavlínek, Smith 1998), přičemž důležité jsou dodavatelské vztahy, šíření inovací a vazby na VaV sektor. Kromě regionálního zakořenění mají vliv také plošně působící charakteristiky hostitelského regionu (geografická poloha a dopravní dostupnost, nabídka a cena výrobních faktorů, stabilita politického a makroekonomického prostředí).

Následující statistická analýza rizika delokalizace průmyslových firem je založena na kvantifikaci nejvýznamnějších interních „keep-faktorů“, mezi které patří kapitálová náročnost výrobního procesu, úplnost hodnotového řetězce a sofistikovanost výrobních operací.

Kapitálová náročnost je definována jako podíl hodnoty fixního kapitálu a počtu zaměstnanců firmy přepočteném na standardní pracovní dobu (Pennings, Sleuwaegen 2002b). Vysoké kapitálové výdaje zvyšují podíl utopených nákladů na hmotných aktivech firmy (Caves, Porter 1976; Pennings, Sleuwaegen 2000; Stam 2003). Typickým příkladem utopených nákladů je investice do vybudování závodu, zakoupení strojního vybavení nebo do školení zaměstnanců. Utopené náklady je možné definovat jako firemní náklady, které „jsou pevně spjaty s individuálním použitím a nejsou tedy uhraditelné v případě zavření podniku“ (Mata 1991, s. 5). Nemobilnost kapitálu je klíčovým faktorem geografické inercie zpracovatelského průmyslu.

Firmy v kapitálově náročných odvětvích nezakládají konkurenční výhodu na ceně pracovní síly, proto nemají velkou motivaci relokovat za účelem snížení mzdových nákladů. Například Belgie má vzhledem k blízkosti masového trhu a relativně vysokým mzdám komparativní výhodu v kapitálově náročných odvětvích, zejména chemickém průmyslu (Sleuwaegen, De Becker 2001). Nejčastějším motivem delokalizace výrobních aktivit do zemí s nízkými náklady je úspora mzdových nákladů (Antras, Helpman 2004; Damijan, Rojec 2005; Tiggeloo, Vossen 2005; van Eenennaam 1995; Verra 1999). Vliv kapitálových výdajů na rozhodování firem o delokalizaci je tedy značný. Investice do fixního kapitálu jsou významným aspektem regionálního zakořenění (Bruinsma, Gorter, Nijkamp 1998).

Výchozí hodnocení úplnosti hodnotového řetězce rozlišuje firmy, které pouze získávají a zpracovávají zdroje (realizují primárně základní produkční aktivity), a firmy, které realizují i další činnosti strategického významu, jako produktový design, marketing, logistiku nebo poprodejní služby (Kadeřábková 2005). Úplnost hodnotového řetězce ovlivňuje lokalizační stabilitu firem dvojím způsobem: přímo i zprostředkováně. Přímý dopad má zastoupení řídících funkcí a rozhodovacích pravomocí. Největší pravděpodobnost přemístění mají podřízené pobočky bez zastoupení vyšších výrobních a nevýrobních funkcí (Brouwer 2004; Bruinsma, Gorter, Nijkamp 2002). Nepřímé dopady se tý-

kají zvyšování utopených nákladů a intenzity regionálního zakořenění. Zastoupení technologicky náročných aktivit, výzkumu a vývoje, marketingu a dalších strategických funkcí posiluje lokalizační inercii a zvyšuje lokalizační nároky firem, neboť se zužuje okruh potenciálních cílových regionů schopných poskytnout odpovídající podmínky pro podnikání. Dochází též k prohlubování regionálního zakořenění. Firemní prosperita začíná být závislá na dlouhodobé spolupráci s kvalitními dodavateli, učení se od konkurence, absorpcí nových technologií a inovací nebo komunikaci se zákazníky.

Sofistikovanost resp. technologická náročnost výrobních postupů úzce souvisí s hlediskem úplnosti hodnotového řetězce a ovlivňuje lokalizační stabilitu ve třech směrech:

1. Zvyšuje a specifikuje lokalizační nároky výrobních aktivit. Pro možnost lokalizace tohoto typu firem je klíčová nabídka kvalitativních faktorů v cílovém regionu. Velký význam má zejména dostupnost specificky a vysoce kvalifikovaných lidských zdrojů (vědců a techniků), kvalita výzkumných institucí (soukromých a veřejných výzkumných pracovišť, univerzitních laboratoří), intenzita spolupráce mezi výzkumnými institucemi a podniky a další faktory (Kadeřábková 2005a). Zejména v zemích s nízkými náklady nejsou obvykle na počátku k dispozici pokročilé technologie, vyškolení pracovníci a jiné zdroje (Antras, Helpman 2004). Je sice možné potřebné zdroje vybudovat, dovézt nebo relokovat, ale finanční náročnost tohoto procesu není v případě nákladově motivované delokalizace únosná.
2. Je spojena s intenzivními vazbami na subjekty a instituce domácího regionu. Významným „keep-faktorem“ je externí inercie projevující se ve stabilitě dlouhodobých vazeb na subdodavatelské firmy, vzdělávací a vědeckovýzkumné instituce a další regionální subjekty (Brouwer 2004). Firmy v technologicky náročných oborech mají tendenci vytvářet klastry (clusters), které jim umožňují externalizovat vstupní utopené náklady (Clark, Wrigley 1997) spojené s vývojem nových technologií, prohloubit specializaci a tím dosáhnout úspor z rozsahu, těžit ze šíření technologií a regionálního „know-how“ resp. monitorovat kroky konkurenčních firem (např. Cooke, Morgan 1993; Dicken a kol. 2003).
3. Negativně ovlivňuje technickou, organizační a finanční proveditelnost samotného procesu delokalizace a následného managementu výrobních aktivit na mezinárodní úrovni (Baaij a kol. 2005). Z hlediska mezinárodní organizace výrobního procesu je klíčovým faktorem mobility zpracovatelského průmyslu úroveň standardizace technologií a kodifikovatelnost výrobních postupů, která se odráží v rutinizaci činnosti zaměstnanců. Nejsnadněji lze přesunout rutinizované aktivity (manuální i kognitivní), neboť jsou založené na kodifikovatelných znalostech a umožňují management a kontrolu na mezinárodní úrovni, tedy bez osobního kontaktu (Autor, Levy, Murnane 2003). Rutinní aktivity přitom zahrnují celou škálu kvalifikačních úrovní a může se jednat i o přesun vysokoškolských pracovních míst (Antras, Garicano, Rossi-Hansberg 2006; Antras, Helpman 2004; Bronfenbrenner, Luce 2004).

Externí „keep-faktory“ nebyly do statistické analýzy zahrnuty z důvodu špatné dostupnosti a kvantifikovatelnosti. Analýza regionálních vazeb vyžaduje individuální výzkum na úrovni jednotlivých firem a regionů.

Tab. 1 – Ukazatele lokalizační stability

Skupina „keep-faktorů“	Název ukazatele	Zkratka ukazatele	Jednotka
Firemně specifické charakteristiky	utopená fixní aktiva* na 1 zaměstnance	UTFIX/ZAM	tis. Kč
	přidaná hodnota na 1 zaměstnance	PH/ZAM	tis. Kč
Komplexita hodnotového řetězce	podíl přidané hodnoty na výkonech včetně marže	PH/VYKM	%
	podíl osobních nákladů na celkových nákladech firmy	MZDY/NAKL	%
Výrobní technologie a inovace	podíl počtu VaV pracovníků na celkovém počtu zaměstnanců firmy	VaVZAM/ZAM	%
	podíl hodnoty nehmotných výsledků VaV, ocenitelných práv a firemní pověsti („goodwill“**) na hodnotě fixních aktiv firmy	VaV/FIX	%

Pozn.: * utopená fixní aktiva – finanční hodnota budov, strojů a vybavení, ** „goodwill“ – nehmotné aktivum, které je zdrojem konkurenční výhody firmy; zahrnuje firemní prestiž, důvěru zákazníků, morálku zaměstnanců a další faktory zvyšující ziskovost. Lze přeložit jako firemní pověst nebo dobré jméno.

Zdroj: autorovy výpočty na základě publikací MPO 2006; ČSÚ 2006

Metodologie

Náchylnost zpracovatelského průmyslu Česka k delokalizaci posuzuji na základě statistického hodnocení datového souboru 692 firem ve zpracovatelském průmyslu v zahraničním vlastnictví (agregovaných na okresní úroveň) pomocí šesti ukazatelů lokalizační stability, které reprezentují již zmíněné interní „keep-faktory“. Za rizikové (lokalizačně nestabilní) považuji firmy se slabými „keep-faktory“, vyznačující se „nomádickými rysy“ (Bruinsma, Gorter, Nijkamp 2002). Každou ze tří skupin interních „keep-faktorů“ reprezentují dva kvantitativní ukazatele, čtyři základní (zvýrazněné) a dva doplňkové ukazatele lokalizační stability (tab. 1).

První dvojici ukazatelů (vysvětlení zkratek v tab. 1) tvoří firemně specifické charakteristiky: ukazatel UTFIX/ZAM (pro vyjádření kapitálové náročnosti výrobního procesu na zaměstnance) a ukazatel PH/ZAM (zachycuje produktivitu výrobního procesu).

Komplexitu hodnotového řetězce reprezentují další dva ukazatele: ukazatel PH/VYKM (poukazuje na zastoupení vyšších výrobních i nevýrobních funkcí) a ukazatel MZDY/NAKL (odráží podíl osobních nákladů na celkových firemních nákladech). Přítomnost VaV, marketingových nebo servisních oddělení a sofistikované výroby umožňuje vyšší zhodnocení výrobku a odraží se na vyšším podílu přidané hodnoty na výkonech.

Technologická náročnost výrobního procesu a inovační činnost je hodnocena dvojicí ukazatelů: ukazatel VaVZAM/ZAM (zachycuje vlastní VaV kapacity firmy, které indikují postavení pobočky v hierarchii nadnárodní korporace,

intenzitu regionálního zakořenění a přenositelnost – „degree of footlessness“ firemních aktivit) a ukazatel VaV/FIX (reflektuje technologickou připravenost a absorpční kapacitu podniku, neboť zahrnuje také přijímání externích výsledků výzkumu a vývoje např. formou nákupu licence; ocenitelná práva a firemní pověst („goodwill“) poukazují na prodej pod vlastní značkou, vlastní inovační činnost a marketing; image firmy může prohlubovat odpovědnost na lokálním trhu, citlivost zákazníků na lokalizaci výroby značkového zboží a dlouhodobé vazby na regionální subjekty.

Doplňkovými dvěma ukazateli jsou: ukazatel PH/ZAM (produktivita, přidaná hodnota na zaměstnance) a ukazatel MZDY/NAKL (relativní osobní náklady). Mají za úkol zpřesnit komponentní analýzu a odstranit případné chyby v interpretaci výsledků. Nutnost použití indikátoru produktivity vyplývá z těsné pozitivní korelace mezi podílem přidané hodnoty na výkonech a relativními osobními náklady. Firmy a obory s vysokou komplexitou hodnotového řetězce (vysokým podílem přidané hodnoty na výkonech) zahrnují totiž kromě lokalizačně stabilních firem, vyznačujících se sofistikovanými výrobními postupy, také firmy v pracovně náročných odvětvích (např. oděvní a kožedělný průmysl), které dosahují vysoké relativní přidané hodnoty prostřednictvím značných osobních nákladů.

Ukazatel produktivity umožňuje oddělit nestabilní obory zpracovatelského průmyslu s nízkou produktivitou výrobního procesu. Relativní osobní náklady jsou v analýze použity i přes těsnou korelací s ukazatelem podílu přidané hodnoty na výkonech. Rozdělují obory s vysokou relativní přidanou hodnotou do dvou skupin: na obory s vysokým podílem osobních nákladů („low-tech“ obory náročné na pracovní sílu nebo „high-tech“ s kvalifikovanými zaměstnanci) a obory s nízkými relativními osobními náklady (např. tabákový průmysl).

Uvedené ukazatele následně vstupují do komponentní analýzy za účelem extrakce syntetických indikátorů (faktorů) lokalizační stability. Za lokalizačně nestabilní jsou považovány firmy s nízkými hodnotami ukazatelů UT-FIX/ZAM, PH/ZAM, PH/VYKM, VavZAM/ZAM a VaV/FIX a vysokou hodnotou ukazatele MZDÝ/NAKL.

Pokud není uvedeno jinak, čerpají všechny tabulky a grafy ze studie MPO (2006), která je založena na statistických datech z Ročního výkazu ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví za rok 2005, který uveřejňuje Český statistický úřad. Statistická data ČSÚ se vztahují k roku 2004.

Výsledky

Výsledky komponentní analýzy je nutné interpretovat s opatrností, neboť hodnoty syntetických proměnných za jednotlivé okresy jsou ovlivněny mj. následujícími skutečnostmi:

1. Okresy nejsou přirozené geografické regiony a naprosto nerespektují průmyslovou regionalizaci. Za nižší jednotky však nebyla aggregátní data k dispozici.
2. Především v méně industrializovaných okresech jsou hodnoty faktorů výrazně ovlivněny největší firmou a nezachycují tedy vnitřní heterogenitu z hlediska lokalizační stability.
3. V některých oborech (např. potravinářském) vyplývají nízké hodnoty faktorů lokalizační stability z přirozených specifických výrobního procesu.

Sestice ukazatelů lokalizační stability (tab. 1) je reprezentováná trojicí komponent (tab. 2 a tab. 3). Největší váhu má komponenta s pracovním názvem „kapitálová náročnost“, která vysvětluje 35 % variability datového sou-

Tab. 2 – Podíl syntetických proměnných (komponent) na variabilitě statistického souboru

Komponenta	Vlastní hodnoty „initial eigenvalues“ CELKEM	% vysvětlené variability	Kumulativně
Kapitálová náročnost	2,106	35,10	35,10
Přidaná hodnota	1,719	28,65	63,75
Výzkum a vývoj	1,295	21,59	85,35
4	0,532	8,87	94,21
5	0,307	5,12	99,33
6	0,040	0,67	100,00

Zdroj: autorovy výpočty na základě publikací MPO 2006; ČSÚ 2006

Tab. 3 – Matice faktorových zátěží po rotaci

Ukazatele	Kapitálová náročnost	Faktory	
		Přidaná hodnota	Výzkum a vývoj
S/L	0,899	-0,116	-0,015
W/E	-0,381	0,901	-0,039
RD/FS	0,083	-0,047	0,853
INTG/C	0,015	0,094	0,862
VA/ZAM	0,927	0,015	0,130
VA/VYKM	0,171	0,970	0,084

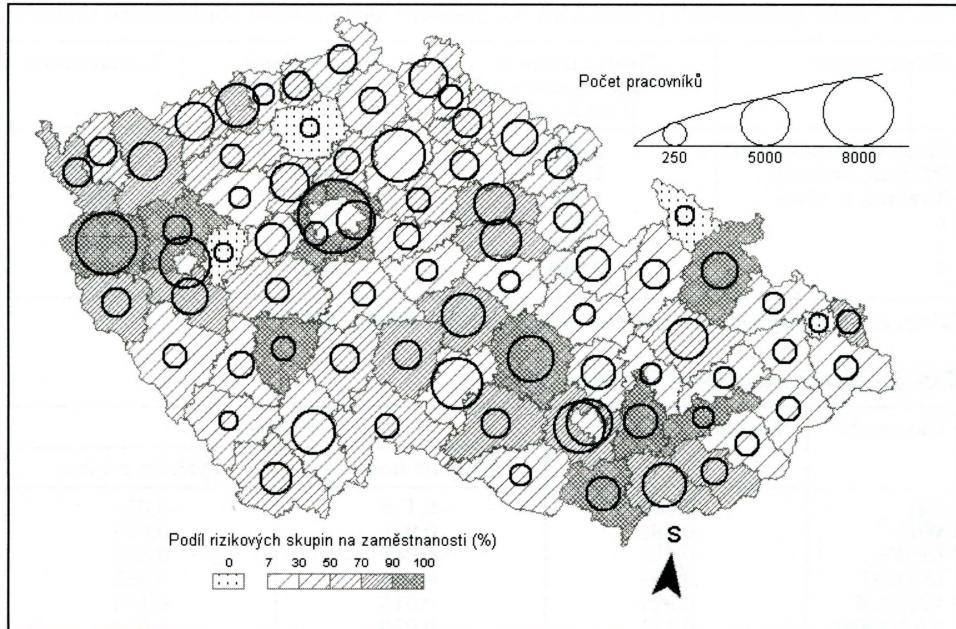
Zdroj: autorovy výpočty na základě publikací MPO 2006; ČSÚ 2006

boru. Kromě kapitálové náročnosti zachycuje též produktivitu výrobního procesu. Komponenta „přidaná hodnota“ je sycena vysokými kladnými hodnotami podílu přidané hodnoty na výkonech a relativních osobních nákladů, komponenta „výzkum a vývoj“ zaměstnaností ve VaV (ukazatel VaVZAM/ZAM) a hodnotou nehmotných výsledků VaV (ukazatel VaV/FIX).

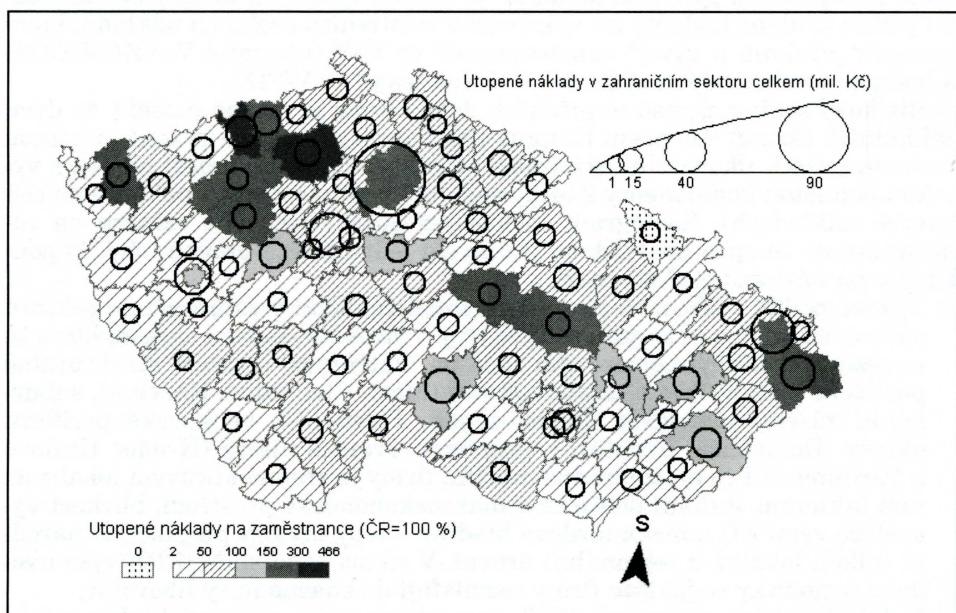
Rizikový soubor okresů ohrožených delokalizací je možné rozdělit do dvou základních skupin. Do první skupiny patří okresy, které se vyznačují nízkou hodnotou všech ukazatelů lokalizační stability, do druhé náleží okresy s vysokou hodnotou komponenty 2 (díky velkému podílu osobních nákladů na celkových nákladech). Kartogram zachycující podíl rizikového sektoru na zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu jednotlivých okresů (obr. 1) poukazuje na následující skutečnosti:

- Vysoké podíly rizikových skupin na zaměstnanosti v zahraničním sektoru zpracovatelského průmyslu se vyskytují v širokém spektru okresů, které se nevyznačují žádným společným znakem. Patří mezi ně staré strukturálně postižené průmyslové a téžební okresy (Most, Chomutov, Karviná), suburbanní zázemí metropolí (Praha-západ, Plzeň-jih), venkovské periferní okresy (Domažlice, Bruntál) i významná krajská města (Hradec Králové a Pardubice). Pro mezinárodně mobilní firmy je zřejmě klíčovým lokalizačním faktorem stabilní politické a makroekonomické prostředí, blízkost vy-spělých zemí EU a nízká mzdrová hladina – tedy faktory působící na národní (nikoli lokální či regionální) úrovni. V rámci zemí splňujících výše uvedené podmínky se již tyto firmy rozmísťují do značné míry libovolně.
- V čele je pětice okresů se 100% zaměstnaností v rizikových skupinách¹

¹ Byly vymezeny dvě rizikové skupiny, první je definována pomocí záporných hodnot všech ukazatelů lokalizační stability, druhá se vyznačuje kladnými hodnotami ukazatele PH/VYKM a zápornými hodnotami všech ostatních ukazatelů.

Obr. 1 – Zaměstnanost v rizikových skupinách zahraničního sektoru ve zpracovatelském průmyslu v roce 2004. Podíl rizikových skupin na zaměstnanosti (v %). Diagramy: počet pracovníků.

Obr. 2 – Kapitálová náročnost zahraničního sektoru zpracovatelského průmyslu Česka v roce 2004. Utopené náklady na zaměstnance (Česko = 100). Diagramy: utopené náklady v zahraničním sektoru celkem.

Tab. 4 – Souvislost lokalizační stability a výše investičních pobídek podle typů okresů

Skupina	ZAM RISK	ZAM RISK/CR	ZAM ZPRAC	ZAM ZPRAC/CR
A	15 073	10,7	35 243	10,1
B	9 358	6,7	40 433	11,6
C	15 819	11,8	35 312	10,1
D	10 0247	71,4	237 495	68,2
Česko	140 497	100,0	348 483	100,0

Pozn.: ZAM RISK a ZAM RISK/CR – zaměstnanost v rizikovém sektoru absolutně a v podílu na hodnotách Česka; ZAM ZPRAC a ZAM ZPRAC/CR – zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu absolutně a v podílu na hodnotách Česka.

Zdroj: autorovy výpočty na základě publikací MPO 2006; ČSÚ 2006

Tab. 5 – Investiční pobídky ve zpracovatelském průmyslu podle typu okresů

Skupina okresů	Míra nezaměstnanosti	Minimální výše investice	Hmotná podpora na vytvořené pracovní místo	Hmotná podpora na školení nebo revalidaci
A	přes 50 % nad celostátním průměrem	100 mil. Kč	200 000 Kč (+ 50 000 Kč)	35 % nákladů na získání kvalifikace
B	25-50 % nad celostátním průměrem	150 mil. Kč	100 000 Kč (+ 25 000 Kč)	35 % nákladů na získání kvalifikace
C	do 25 % nad celostátním průměrem	200 mil. Kč	žádná	35 % nákladů na získání kvalifikace
D	pod celostátním průměrem	200 mil. Kč	žádná	žádná

Pozn.: v závorce je uvedená bonusová podpora, pokud na nové pracovní místo nastoupí osoba se zdravotním postižením nebo osoba dlouhodobě nezaměstnaná.

Zdroj: CzechInvest 2006

- Praha–západ, Písek, Břeclav, Kroměříž a Bruntál. Okresy jsou z hlediska velikostní a oborové struktury zpracovatelského průmyslu zcela odlišné.
- Na druhém pólu jsou okresy Litoměřice, Mělník, Ostrava–město, Kutná Hora a Rokycany, ve kterých se rizikové firmy nevyskytují. Lokalizační stabilita souvisí se specializací na kapitálově náročné obory (obr. 2) – papírenský průmysl v okrese Litoměřice (Štětí) hutnický průmysl, chemii a výrobu automobilových dílů v Ostravě a na základní chemii a výrobu plastů v Rokycanech. Výjimkou je Kutná Hora s vysoce produktivním tabákovým průmyslem, který zásadním způsobem ovlivňuje celookresní hodnoty.
- Předpoklad koncentrace mezinárodně mobilních investic do periferních a strukturálně postižených okresů s vysokou nezaměstnaností zpochybňují údaje (viz tab. 4), srovnávající podíl jednotlivých skupin okresů podle výše nezaměstnanosti a investičních pobídek (klasifikace CzechInvest, viz tab. 5) na počtu pracovních míst v sektoru lokalizačně nestabilních firem Česka. V rámci nejvíce podporovaných okresů s mírou nezaměstnanosti převyšující republikový průměr o více než 25 % (skupiny A, B) je soustředěno pouze 17,4 % pracovních míst, přičemž tyto okresy se podílejí více než 20 % na zaměstnanosti v zahraničním sektoru zpracovatelského průmyslu Česka.

Tab. 6 – Souvislost lokalizační stability a regionálně specifických faktorů

		RISK/FS	FS/MEAN	NEZAM	HT/FS	MHT/FS	HS/FS	LS/FS
RISK/FS	Pearsonův koef. Sig. (dvojstranná) N	1 76	-0,359** 0,001 76	-0,024 0,840 76	0,072 0,535 76	0,102 0,379 76	0,270* 0,018 76	- 0,234(*) 0,042 76
FS-MEAN	Pearsonův koef. Sig. (dvojstranná) N	0,359** - 0,001 76	1 0,869 76	0,019 0,451 76	-0,088 0,170 76	0,112 0,335 76	-0,196 0,091 76	0,101 0,384 76
NEZAM	Pearsonův koef. Sig. (dvojstranná) N	-0,024 0,840 76	0,019 0,869 76	1 0,170 76	-0,159 0,170 76	-0,007 0,950 76	-0,018 0,877 76	0,131 0,258 76
HT/FS	Pearsonův koef. Sig. (dvojstranná) N	0,072 0,535 76	-0,088 0,451 76	-0,159 0,170 76	1 0,005 76	-0,317** 0,005 76	0,440** 0,000 76	-0,289* 0,011 76
MHT/FS	Pearsonův koef. Sig. (dvojstranná) N	0,102 0,379 76	0,112 0,335 76	-0,007 0,950 76	- 0,317** 0,005 76	1 0,492 76	0,080 0,492 76	-0,684** 0,000 76
HS/FS	Pearsonův koef. Sig. (dvojstranná) N	0,270* 0,018 76	-0,196 0,091 76	-0,018 0,877 76	0,440** 0,000 76	0,080 0,492 76	1 0,492 76	- 0,337** 0,003 76
LS/FS	Pearsonův koef. Sig. (dvojstranná) N	-0,234* 0,042 76	0,101 0,384 76	0,131 0,258 76	-0,289* 0,011 76	- 0,684** 0,000 76	- 0,337** 0,003 76	1 76

Pozn.: ** korelace je signifikantní na 1% hladině testu; * korelace je signifikantní na 5% hladině testu. RISK/FS – podíl rizikových skupin na zaměstnanosti v zahraničním sektoru zprac. okresu, FS-MEAN – průměrná velikost firmy v okresu, NEZAM – okresní nezaměstnanost k 1.1.2005, HT a MHT/FS=podíl HT a MHT oborů na zaměstnanosti, HS a LS/FS podíl oborů náročných na vysoce a nízce kvalifikovanou pracovní sílu na zaměstnanosti v zahraničním sektoru zprac. okresu.

Zdroj: ČSÚ 2006, vlastní výpočty

Minimální souvislost mezi okresní nezaměstnaností a koncentrací lokalizačně nestabilních firem naznačuje i tabulky 6, která zároveň odhaluje vliv dalších regionálních specifických faktorů. Středně silnou negativní korelací s lokalizační stabilitou vykazuje průměrná velikost firem. Okresy s velkými firmami jsou obecně méně rizikové, neboť mobilita velkých průmyslových podniků je v důsledku akumulovaných utopených nákladů (van Dijk, Pellenbarg 1999), organizační náročnosti, vyšší sofistikovanosti a komplexitě hodnotového řetězce omezená. Nejvyšší průměrné velikosti firem dosahují okresy Ostrava, Mladá Boleslav a Nový Jičín.

Tab. 7 – Vybrané okresy vyznačující se koncentrací lokalizačně nestabilních firem zahraničního sektoru zpracovatelského průmyslu – odvětvová struktura zaměstnanosti podle technologické náročnosti

	ZAM	HT	MHT	MLT	LT
Plzeň-jih	2 879	0,0	80,9	4,5	14,6
Prachatice	455	69,7	0,0	0,0	30,3
Tábor	2 147	0,0	11,0	22,0	67,0
Tachov	6 795	0,0	61,2	31,5	7,2
Ústí nad Labem	2 588	0,0	75,8	0,0	24,2
Zdár nad Sázavou	4 484	0,0	11,0	84,9	4,1
Břeclav	2 321	0,0	71,8	22,4	5,8
Karviná	1 051	18,6	49,6	14,4	17,5
Pardubice	4 053	77,9	3,7	12,7	5,7
Praha-východ	3 192	72,1	3,6	24,3	0,0
Praha-západ	647	59,5	0,0	40,5	0,0
Strakonice	2 859	0,0	46,8	36,5	16,7

Pozn.: ZAM – počet zaměstnanců v zahraničním sektoru zpracovatelského průmyslu daného okresu; HT – „high-tech“, MHT – „medium-high-tech“, MLT – „medium-low-tech“, LT – „low-tech“ – vyjadřuje % podíl na celkové zaměstnanosti ZAM

Zdroj: autorovy výpočty na základě publikací MPO 2006; ČSÚ 2006

Progresivita oborové struktury zpracovatelského průmyslu podle technologické náročnosti na okresní úrovni nekoreluje se zastoupením lokalizačně nestabilních firem (viz tab. 7). V čele rizikových okresů se nacházejí okresy s dominantní „high-tech“ oborů (Praha-západ), „medium-high-tech“ oborů (Břeclav – strojírenství a elektrotechnika) i „medium-low-tech“ oborů (Bruntál s výrobou plastů, hutnickým a kovodělným průmyslem). Investice do výstavby montoven se nevyhýbají technologicky náročným oborům (automobilové díly, elektrotechnika, výpočetní technika). Mezinárodně mobilní firmy vykazují bez ohledu na technologickou náročnost oboru působení obdobné (nízké) hodnoty ukazatelů lokalizační stability.

Zajímavá je slabá negativní (byť signifikantní) korelace mezi kvalifikační náročností a lokalizační stabilitou, která je důkazem vnitřní heterogenity kvalifikační náročnosti v rámci skupiny oborů náročných na kvalifikovanou pracovní sílu. Klasifikace institutu WIFO má tedy podobně jako OECD klasifikace odvětví podle technologické náročnosti omezenou vypovídací schopnost a nezohledňuje montážní aktivity „high-tech“ firem v Česku. Korelace narušují velké montážní provozy zejména v oboru kancelářské a výpočetní techniky, která je oficiálně klasifikována jakožto technologicky a kvalifikačně náročný obor.

Závěr

V posledním desetiletí výrazně vzrostla složitost a komplexita procesu de-konalizace zpracovatelského průmyslu. Dochází k přesunům kvalifikovaných pracovních míst v technologicky náročných oborech, výzkumných center a dokonce i korporátních ředitelství. Společnosti začínají přistupovat k vícenásobným transferům, kdy část výrobních kapacit přesunují do vzdálené země s nízkými náklady (Čína, Indie) a druhou část souběžně do blízké země (Mexiko pro USA, střední Evropa pro Německo aj.) prostřednictvím tzv. „nearshoringu“. Z tohoto důvodu se rozšiřuje okruh firemních motivů delokalizace, kdy firmy začínají zvažovat širší spektrum proměnných než dříve.

Rostoucí komplexita procesu delokalizace se odráží také na zvyšujícím se počtu faktorů ovlivňujících pravděpodobnost delokalizace výrobních aktivit. Nejvýznamnějším „push-“, i „pull faktorem“ je komparativní výhoda zdrojového, resp. cílového regionu. Nicméně komparativní výhoda regionu je výslednicí působení mnoha procesů na lokální, regionální, národní a globální úrovni, procesů probíhajících v rámci firmy (struktura nákladů), odvětví (technologický pokrok), trhu (konkurence) a regionu (např. disponibilita zdrojů). Okruh „push-“, a „pull faktoru“ je tedy velmi proměnlivou, obtížně identifikovatelnou, vyčíslitelnou a předvídatelnou kategorií. Z tohoto důvodu jsou pro hodnocení rizika delokalizace vhodné stabilnější a snadněji interpretovatelné „keep-faktory“.

Klasifikace „keep-faktorů“ je velmi složitá, ale v praxi je lokalizační inercie ve většině případů ovlivňována působením pouhých dvou základních mechanismů. První mechanismus vystihuje koncept utopených nákladů, které jsou bezprostřední překázkou stěhování. Druhým mechanismem je regionální zakořenění, které se stává nezbytným předpokladem prohlubování specializace, inovační aktivity a konkurenceschopnosti. Ostatní „keep-faktory“ posilují lokalizační inercii tím, že zvyšují utopené náklady nebo upevňují firemní vazby na regionální subjekty a instituce.

Cílem předloženého článku bylo identifikovat okresy se soustředěním lokalizačně nestabilních průmyslových firem v zahraničním vlastnictví. Statistickou analýzou faktorů lokalizační stability jsem dospěl k této výsledkům:

Hypotéza 1, která předpokládala soustředění lokalizačně nestabilních firem v periferních a strukturálně postižených okresech Česka, vyznačující se vysokou nezaměstnaností, byla zamítnuta. Hypotéza 2 vycházela z předpokladu vlivu progresivity oborové struktury na lokalizační stabilitu zpracovateelského průmyslu v jednotlivých okresech. Také platnost této hypotézy se nepotvrdila.

Výsledky statistických analýz je možné shrnout do následujících závěrů:

1. Mezinárodně mobilní investice jsou geograficky rozptýlené po celém území Česka. Riziko absolutní deindustrializace a negativního vývoje socioekonomicke situace postižených regionů není z důvodu regionální disperze příliš vysoké.
2. Nebyly nalezeny žádné významné lokalizační faktory, které by signifikantně ovlivňovaly rozmístění lokalizačně nestabilních firem. Některé velké investice směrovaly do zázemí velkoměst, pro jiné byla důležitější výše investičních pobídek a kapacitní technická infrastruktura v průmyslových a těžebních okresech Ústeckého kraje. Poměrně významná koncentrace lokalizačně nestabilních firem je v periferních okresech při bavorské hranici, které se po roce 1989 dostaly do velmi exponované geoekonomicke polohy.
3. Technologická náročnost oboru není spolehlivým ukazatelem lokalizační stability. Přibližně polovina zaměstnanosti v lokalizačně nestabilních firmách je tvořena technologicky náročnými („high-tech“ a „medium-high-tech“) obory. Důvodem je vysoký podíl pracovních míst ve výrobních a montážních pobočkách zejména v průmyslu automobilovém, elektrotechnickém a výroby kancelářské a výpočetní techniky.

Statistické hodnocení lokalizační stability bylo v důsledku nedostatku dat zaměřené pouze na jeden specifický okruh faktorů delokalizace – interní „keep-faktory“. Tímto se otvírá prostor pro řadu navazujících případových studií na firemní či mikroregionální úrovni, které by měly empiricky ověřit platnost teoretických předpokladů v českých podmínkách. Intenzivní výzkum externích faktorů delokalizace (především regionálního zakořenění) může při-

Tab. 8 – Příklady firem, které přemístily výrobu z Česka do zahraničí

Firma	Odvětví	Pracovní místa	Obec	Cílová země	Typ delokalizace
Head Sport	sportovní potřeby	130	České Budějovice	Čína	„offshoring“
ETA	spotřební elektronika		Hlinsko	Čína	„outsourcing“
Flextronics	elektronika		Brno	Maďarsko aj.	„offshoring“
Graddo	kably	300	Karviná	Ukrajina	„offshoring“
Jablotron	zabezpečovací zařízení		Jablonec nad Nisou		„outsourcing“
Leoni	kably			Polsko	
Czechia					
Lite-on	výpočetní technika	600	Opava	Čína	„offshoring“
Loana	punčochové výrobky	600	Rožnov pod Rad.	Tunisko	
Topgal	tašky a batohy		Šternberk		
Varta Aku	baterie	500	Česká Lípa	Čína	
				Asie	

Zdroj: vlastní dotazníkové šetření (březen 2006)

spět k porozumění základním mechanismům lokalizačního chování průmyslových firem. Další zajímavou metodou je shromáždění firem, které již k delokalizaci přistoupily (ze zahraničí do Česka i opačně – viz tab. 8) a identifikace společných znaků.

Literatura:

- AIGINGER, K. a kol. (1999): Specialisation and (Geographic) Concentration of European Manufacturing. Background Paper for “The Competitiveness of European Industry: 1999 Report”. European Commission, Brussels.
- ANTRAS, P., GARICANO, L., ROSSI-HANSBERG, E. (2006): Offshoring in a knowledge economy. *The Quarterly Journal of Economics*, MIT, Massachusetts.
- ANTRAS, P., HELPMAN, E. (2004): Global Sourcing. *Journal of Political Economy*, 112, s. 552–580.
- AUTOR, D. H., LEVY, F., MURNAME, R. (2003): The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration. *Quarterly Journal of Economics*, 68, s. 1279–1334.
- BAAIJ, M. a kol. (2005): Relocating Corporate HQ. *Business Strategy Review*, s. 45–48.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Karolinum, Univerzita Karlova, Praha, 211 s.
- BLINDER, A. (2006): Offshoring: The Next Industrial Revolution. *Foreign Affairs*, 85, č. 2, s. 113–128.
- BRESCHI, F., LISSONI, S. (2001): Knowledge Spillovers and Local Innovation Systems: A Critical Survey. Paper presented on 40th European Regional Science Association Conference, Barcelona.
- BRONFENBRENNER, K., LUCE, S. (2004): The Changing Nature of Corporate Global Restructuring: The Impact of Production Shifts on Jobs in the US, China and Around the Globe. Report submitted to the US-China Economic and Security Review Commission, October 14, Washington.
- BROUWER, A. E. (2005): Old firms in the Netherlands: the long-term spatial impact of firms' identities and embeddedness. University of Groningen, Groningen.
- BROUWER, A. E., MARIOTTI, I., VAN OMMEREN, J. N. (2004): The firm relocation decision: An empirical investigation. *The Annals of Regional Science*, 38, s. 335–347.
- BROUWER, A. E. (2004): The inert firm; why old firms show a stickiness to their location. Paper presented at the 44th European Regional Science Association conference 'Regions

- and fiscal federalism', 25 to 29 August 2004, in Porto, Portugal.
- BRUINSMA, F., GORTER, C., NIJKAMP, P. (2002): Nomadic Firms in a Globalizing Economy. Free University Department of Spatial Economics. Amsterdam.
- BRUINSMA, F., GORTER, C., NIJKAMP, P. (1998): Nomadic Firms, Market Change and Infrastructure. Free University Department of Spatial Economics. Amsterdam.
- BURÁNOVÁ, P. (2006): Programy následné péče o zahraniční investory v Česku v kontextu regionálního rozvoje. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha, 113 s.
- CARLTON, D., PERLOFF, J. (1990): Modern industrial organisation. Scott, Foresman and Co, Glenview, Illinois.
- CAVES, R., PORTER, M. (1977): From entry barriers to mobility barriers: conjectural decisions and contrived deterrence to new competition. *Quarterly Journal of Economics*, 91, s. 241–261.
- CLARK, G. L., WRIGLEY, N. (1997): Exit, the firm and sunk costs: reconceptualizing the corporate geography of disinvestment and plant closure. *Progress in Human Geography*, 21, s. 338–358.
- CLARK, G. L., WRIGLEY, N. (1995): Sunk costs: a framework for economic geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 20, s. 204–223.
- COOKE, P., MORGAN, K. (1994): The Regional Innovation System of Baden-Württemberg. *International Journal of Technology Management*, 9, s. 394–420.
- COUCKE, K., PENNINGS, E., SLEUWAEGEN, L. (2005): Employee lay-off under different modes of restructuring. Vlerick Leuven Gent Management School, Gent, 29 s.
- DAMIJAN, J. P., ROJEC, M. (2005): Relocation via foreign direct investment from old to new member states. Paper presented on conference „Re-location of production and jobs to CEE countries - who gains and who loses?“, Sien.
- DAUDIN, G., LAVASSEUR, S. (2005): Competition from emerging countries, international relocations and their impact on employment. OFCE, University of Nice Sophia Antipolis.
- DE CLERCQ, M., VERBEKE, T. (2003): Environmental policy uncertainty, policy coordination and relocation decisions. Working Papers of Faculty of Economics and Business Administration, Ghent University, Belgium. Faculty of Economics and Business Administration, Ghent University, 208 s.
- DICKEN, P. (2003): Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. Sage, London, 632 s.
- DIJK, J. VAN, PELLENBARG, P. H. (2000): Firm relocation decisions in the Netherlands: An ordered Logit approach. *Regional Science*, 79, č. 2, s. 191–219.
- DIJK, J. VAN, PELLENBARG, P. H. (1999): Demography of firms; spatial dynamics of firm behaviour. KNAG/FRW RUG, Utrecht/Groningen, Netherlands, 262 s.
- EENENNAAM, F. VAN (1995): Global Sourcing, Een onderzoek naar de verplaatsing van bedrijfsactiviteiten door Nederlandse bedrijven. Fenedex/Free University, Section Marketing, Amsterdam.
- GAFFARD, J. L., QUÉRÉ, M. (2005): Relocation: what matters? OFCE Journal, Paris.
- GEISHECKER, I. (2005): Does Outsourcing to CEE Really Threaten Manual Workers' Jobs in Germany? Hamburg Institute of International Economics, Hamburg.
- HAYTER, R. (2004): The dynamics of industrial location; the factory, the firm and the production system. Chichester, Wiley.
- KADERÁKOVÁ, A. (2005): Kvalitativní náročnost české ekonomiky v mezinárodním srovnání. Working Paper NOZV-NVF, č. 2, Praha.
- LATCOVICH, S., SMITH, H. (2001): Pricing, Sunk Costs, and Market Structure Online: Evidence from Book Retailing. *Oxford Review of Economic Policy*, 17, s. 217–234.
- LEVY, F., MURNAME, R. (2004): The New Division of Labor: How Computers Are Creating the Next Job Market. Princeton University Press, Princeton.
- MARIN, D. (2005): A New International Division of Labor in Europe: Offshoring and Outsourcing to Eastern Europe. Discussion Papers in Economics, 714, University of Munich, Department of Economics.
- MARÍN, D. (2004): A Nation of Poets and Thinkers – Less So with Eastern Enlargement? Austria and Germany, Centre for Economic Policy Research, CEPR Discussion Paper No. 3526, London.
- MARIOTTI, I. (2005): Firm relocation and regional policy. Groningen University, Groningen, 278 s.
- MATA, J. (1991): Sunk costs and entry by small and large plants. In: Geroski, P. A. SCHWALBACH, J. (eds): Entry and market contestability: an international comparison Blackwell, Oxford, s. 49–62.

- MEIJBOOM, B.R., VOORDIJK, J.T. (2003): International operations and location decisions: A firm level approach. *Journal of Economic and Social Geography TESG*, 94, č. 4, s. 463–476.
- PAVLÍNEK, P., SMITH, A. (1998): Internationalization and Embeddedness in East-Central European Transition: The Contrasting Geographies of Inward Investment in the Czech and Slovak Republics. *Regional Studies*, 32, č. 7, s. 619–638.
- PELLENBARG, P. H., ĀAN WISSEN, L., VAN DIJK, J. (2002): Firm relocations: State of the art and research prospects. *Rijksuniversiteit Groningen*, Groningen.
- PEN, C. J. (1999): Improving behavioural location theory: preliminary results of a written questionnaire about strategic decision making on firm relocations. Paper from the European Regional Science Association Congress, Dublin, Ireland.
- PENNINGS, E., SLEUWAGEN, L. (2006): International Relocation of Production. Where Do Firms Go? *Scottish Journal of Political Economy*, 53, č. 4, s. 430–447.
- PENNINGS, E., SLEUWAGEN, L. (2002a): New Empirical Evidence on the International Relocation of Production. *VLMGS*, Catholic University of Leuven and Erasmus University, Rotterdam.
- PENNINGS, E., SLEUWAGEN, L. (2002b): The reorganization decisions of troubled firms: exit, downscale or relocate. *Vlerick Leuven Gent Management School*, Gent, 1–21 s.
- PENNINGS, E., SLEUWAGEN, L. (2000): International relocation: firm and industry determinants. *Economic Letters*, 67, s. 179–186.
- PENNINGS, E., SLEUWAGEN, L., MONMAERTS, G. (2000): Relocation, an Element of Industrial Dynamics. *Federal Planning Bureau, Faculteit Economische en Toegepaste Economische Wetenschappen and Institut de recherches économiques et sociales*.
- SLEUWAEGEN, L., DE BACKER, K. (2001): Desindustrialisatie in België. *Tijdschrift voor Economie en Management*, 46, č. 3, s. 293–314.
- STAM, E. (2006): Why butterflies don't leave. Locational evolution of evolving enterprise. *Discussion Papers on Entrepreneurship, Growth and Public Policy*, Max Planck Institute of Economics, Group for Entrepreneurship, Growth and Public Policy, Utrecht: URU.
- SZANYI, M. (2005): Competitiveness and Industrial Renewal Through International Production Relocation. *Hamburg Institute of International Economics*, Hamburg.
- TIGGELOOYE, N., VOSSEN, M. (2005): Vision on relocation. Ministry of Economic Affairs, Hague, 37 s.
- VAN DIJK, J., PELLENBARG, P.H. (2000): Firm relocation decision in the Netherlands: an ordered logit approach. *Papers in Regional Science*, 79, s. 191–219.
- VERRA, G.J. (1999): Global sourcing : an international survey among 7 multinationals (pdf). Center for Supply Chain Management, Nyenrode University Press.
- VEUGELEERS, R. (2005) Delocalisation: Which challenges for the EU economy? DG Economic and Financial Affairs, Brussels.

Internetové a další zdroje:

- Administrativní registr ekonomických subjektů, <http://wwwinfo.mfcr.cz/ares/ares.html>.
 Agentura pro podporu podnikání a investic CzechInves, <http://www.czechinvest.org>.
 CzechInvest (2006): Investiční projekty agentury CzechInvest 1993–2005. Interní materiály agentury CzechInvest.
 Česká národní banka, <http://www.cnb.cz>.
 ČSÚ (2007): Sčítání lidu, domů a bytů 2001: Základní informace o České republice, krajích, okresech a obcích. www.czso.cz (2.2.2007).
 ČSÚ (2006): Roční výkaz ekonomických subjektů vybraných produkčních odvětví za rok 2005 (1.6.2006).
 EUROPEAN RESTRUCTURING MONITOR (2006): Fact Sheets. <http://eurofound.europa.eu/emcc/erm/index.php> (15.3.2006).
 Odvětvová diferenciace návylnosti českého zpracovatelského průmyslu ke spontánní delokalizaci. Interní materiál Ministerstva průmyslu a obchodu. MPO, Praha 2006.
 Registr ekonomických subjektů ČSÚ, http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/registr_ekonomickej_subjektu.

Materiály Evropské komise:

- Benchmarking Enterprise Policy 2003 – Enterprise Policy Scoreboard. SEC(2003)1278.
 European Competitiveness Report 2004. SEC(2004)1397.
 European Industry: A Sectoral Overview. SEC(2005)1216.
 Fostering Structural Changes, an industrial policy for an enlarged Europe. COM(2004)274.

Implementing the Community Lisbon Programme: A policy framework to strengthen EU manufacturing - towards a more integrated approach for industrial policy. SEC(2005)1215.

Integrované hlavní směry pro růst a zaměstnanost. COM(2005)141.

Politika soudržnosti pro podporu růstu a zaměstnanosti: Strategické obecné zásady Společenství, 2007–2013. COM(2005)299, 5.7.2005.

Plnění lisabonského programu Společenství: politický rámec k posílení zpracovatelského průmyslu EU – cesta k integrovanějšímu přístupu k průmyslové politice. COM(2005)474.

S u m m a r y

RISK OF DELOCALIZATION OF MANUFACTURING INDUSTRY IN CZECHIA: REGIONAL ASPECTS

Within the wider context of global competition and FDI incentives, the specific phenomenon of delocalization (international relocation) of economic activities is increasingly a cause for concern for the public and policy makers in many developed countries, including Czechia. Political debate on this issue is currently fuelled by the fear of growing unemployment in particular regions and sectors of the economy. Most affected are those that are facing the challenge of structural changes, a decreasing competitiveness and import penetration from low-cost countries. Large-scale relocations of jobs can lead to complete deindustrialization which poses a threat especially for small open economies under foreign control like the Czech one.

Despite of its negative effects, delocalization is an integral part of industrial dynamics as it leads to a more efficient exploitation of resources, new forms of international division of labour and cooperation. Outsourcing of peripheral activities and specialization on core functions enhance productivity and global competitiveness of corporations and regions. The right of private companies to decide where to develop their activities is one of the cornerstones of economic market system. This premise implies that public authorities cannot take direct action to prevent relocation. In order to avoid, or at least minimize negative social and economic consequences of collective layoff, it is necessary to increase the ability to predict relocations.

This paper examines international relocation determinants of Czech manufacturing companies in order to estimate the probability of potential delocalizations. The research is based on statistical evaluation of “internal keep-factors” (particular company features strengthening the location inertia of manufacturing), which are divided into three main groups – capital intensity, complexity of value chain and business sophistication. Keep-factors, represented by six financial indicators, were examined on the company level. The sample covers 692 foreign owned manufacturing companies with one hundred or more employees. The main goal is to identify regions with a high probability of delocalization, which is caused by a high-level concentration of “footloose” companies. Political authorities can use this information in order to adjust their FDI incentive policy.

The probability of delocalization of an individual branch of industry is not significantly related to its technological intensity. High-tech industries include many “nomadic” companies (especially low-cost oriented greenfield investments) with low capital investments, prevalence of assembly operations and minimal rate of regional embeddedness. A typical example is manufacturing of office machinery and computers – a branch of industry with minimal relative value added and almost no R&D activities. The majority of jobs threatened by delocalization are concentrated in other technology intensive industries – manufacturing of parts and accessories for motor vehicles and manufacturing of electrical equipment.

All these “risky” industries are geographically dispersed over the territory of Czechia, which is favourable for the extent of potential social tensions in affected regions and regional policy. Nomadic firms can be found in all types of regions (rural periphery, metropolis, suburban district, old industrial district). The degree of footlooseness on regional level is not statistically influenced by specific regional features – unemployment and sectoral structure of economy. Investment incentives are not the most important location factor for footloose investments in Czechia. Some nomadic firms need geographical proximity to Germany and therefore relocate to peripheral rural districts in frontier zone.

Many others are localized in suburban districts around large cities and major industrial centres.

Fig. 1 – Employment in risky groups of foreign sector in manufacturing industry in 2004.
Percentage of risky employment groups. Diagrams: number of employees.

Fig. 2 – Capital intensity of foreign sector of the Czech manufacturing industry in 2004.
Sunk costs per employee (Czechia = 100). Diagrams: total sunk cost in the foreign sector.

*Autor je postgraduálním studentem katedry sociální geografie a regionálního rozvoje
Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: janzenka@gmail.com.*

Do redakce došlo 10. 9. 2007

MARIE WERNEROVÁ

PERCEPCE ATRAKTIVITY A IMAGE KRAJSKÝCH MĚST V ČESKU NA PŘÍKLADU VYSOKOŠKOLSKÝCH STUDENTŮ Z ČESKÝCH BUDĚJOVIC A ÚSTÍ NAD LABEM

M. Wernerová: *Perception of attractiveness and image of regional cities in Czechia on the example of university students in České Budějovice and Ústí nad Labem.* – Geografie–Sborník ČGS, 113, 1, pp. 20–33 (2008). – This article deals with perceptions and spatial preferences of people. The main aim is to find out how university students perceive and evaluate attractiveness and image of regional cities of Czechia. The research is based on a questionnaire inquiry made in the cities of České Budějovice and Ústí nad Labem during March and April 2006. Three key thematic fields are examined – work, residential and recreational preferences. The results of the survey are further compared with an objective ranking composed of a group of socio-economic indicators. It was proved that perception of attractiveness is in reality influenced by subjective factors and therefore preference behaviour of students is different from the results of an objective evaluation.

KEY WORDS: spatial preferences – perceptions – attractiveness and image of the city – university students.

1. Teoretická východiska a výzkumné otázky

1.1. Behaviorální přístup v geografii

Předkládaný článek se svou teoretickou orientací řadí k pracím behaviorální geografie, tedy k myšlenkovému proudu, jenž se konstituoval v průběhu 60. let minulého století zejména v angloamerické literatuře. Behaviorální přístupy jsou inspirovány psychologií a jako první zavádějí do geografie výzkumný zájem o chování jedinců a skupin v prostředí. Jejich podstatou je zkoumání jednotlivce v jeho konkrétní situaci v mikroprostorovém průmětu, což umožňuje více proniknout k podstatě jevu (Drbohlav 1993). Východiskem takto laděných výzkumných snah je „...současné obecně platné poznání, že subjektivní komponent lidského bytí v prostoru je stejně důležitý, jako komponent objektivní“ (Drbohlav 1993, s. 31). Z tohoto důvodu behaviorální geografové nepřijímají předpoklad, že by poznávací proces vedl k ryze racionálnímu rozhodnutí a jednání, jak to činí úzce zaměřené ekonomické teorie (Gold 1980). Naopak představitelé behaviorálního směru se domnívají, že psychologické aspekty při percepci prostředí mohou být v procesu rozhodování a prostorového chování jedince ještě důležitější nežli objektivní skutečnosti (Gold 1980, Lloyd 1976, White 1981).

1.2. Problematika prostorových percepcí a preferencí sídelních prostorů v odborné literatuře

Významnou součástí behaviorální geografie je i problematika percepce informace o území, tj. subjektivní obraz území ve vědomí člověka vznikající na základě jeho životních zkušeností a názorů (Siwek 1988). Tyto představy se pak promítají do regionálních a sídelních preferencí obyvatelstva, které znamenají výběr ideální lokality, regionu či typu sídla pro určitou funkci (většinou trvalé bydlení; Drbohlav 1990b). Jak dále vysvětluje D. Drbohlav (1993), představuje percepce proces, kterému se člověk podrobuje neustále, ať už si to uvědomuje nebo ne, a do něhož se promítá nejen objektivní znalost o místě, ale i ryze subjektivní pocit jedince. I díky němu je skutečné prostředí v průběhu percepce modifikováno a zjednodušováno do pouhého obrazu tohoto prostředí. Právě význam takto pozměněné a v mysli uložené informace je zdůrazňován řadou autorů (např. Lloyd 1976, White 1981). Ti upozorňují na to, že se člověk spíše chová a rozhoduje právě na základě informací uložených v jeho poznávacím systému než dle informací objektivních. Obdobně uvádějí i Pellenbang a Meester (1984), že prostorové chování lidí není řízeno objektivní realitou, ale jejich subjektivní interpretací této reality.

Představa o území, kterou si vytváří každý jednotlivý člověk, má nepochybně význam jen pro něj, avšak souhrn těchto představ u větší skupiny lidí (jako například u vysokoškolských studentů) má význam mnohem větší. Výsledky výzkumů preferencí obyvatel totiž mohou mít řadu praktických implikací – tvorba migračních prognóz, územní plánování, lokalizační rozhodování v průmyslu, komplexní teritoriální marketing. Tyto závěry tedy potvrzují důležitost a smysluplnost zkoumání percepcí, preferencí a následně mentálních map, v nichž se odražejí.

Autorem výše uvedeného geografického pojmu „mentální mapa“ a stejnější osobnosti v této problematice je britský geograf P. R. Gould. Poprvé toto označení použil ve svém diskusním článku On Mental Maps v roce 1966, jehož verze doplněná o postskriptum z roku 1970 byla i součástí velmi známého, prvního tematicky zaměřeného sborníku s názvem Image and Environment (Downs, Stea, ed. 1973). Mentální mapa podle něj zobrazuje území tak, jak je zaznamenáno v lidském mozku. To znamená, že vzhledem ke skutečnému obrazu území je mentální mapa poněkud deformována. Za příčinu deformace považuje unikátní kombinace informačních toků, které dopadají na jedince a pronikají nestejnometrně do jejich mysli (Gould, In: Downs, Stea, ed. 1973). K důležitému zjištění došli Gould a White ve své preferenční studii britských studentů (Gould, White 1968). Objevili, že každá mentální mapa je výsledkem kombinace mapy nesoucí obecné trendy a lokálního efektu, který zkresluje území v bezprostředním okolí pozorovacího bodu, tedy území, o kterém má respondent nejvíce znalostí a informací, a k němuž má vytvořeny nejintenzivnější vztahy a vazby. Síla působení lokálního efektu je navíc závislá na poloze pozorovacího bodu.

Důležitou skutečností, která implikuje praktické využití preferenčních studií, je i poměrně vysoká shoda sídelních preferencí a skutečného prostorového chování – migrace, kterou ve své práci potvrzuje White (White 1981). Jádrem jeho výzkumu je však analýza závislosti sídelních preferencí na třech odlišných typech proměnných – subjektivních, objektivních a informačních. Ve všech zkoumaných případech se mu podařilo prokázat, že „...subjektivní charakteristiky vysvětlují variabilitu preferencí lépe než objektivní nebo informační charakteristiky“ (White 1981, s. 182).

V bývalém Československu se sídelní preference a mentální mapy v geografické literatuře objevují až v 80. letech a více se prosazují teprve v 90. letech minulého století. Poměrně malá pozornost věnovaná této problematice je však společným znakem celé střední a východní Evropy (s výjimkou Polska). V zemích bývalého východního bloku se objevují práce zaměřené na toto téma jen zřídka a nahodile. Postrádají větší návaznost a propojení do obsáhléjšího geografického výzkumu. Přesto lze uvést alespoň několik autorů, kteří se v rozličných podobách věnovali diskutovaným otázkám. Nejvíce se z českých geografů danou problematikou zabýval Drbohlav (1989a, 1989b, 1990a, 1990b, 1990c, 1993). Vedle jeho prací byly publikovány některé další relevantní příspěvky, jež byly převážně empiricky laděné (např. Hrdlička 1983, Mrklasová 1988, Siwek 1988, Slavík, Sedlák 1997).

1.3. Výzkumné otázky a cíle práce

Z výše uvedených důvodů vyplývá i snaha předkládané studie navázat na dřívější práce a vzbudit zájem o behaviorální geografii, která nemá v Česku příliš velkou tradici. Jádrem práce je analýza percepcí a preferencí vysokoškoláků v současném období, kdy již došlo k výrazné diferenciaci v atraktivitě jednotlivých krajských měst. Cílem je zjistit, jak je témito mladými lidmi vnímána atraktivita krajských měst v Česku, a zda je jejich percepce významně ovlivněna jejich image, resp. dalšími měkkými faktory. V této souvislosti je důležitá skutečnost, že již dříve byla prokázána existence odlišností mezi realitou a vnímáním, resp. interpretací této reality jedincem (např. Drbohlav 1993, Lloyd 1976, White 1981). Domnívám se, že v případě hodnocení atraktivity měst se na tomto rozporu podílí i jejich image, která je rozšířena v povědomí obyvatel. Přitom platí, že tuto image si konkrétní město sice může vytvářet záměrně, ale často se utváří zcela bezděčně (Janečková, Vaštíková 1999). Základní výzkumnou snahou je tedy identifikovat města, která jsou obyvateli vnímána jako ideální místa pro bydlení, práci a rekreaci.

Dále je sledováno, zda se významně liší percepce studentů z města s negativní image (Ústí nad Labem) a z města s pozitivní image (České Budějovice), a také porovnány rozdíly v percepci studentů geografie a ostatních vysokoškolských oborů. Ověřována je i platnost obecné pravidelnosti „neighbourhood effect“ (sousedského efektu), která spočívá v přirozené tendenci většiny jedinců přečenovat pozitivní prvky svého domácího prostředí a podceňovat prvky negativní (viz např. Drbohlav 1990a, Drbohlav 1990c). Takovýto způsob pozitivního ovlivnění preferencí při hodnocení místa vlastního dlouhodobého bydliště identifikovali při sestavování mentálních map britských studentů i Gould a White, nicméně jej označovali jako lokální efekt (Gould, White 1968, Gould, White 1974).

Specifickost předkládaného výzkumu tkví zejména v tom, že výše uvedené otázky byly sledovány na příkladu studentů vysokých škol. Jsou to totiž právě jejich prostorové představy a preference, které mohou být v budoucnu nadmíru důležité, neboť se jedná o nejvzdálenější a nejvíce mobilní část populace (Gould, White 1968; Gould, White 1974). Velmi citlivě vnímají změny ve společnosti a dokáží na ně poměrně rychle reagovat svým prostorovým chováním. Podchycení názorů a preferencí právě u mladé inteligence je tedy opodstatněné a smysluplné, neboť chování, ke kterému následně vedou, může indikovat směry alokace kvalifikovaných pracovních sil, což je pro rozvoj regionu klíčovou záležitostí. Co se týče lokalit zvolených pro pro-

vedení šetření, byla záměrně vybrána dvojice velikostně srovnatelných měst s jednou regionální univerzitou, obdobným počtem studentů, ale zcela opačnou image.

2. Použité metodické postupy a zdroje dat

2.1. Terénní dotazníkové šetření

Z metodického hlediska bylo hlavní výzkumnou metodou terénní dotazníkové šetření provedené na vysokých školách v Ústí nad Labem a Českých Budějovicích. Sběr dat byl proveden samotnou autorkou v průběhu března a dubna 2006, a to dvěma poněkud odlišnými způsoby v závislosti na oboru studia daného respondenta. Díky spolupráci s geografickými katedrami (na Přírodovědecké fakultě UJEP Ústí nad Labem a Pedagogické fakultě JU České Budějovice) bylo šetření mezi studenty geografie provedeno přímo v rámci jejich výuky na cvičeních a seminářích, čímž se podařilo podchytit převážnou většinu základního souboru. U negeografických oborů bylo postupováno trochu jinak, neboť zde nebyl tak snadný přístup ke všem osobám. Výběr konkrétních studentů probíhal přímo na jednotlivých fakultách nebo vysokoškolských kolejích způsobem oslovení každého n-tého člověka, přičemž byla u výběrového souboru požadována stejná struktura kvótnej charakteristiky „obor studia“ jako u souboru základního. Respondenti obdrželi dotazník zaměřený na hodnocení atraktivity a image krajských měst rozdělený na 2 části – percepce a preference. V první části studenti přiřazovali bodová hodnocení jednotlivým městům na základě osobní zkušenosti nebo jen dle zprostředkovaných a kusých informací. Sečtením bodových zisků pak byl sestaven žebříček pořadí měst. Ve druhé části dotazníku vytvářeli žebříček respondenti přímo sami dle svých osobních preferencí. Celkem bylo zpracováno 302 validních dotazníků. Odůvodnění rozdělení dotazníku na dvě části, i přes jejich předpokládanou vysokou koreaci, vyplývá z následující úvahy. Vzhledem k tomu, že na „fakticky“ orientované otázky se respondenti snaží odpovídat na základě znalostí, mohou odpovědi upravovat tak, jak se domnívají, že odpoví ostatní. Ve snaze odpovědět na příslušnou otázku „správně“ tak mohou někdy i záměrně potlačovat své pocity. Naopak v dotazu na osobní preferenci již mohou své názory projevit svobodněji. Mohou se v nich odrážet nejrůznější faktory osobního rázu, které by se za jiných okolností neprojevily. Preference totiž mohou být ovlivněny nestandardními a náhodnými činiteli, například rozdílnými osobními zkušenostmi a zážitky. Správnost tohoto předpokladu se projevila v mnohem vyšší variabilitě názorů mezi respondenty v případě preferencí než v případě percepce.

Tematicky byl dotazník strukturován na následující oblasti: ekonomická úroveň a trh práce, bydlení, životní prostředí a rekreace, které považuju v závislosti s formováním sídelních preferencí a potenciální migrací za nejdůležitější. Tato myšlenka vychází i z práce D. Drbohlava, který uvádí, že „...ve vyspělých společnostech jsou dnes nejvýznamnější faktory migrační motivace ty, které úzce souvisejí s problematikou bytovou, pracovní, kvality životního prostředí a částečně rodinnou“ (Drbohlav 1990c, s. 366). Ostatní důvody nezaujmají v kontextu širšího souboru motivů rozhodující pozice. Tyto tři klíčové oblasti jsou v dotazníku ještě doplněny tématem geografické polohy, neboť jednou z výzkumných otázek je i vliv image města na vnímání jeho velikosti a vzdálenosti od metropole. Aby mohla být sledována i závislost preferencí na

návštěvnosti, byl respondent dotazován, zda v jednotlivých městech někdy byl či nikoliv.

2.2. Statistická data

Vedle informací z dotazníků byly použity ještě další dva typy zdrojových dat. Zejména statistická data (běžné socioekonomické ukazatele), která byla použita přímo, v modifikované formě nebo byla využita pro výpočet specifických indikátorů (např. index změny pracovních příležitostí). Pro hodnocení každé zkoumané oblasti bylo použito několik indikátorů tak, aby určitým způsobem korespondovaly s otázkami kladenými k dané problematice v dotazníku. Každý z nich vypovídá o trochu odlišné charakteristice, ale společně poskytují poměrně komplexní hodnocení. Snaha získat co nejobjektivnější a nejpřesnější hodnocení je ještě podpořena užitím váženého průměru ze všech ukazatelů, na rozdíl od běžně používaného průměru aritmetického. Vyšší váha je pak přisouzena těm charakteristikám, které jsou považovány za důležitější, neboť mají charakter příčiny, nikoli důsledku.

Prostřednictvím vícerozměrných statistických metod byla vybrána vhodná kombinace ukazatelů a podána stručná charakteristika jednotlivých krajských měst dle zkoumaných tematických oblastí. Pro hodnocení problematiky ekonomické úrovně a pracovního trhu byly vybrány ukazatele: míra nezaměstnanosti, průměrná měsíční mzda, počet podnikatelských subjektů na 1 000 EAO¹, počet zaměstnavatelů na 1 000 EAO, podíl vysokoškoláků a index změny počtu pracovních příležitostí² (viz Hampl 2005). Do hodnocení tématu bydlení byly zahrnuty tyto ukazatele: průměrná velikost bytu, plocha bytu na 1 bydlící osobu, bytová výstavba, průměrná cena bytu, průměrná cena pozemku, průměrná výše regulovaného nájmu, podíl vysokoškoláků, míra rozvodovosti, míra potratovosti, počet trestních činů, podíl věřících a volební účast. Kvalita životního prostředí a atraktivita pro cestovní ruch je popsána těmito indikátory: emise NO_x, rozloha maloplošných CHÚ³, počet sportovních zařízení, počet objektů individuální rekreace, přírodní potenciál⁴ a kulturní potenciál⁵.

V této souvislosti je nutné si uvědomit, že postižení veškerých podmiňujících faktorů u sociogeografických systémů je značně obtížné a výsledek se vždy odvíjí od volby hodnotících kritérií. Vzhledem k tomu jsou níže uvedené

¹ EAO – ekonomicky aktivní obyvatelstvo

² Index změny vyjadřuje, jakým způsobem se mezi lety 1991 a 2001 změnil ukazatel počtu pracovních příležitostí. Počet pracovních příležitostí je vypočten jako součet EAO a salda pohybu za prací (tj. rozdíl mezi EAO dojízdějícím do obce za prací a EAO vyjízdějícím z obce za prací). Vzhledem k tomu, že do EAO jsou zahrnuti i nezaměstnaní, byla provedena příslušná redukce.

³ CHÚ – chráněná území

⁴ Přírodní potenciál vyjadřuje přírodní atraktivitu a potenciál dané obce pro cestovní ruch a rekreaci. Je členěn na „odvětvové“ potenciály, tj. možnosti, které v území existují pro provozování konkrétních aktivit cestovního ruchu. U většiny aktivit jsou podle míry výskytu rozvojových podmínek pro dané činnosti stanoveny 3 intenzitní stupně, u několika složek je pouze ohodnocena přítomnost, respektive nepřítomnost těchto charakteristik. Ukazatel je převzat z publikace Hodnocení potenciálu cestovního ruchu na území Česká.

⁵ Kulturní potenciál hodnotí atraktivitu obce a její potenciál z hlediska kulturního cestovního ruchu. Metodika hodnocení možností trávení volného času kulturně-historickými akcemi je analogická jako u potenciálu přírodního. Ukazatel je převzat z publikace Hodnocení potenciálu cestovního ruchu na území ČR.

závěry vysloveny vždy s ohledem na použitou metodiku. Nicméně požadovaná objektivnost hodnocení je zajištěna použitím většího počtu parciálních, ale dostatečně citlivých indikátorů, jejichž kombinace umožnila poměrně syntetické posouzení situace. Výsledky terénního šetření byly také konfrontovány s výsledky agentur pro výzkum veřejného mínění a hodnoceními publikovanými v tisku. Tyto však sloužily spíše k dokreslení zkoumané problematiky, neboť tyto práce vykazují řadu metodologických nedostatků.

3. Výzkum prostorových percepcí a preferencí vysokoškolských studentů

3.1. Ekonomická úroveň a trh práce

V první zkoumané sféře, tj. ekonomická úroveň a trh práce odhalují výsledky nejlepší hodnocení na straně populačně největších měst, tzn. u sídel na nejvyšších pozicích v hierarchickém systému osídlení. Ta jsou vnímána jako tradiční pracovní centra poskytující největší množství pracovních příležitostí a širokou variabilitu pozic. Tato paralela s velikostním pořadím měst naznačuje, že v myslích lidí existuje určitá klamná domněnka, že populační velikost nutně indikuje i jeho ekonomickou úspěšnost. Zajímavá je navíc skutečnost, že toto zjištění platí jak pro skupinu negeografických studentů, tak pro geografy. Potvrzena byla platnost hypotézy o superdominanci Prahy. Její pozice je jednoznačná a neotřesitelná, neboť byl mezi prvním a druhým místem v žebříčku určen vůbec největší rozestup hodnot. Rozdíl mezi průměrným preferenčním pořadím Prahy a Brna činil celých 2,06 bodů preferenčního pořadí. Velikost rozestupů mezi dalšími pořadími pak vede k závěru, že v preferenčních respondentů se zformovaly dvě rádovostní úrovně. Jedna je tvořena samotnou Prahou, druhou společně vytvářejí všechna ostatní krajská města. Výsledky tak ukazují, že fenomén metropole neustále posilující své postavení v národní ekonomice mladí lidé silně vnímají a tento jev následně promítají do svých preferencí.

3.2. Bydlení

Vítězem v kategorii bydlení se staly České Budějovice. Zdejší atraktivní krajina s kombinací krásné přírody a historických měst je pro mnohé velkým lákadlem. Navíc řadě lidí ve spojení s jižními Čechami vyvstává asociace letní dovolené, neboť se jedná o velmi oblíbenou a tradiční rekreační destinaci Česka. Příjemné vzpomínky a pocity pak v lidech evokují i myšlenku trvalého bydlení. Tento výsledek tedy znova potvrzuje v minulosti mnohokrát odhalená zjištění o dominanci Českých Budějovic (Drbohlav 1990a, Hrdlička 1983, Mrklasová 1988, Siwek 1988). Nicméně v tomto případě není pozice lídra tak silná a stabilní. Porovnáme-li ji s kategorií práce, objevíme, že určení preferencí v oblasti pracovní je mnohem jednoznačnější a vykazuje hlouběji vyvinutou míru hierarchické organizace. Nejenže je odstup prvního pořadí Prahy mnohem znatelnější, ale i celkově získala lepší preferenční pořadí. Zatímco průměrné pořadí Prahy je pouze 2,21, u Českých Budějovic je získaná hodnota podstatně horší, a to 3,78. Z tohoto vzájemného porovnání můžeme usuzovat, že přestože se jedná v příslušných kategoriích o první pozice, naleží každé město k odlišné rádovostní úrovni. Znamená to také, že větší názorovou shodu vykazují studenti v oblasti ekonomické a pracovní.

Důležitější je však skutečnost, že při sledování komplexně pojatých sídelních preferencí⁶ (v tradičním smyslu) bylo objeveno, že hlediska práce a bydlení jsou pro mladé lidi v podstatě neoddělitelná. Vzhledem k tomu, že pro mladé vysokoškoláky je v blízké budoucnosti prioritní budování kariéry a získání dobré pracovní pozice, přizpůsobuje se tomu i místo bydliště. Ideální představou je tedy ztotožnění místa pracoviště a bydliště, a tak atraktivní pracovní centra odpovídají lokalitám atraktivním pro trvalé bydlení. Městem, které nejlépe odpovídá výše popsaným trendům, jsou České Budějovice.

3.3. Životní prostředí a rekreace

Ve sféře životního prostředí a rekreace byla nejlépe vyhodnocena dvojice České Budějovice a Karlovy Vary, přičemž pozice prvního města je poměrně silná. Navíc je potřeba dodat, že na rozdíl od problematiky bydlení není tento výsledek zkreslen působením tzv. „neighbourhood effectu“. Při pohledu na dílničebříčky sestavené na jedné straně pouze českobudějovickými a na straně druhé pouze ústeckými respondenty totiž zjišťujeme, že České Budějovice zvítězily v obou případech. Přirozeně jsou preference místních studentů výrazně lepší a poněkud zvyšují bodový rozdíl zjištěný v celkových výsledcích, objevěnou skutečnost o dominanci Českých Budějovic v rekreační atraktivitě však nezpochybňují. U problematiky životního prostředí a rekreace byla též sledovaná hypotéza o vzájemném negativním vztahu mezi pracovními a rekreačními preferencemi. Tato předpokládaná korelace se však na zkoumaném vzorku neprokázala.

3.4. „Neighbourhood effect“ a další faktory ovlivňující preferenze

Ve sféře ekonomiky i bydlení se ovšem v případě studentů z Českých Budějovic podařilo potvrdit očekávanou platnost pravidelnosti „neighbourhood effect“. Pro analýzu vlivu „domácího prostředí“ bylo vždy použito výsledků očištěného vzorku, tedy pouze ústeckého, resp. českobudějovického vzorku respondentů. Při vyhodnocení takto zúženého vzorku nejenže si České Budějovice neudržely svou pozici, ale dosažená hodnota preferenčního pořadí byla dvojnásobně vyšší, tzn. horší. Evidentně tedy dochází k přečerpávání pozitivních prvků svého domácího prostředí a podceňování prvků negativních, k čemuž má většina jedinců přirozený sklon (viz např. Drbohlav 1990a, Drbohlav 1990c).

Takovéto významné pozitivní ovlivnění preferencí při hodnocení vlastního dlouhodobého bydliště v případě Ústí nad Labem pozorováno nebylo. Tento výsledek vypovídá především o tom, že ústečtí studenti ve svých preferencích pro trvalé bydlení více zohledňují jiné faktory než studenti českobudějovičtí. Ekologický faktor, který byl dominantní v minulosti (viz Drbohlav 1990b, Mrklasová 1988), již nemá tak důležitou váhu a mírně ustupuje do pozadí. Příčinou je zajisté to, že v regionu došlo k útlumu těžby a významnému zlepšení životního prostředí. Mnohem závažnější je ale skutečnost, že se do pořadí v současnosti dostal faktor, který se díky nivelačním snahám komunistického režimu dříve nemohl naplněně projevit. V dnešní kapitalistické společnosti se tedy jako klíčový faktor ovlivňující sídelní preferenze mladých lidí prosazuje faktor ekonomický. V případě respondentů z Ústí nad Labem se jed-

⁶ Tj. určování preferenčního pořadí při zohlednění všech hledisek a faktorů dohromady.

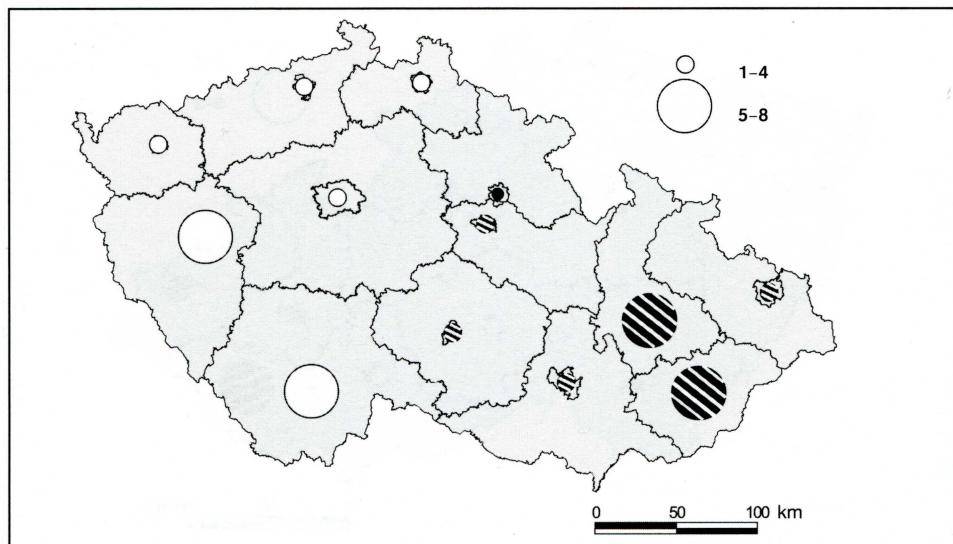
ná o výsledek zcela relevantní a očekávaný, neboť stav ekonomiky a pracovního trhu je v tomto regionu nejtíživějším problémem. Nicméně stejný trend je možné pozorovat i v případě českobudějovických respondentů, kde se Praha umístila hned na druhém místě.

Co se týče dalších odlišností v preferencích dle geografického původu respondentů, bylo zjištěno, že názory ústeckých studentů na místo bydliště jsou mnohem různorodější, a že v nich neexistuje tak silná rigidita, ať už ve smyslu předpojatosti vůči lokalitě nebo její dominanci. Vzhledem k tomu, že jejich klíčovou sídelní motivací je ekonomický faktor, dochází v případě studentů z Ústí nad Labem ke zcela ojedinělé skutečnosti, a to k odmítání vlastního místa bydliště.

S tím souvisí další důležitá pravidelnost, a to taková, že dvojici pánevních strukturálně postižených měst (Ostrava, Ústí nad Labem) byla ve všech sledovaných problematikách přisouzena největší neutraktivita. Tato města jsou jednoznačně negativně vnímána a kategoricky odmítána. Bez ohledu na osobní zkušenosť jsou považována za odstrašující případ, jsou asociací pro nevhlednou, průmyslovou lokalitu se zdevastovanou krajinou.

3.5. Polarita Čechy versus Morava a další objevené pravidelnosti

Při sledování problematiky z hlediska kategorie geograf versus negeograf nebyly v preferencích objeveny markantnější rozdíly, jak bylo původně očekáváno. Drobná nuance byla identifikována pouze v tom, že individuální preference geografů jsou vyrovnanější a rozptýlenější mezi více lokalitami. Úvaha o větším rozsahu faktických znalostí, a tedy o hodnocení více odpovídajícím reálné situaci na straně geografů, se nepotvrdila. O něco vyšší míra znalostí se projevila jen při určování populační velikosti měst. Navíc bylo odhaleno, že faktické odpovědi respondentů se mnohem více liší v závislosti na lokalitě než na oboru studia.

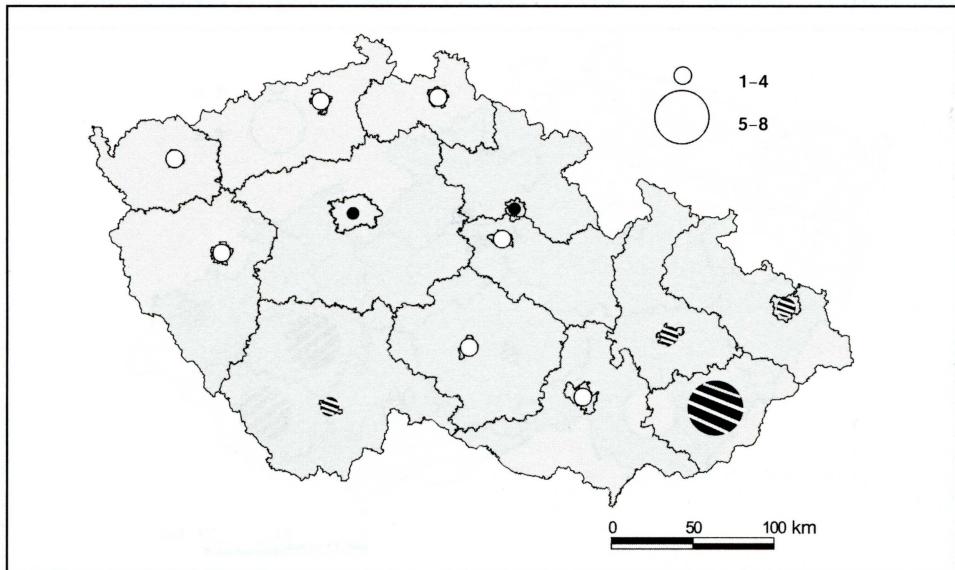

Obr. 1 – Rozdíly subjektivních preferencí k bydlení a objektivnímu hodnocení. V legendě rozdíl mezi pořadím: černě – nulový, bíle – kladný, šrafurou – záporný. Zdroj: dotazníkové sčítání, vlastní výpočty.

Další zajímavou objevenou skutečností je poměrně silná polarita mezi Čechami a Moravou, jež je způsobena šířejí pojatým sousedským efektem. V preferencích se tedy projevuje jakýsi západovýchodní gradient, obdobně jako v případě polarity Česko-Slovensko v minulosti (viz Mrklašová 1988). Díky tomu, že vybraní respondenti lépe znají a mají silnější vztah k Čechám, jsou výsledky v jejich prospěch zvýrazněny. To znamená, že přestože respondenti vnímají některá česká města podstatně hůře a domnívají se o nich, že nejsou pro daný účel tak vhodná, v preferencích jim dávají vědomě vyniknout. Raději upřednostňují lokalitu bližší, i když není tolik atraktivní, než kvalitnější lokalitu ve větší vzdálenosti od místa svého dlouhodobého pobytu (obr. 1). Toto preferenční chování je podmíněno potvrzenou závislostí hodnocení měst na míře jejich návštěvnosti, a tedy i větší znalosti ze strany studentů. Tento závěr koresponduje i s tvrzeními uvedenými v pracích Goulda a Whitea (Gould 1975, Gould, White 1974), které se týkaly míry informovanosti. V nich se podařilo prokázat tendenci rychlého poklesu znalostí s rostoucí vzdáleností, což se promítlo i do sídelních preferencí. Objevená souvislost míry návštěvnosti a preferencí u českých respondentů tedy není specifickou záležitostí, nýbrž je považována za obecnější trend. Vzhledem k tomu, že míra návštěvnosti souvisí s polohou, resp. dopravní dostupností, můžeme konstatovat, že horší hodnocení moravských měst je zčásti ovlivněno jejich odlehlejší geografickou polohou.

4. Závěry: srovnání subjektivního a objektivního hodnocení

Klíčová otázka nastolená v rámci tohoto výzkumu byla, zda se skutečný stav města popsáný pomocí různých kvantifikovatelných ukazatelů významně liší od jeho atraktivity a image vnímané ze strany lidí. Zvolenou metodou

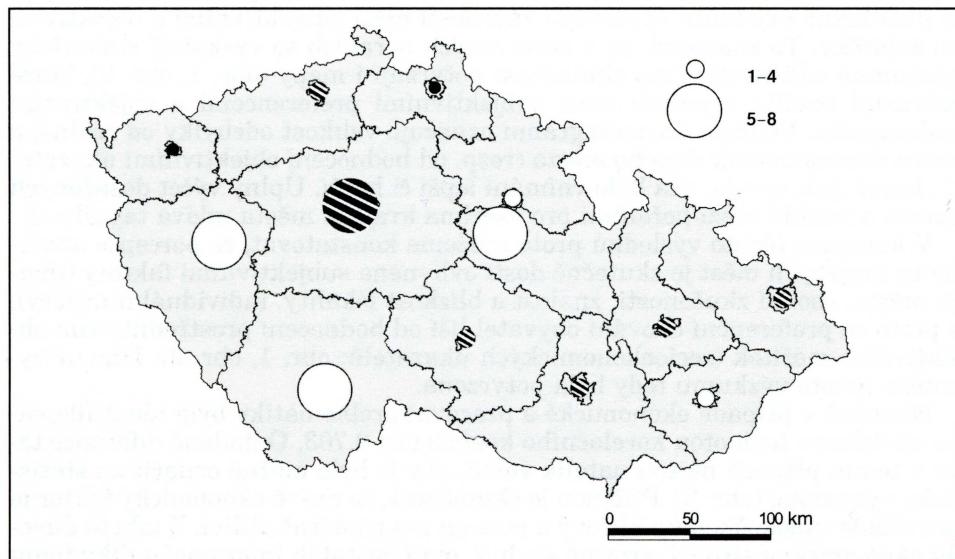

Obr. 2 – Rozdíly subjektivních pracovních preferencí a objektivního hodnocení. V legendě rozdíl mezi pořadím: černě – nulový, bíle – kladný, šrafurou – záporný. Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní výpočty.

Tab. 1 – Pořadové korelace subjektivního a objektivního hodnocení

		Preference práce	Objektivní práce
Subjektivní práce	Korelační koeficient	1,000	0,703
	Signifikance	.	0,007
Objektivní práce	N	13	13
	Korelační koeficient	0,703	1,000
	Signifikance	0,007	.
	N	13	13
		Preference bydlení	Objektivní bydlení
Subjektivní bydlení	Korelační koeficient	1,000	0,278
	Signifikance	.	0,358
Objektivní bydlení	N	13	13
	Korelační koeficient	0,278	1,000
	Signifikance	0,358	.
	N	13	13
		Preference rekreace	Objektivní rekreace
Subjektivní rekreace	Korelační koeficient	1,000	0,473
	Signifikance	.	0,103
Objektivní rekreace	N	13	13
	Korelační koeficient	0,473	1,000
	Signifikance	0,103	.
	N	13	13

Zdroj: vlastní výpočty

Obr. 3 – Rozdíly subjektivních rekreačních preferencí a objektivního hodnocení. V legendě rozdíl mezi pořadím: černě – nulový, bílé – kladný, šrafurou – záporný. Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní výpočty.

zodpovězení této otázky bylo porovnání pořadí měst získané na základě hodnocení pomocí relativně objektivních charakteristik s pořadím dle subjektivních preferencí uvedených v dotaznících. Byly vypočteny vzájemné pořadové

Tab. 2 – Dosažená pořadí dle subjektivních preferencí a objektivního hodnocení

	Ekonomická úroveň a trh práce (dosažené pořadí)			Bydlení (dosažené pořadí)			Životní prostředí a rekreace (dosažené pořadí)		
	subjektivní preference	objektivní hodnocení	rozdíl	subjektivní preference	objektivní hodnocení	rozdíl	subjektivní preference	objektivní hodnocení	rozdíl
České Budějovice	3	2	-1	1	8	7	1	7	6
Praha	1	1	0	2	4	2	6	1	-5
Brno	2	4	2	5	1	-4	8	4	-4
Plzeň	4	8	4	4	11	7	5	11	6
Karlovy Vary	8	9	1	8	12	4	2	2	0
Hradec Králové	5	5	0	3	3	0	4	6	2
Pardubice	7	10	3	7	6	-1	7	13	6
Liberec	6	7	1	6	9	3	3	3	0
Olomouc	9	6	-3	9	2	-7	9	5	-4
Zlín	11	3	-8	11	5	-6	11	12	1
Ostrava	13	12	-1	13	10	-3	13	10	-3
Jihlava	10	11	1	10	7	-3	10	8	-2
Ústí nad Labem	12	13	1	12	13	1	12	9	-3

Zdroj: dotazníkové šetření, vlastní výpočty

korelace pro jednotlivé tematické oblasti a na základě Spearmanova korelačního koeficientu a signifikance rozhodnuto o pravdivosti hypotézy. Výsledné hodnoty těchto ukazatelů jsou uvedeny v tabulce 1. Z tabulky je patrné, že v případě dvou témat jsou vypočtené korelační koeficienty nízké, takže nebyla prokázána existence výraznější závislosti mezi subjektivními a objektivními žebříčky. To znamená, že v sestavených pořadích se vyskytují statisticky významné odlišnosti. Tuto skutečnost potvrzují i mapy (obr. 1, obr. 3), které zobrazují rozdíly v pořadí mezi subjektivními preferencemi a objektivním hodnocením. Velikost kartodiagramu označuje velikost odchylky od reálného stavu charakteristik daného města (resp. od hodnocení objektivními ukazateli), barva pak určuje, zda bylo vnímání lepší či horší. Úplný výčet dosažených pořadí a rozdílů mezi pořadími pro všechna krajská města udává tabulka 2.

V kontextu těchto výsledků proto můžeme konstatovat, že percepce atraktivity krajských měst je skutečně dosti ovlivněna subjektivními faktory (image města, osobní zkušenosti, znalost a blízkost lokality, individuální názory), a proto se preferenční chování obyvatel liší od hodnocení prostřednictvím objektivních měřítek (socioekonomických ukazatelů; obr. 1, obr. 3). Hlavní hypotéza tohoto výzkumu tedy byla potvrzena.

Nicméně v případě ekonomické a pracovní problematiky byla identifikována závislost s hodnotou korelačního koeficientu 0,703. Odhalené diference tedy v tomto případě nejsou natolik velké, aby je bylo možné označit za statisticky významné (obr. 2). Příčinou je skutečnost, že právě ekonomický faktor je pro mladé vysokoškoláky klíčový a jsou na něj poměrně citliví. Z tohoto důvodu ekonomickou situaci pozorně sledují, mají dostatek informací a díky tomu se v ekonomických a pracovních otázkách chovají pragmaticky a nejsou ovlivněni subjektivním hlediskem taklik jako u ostatních sledovaných témat (obr. 1, obr. 3).

Na závěr je ještě nutno dodat, že veškeré výše uvedené skutečnosti a tvrzení jsou vysloveny s ohledem na charakter sledovaného vzorku respondentů a použitou metodiku. Z tohoto důvodu si nenárokuji provádět větší zobecnění na celé Česko. Aby bylo možné formulovat obecnější závěry s větší přesností

a vyšší statistickou reprezentativností, bylo by potřebné provést obdobný výzkum na rozsáhlějším vzorku respondentů. Přínosné by bylo zejména rozšířit geografické zaměření studie i na moravská města, resp. univerzity, neboť bychom tímto získali relevantní srovnání a skutečný obraz polarity Čechy versus Morava.

Literatura:

- DISMAN, M. (2002): Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum, Praha, 374 s.
- DOWNS, R. M., STEA, D. (ed.) (1973): Image and environment: cognitive mapping and spatial behavior. Aldine, Chicago, 439 s.
- DRBOHĽAV, D. (1989a): Migrační motivace, regionální a sídelní preference obyvatelstva. Kandidátská disertační práce. PřF UK, Praha, 236 s.
- DRBOHĽAV, D. (1989b): Migrační atraktivita měst ČSR (a její motivační specifikace). Sborník ČSGS, č. 1, s. 5–18.
- DRBOHĽAV, D. (1990a): Regional and residential preferences of the population (example of high school students in three selected cities of the Czech republic). Acta Universitatis Caroline, č. 2, s. 51–72.
- DRBOHĽAV, D. (1990b): Důvody regionálních a sídelních preferencí obyvatelstva ČR. Sborník ČSGS, č. 1, s. 13–29.
- DRBOHĽAV, D. (1990c): Migrační motivace, regionální a sídelní preference obyvatelstva – teoretická východiska v československé a zahraniční literatuře. Sociologický časopis, č. 5, s. 358–374.
- DRBOHĽAV, D. (1993): Behaviorální přístup v geografii. In: Sýkora L. (ed.): Teoretické příspěvy a vybrané problémy v současné geografii. KSGRR, Praha, s. 31–41.
- GOLD, J. R. (1980): An Introduction to behavioural geography. Oxford University Press, New York, 290 s.
- GOLD, J. R., GOODEY, B. (1989): Environmental perception: the relationship with age. Progress in Human Geography, č. 1, s. 99–106.
- GOULD, P. R., WHITE, R. R. (1968): The Mental maps of British school leavers. Regional Studies, č. 2, s. 161–182.
- GOULD, P. R. (1973): On Mental maps. In: Downs, R. M., Stea, D. (ed.): Image and environment: cognitive mapping and spatial behavior. Aldine, Chicago, s. 182–220.
- GOULD, P. R., WHITE, R. R. (1974): Mental maps. Penguin Books, Baltimore, 199 s.
- GOULD, P. R. (1975): People in information space: The Mental maps and information surfaces of Sweden. The Royal University of Lund, Department of Geography, Lund, 151 s.
- GORLEY, J., MACABE, CH., SAARINEN, T. F. (1993): Comparison of sketch maps drawn by students from Armidale, Australia and Dunedin, New Zealand. New Zealand Journal of Geography, č. 96, s. 8–15.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. PřF UK, Praha, 147 s.
- HEATWOLE, CH. A. (1993): Changes in mental maps. Journal of Geography, č. 2, s. 50–55.
- Hodnocení potenciálu cestovního ruchu na území ČR. MMR a MŽP, Praha, 2001, 22 s.
- HRDLÍČKA, M. (1983): Preference sídelních prostorů Čech. Demografie, 25, č. 1, s. 48–58.
- CHIODO, J. J. (1993): Mental maps: Preservice teachers' awareness of the world. Journal of Geography, č. 3, s. 110–117.
- JANEČKOVÁ, L., VAŠTÍKOVÁ, M. (1999): Marketing měst a obcí. Grada, Praha, 178 s.
- KOTÁL, P. (1997): Analýza mentálních map Prahy. Bakalářská práce, KSGRR, Praha, 47 s.
- KÜHNEL, K. (1982): Migration and settlement: 16 Czechoslovakia. IIASA, Laxenburg, 125 s.
- LLOYD, R. E. (1976): Cognition, preference and behavior in space: an examination of the structural linkages. Economic Geography, č. 3, s. 241–253.
- LYNCH, K. (1960): The Image of the city. MIT Press, Cambridge, 200 s.
- MADANIPOUR, A. (1996): Design of urban space: an inquiry into a socio-spatial process. John Wiley and Sons, Chichester, 241 s.
- MONIOVÁ, E., KIČMEROVÁ, L. (2005): Zvítězila Praha, prohrál Jeseník. Lidové noviny, 1. února 2005, s. 15–20.
- MRKLASOVA, M. (1988): Migrační a sídelní preference ústeckých středoškoláků. Demografie, č. 4, s. 323–328.
- PELLENBARG, P. H., MEESTER, W. J. (1984): Location decisions and spatial cognition.

- In: de Smidt M., Wever E. (eds.): *A Profile of Dutch economic geography*. Van Gorcum, Assen, s. 105–128.
- POCOCK, D. C. D. (1979): The Contribution of mental maps in perception studies. *Geography*, s. 279–286.
- SAARINEN, T. F. (1987): Centering of mental maps of the world. Discussion paper, Department of Geography, University of Arizona, 41 s.
- SIWEK, T. (1988): Území Československa očima studentů geografie. *Sborník ČSGS*, č. 1, s. 31–37.
- SLAVÍK, V., SEDLÁK, M. (1997): Sídelné a regionálne preferencie žiakov stredných škol v Skalici. *Acta facultatis rerum naturalium Universitatis Comenianae*, č. 40, s. 39–54.
- SPILKOVÁ, J. (2002): Nový fenomén nákupní centrum: behaviorální přístupy v pražském kontextu. Diplomová práce. KSGRR, Praha, 141 s.
- VACA, J. (2005): Doma nejlíp? To platí hlavně na jihu Čech. MF DNES, 9. února 2005, s. 12–13.
- WERNEROVÁ, M. (2006): Percepce atraktivity a image krajských měst v Česku na příkladu vysokoškolských studentů z Českých Budějovic a Ústí nad Labem. Diplomová práce. KSGRR, Praha, 99 s.
- WHITE, S. E. (1981): The Influence of urban residential preferences on spatial behavior. *The Geographical Review*, č. 2, s. 176–187.

S u m m a r y

PERCEPTION OF ATTRACTIVENESS AND IMAGE OF REGIONAL CITIES IN CZECHIA ON THE EXAMPLE OF UNIVERSITY STUDENTS IN ČESKÉ BUDĚJOVICE AND ÚSTÍ NAD LABEM

This article results from a terrain research made in the cities of České Budějovice and Ústí nad Labem. It is primarily based on a questionnaire inquiry. However other two types of resources are also processed: various statistical data and results of public opinion research agencies are used as well. The questionnaire is focused on three fields of perceptions and personal preferences (work, residential and recreational).

It was found out that the most favourite place for permanent residence is České Budějovice. The expected top ranking of Prague in work preferences was proved and its position was found as a very dominant one. A very important finding is that work and residential fields are inseparable in young people's preferences. It means that the most attractive work cities are also very attractive for permanent residence.

In the case of České Budějovice, we discovered an impact of the neighbourhood effect in two thematic fields. A similar positive impact on evaluation of one's own place of living was not proved in the case of Ústí nad Labem. The fundamental difference between the two cities examined is that students from Ústí nad Labem reject their own city. This is caused by a negative perception in all investigated fields, which is typical for twin cities with major structural problems (Ostrava, Ústí nad Labem).

As the differences arising from the geographic origin, the economic factor was identified as a key factor of preferences for Ústí's students. If we compare the results according to the categories of geographers and non-geographers, we do not find significant differences. Only a slightly higher level of knowledge for geographers was proved when estimating the population size of cities. Moreover, it was revealed that factual answers differ more in dependence on the locality rather than on the branch of study.

A strong polarity between Bohemia and Moravia was identified as a wider form of neighbourhood effect due to the dependence of preferences on the number of visitors and on the knowledge of the city. Because of the links between the number of visitors and location, or transport accessibility, we can say that the worse evaluation of Moravian cities is partly influenced by their distant location.

Finally we can conclude that the key hypothesis was proved. The perception of attractiveness is in reality influenced by subjective factors (as image of the city, knowledge and accessibility of the locality, individual experience and opinions), and therefore the preference behaviour of students differs from the results of the objective evaluation. Only in the case of economy and work the revealed differences between subjective preferences and objective evaluation are not as big as to label them as statistically significant. The cause is the importance of the economic factor and the fact that students perceive it very

sensitively. That is why they have enough information about labour market and economic situation and so they behave pragmatically.

For a higher statistical representativeness and wider generalization it would be useful to make a similar questionnaire inquiry in some Moravian city. We would obtain a relevant comparison and a real image of the polarity Bohemia–Moravia.

Fig. 1 – Differences between the subjective residential preferences and the objective evaluation. In the key the difference of order: black – nil, white – positive, hatched – negative. Source: questionnaire inquiry, own calculations.

Fig. 2 – Differences between the subjective work preferences and the objective evaluation. In the key the difference of order: black – nil, white – positive, hatched – negative. Source: questionnaire inquiry, own calculations.

Fig. 3 – Differences between the subjective recreational preferences and the objective evaluation. In the key the difference of order: black – nil, white – positive, hatched – negative. Source: questionnaire inquiry, own calculations.

*Pracoviště autorky: CzechInvest, Štěpánská 15, 120 00 Praha 2; e-mail:
janzenka@gmail.com.*

Do redakce došlo 4. 1. 2007

MIROSLAV SMEJKAL

PROGRAM ROZVOJE KRAJE: NECHTĚNÉ DÍTĚ NEBO UŽITEČNÝ POMOCNÍK?

M. S m e j k a l: *Regional development programme: unwanted child or useful helper?*
– Geografie–Sborník ČGS, 113, 1, pp. 34–47 (2008). – This paper focuses on analysis of development programmes of regions in Czechia. In the process of designing the regional development policy the regions specify their development priorities and the ways to implement them. The regional development programmes should mirror this process. The programmes are analysed in 3 steps; (i) the quantitative identification of differences and common attributes in the structure of programmes, (ii) the analysis of quality of programmes by means of a check-list of 22 questions, (iii) the interpretation of results of interviewing officials in charge at Regional Offices. Finally, recommendations for a better quality of programmes and thus for a better setting-up and implementation of regional development policy are proposed.

KEY WORDS: development programmes of regions – analysis of quality of programmes – interviewing officials – Czechia.

1. Úvod

Vznikem krajských samospráv k 1.1.2001 došlo k ustavení významného subjektu, který začal formovat tuto politiku na regionální úrovni. V porovnání s krajskými národními výbory zrušenými v roce 1990 jsou krajské samosprávy (dále „kraje“) z pohledu jejich kompetencí a s tím spojené legislativy, jejich finanční základny a v neposlední řadě i jejich personálního obsazení naprosto novými subjekty. Návaznosti v jejich fungování lze spíše vidět (zejména po stránce jejich personálního obsazení) ve vztahu k bývalým okresním úřadům. Politickí představitelé krajů se však rekrutují z velké části z obecních a městských zastupitelstev (Čermák 2004).

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích uvádí, že „kraje ve své samostatné působnosti mj. pečují ve svém územním obvodu, v souladu s místními předpoklady a místními zvyklostmi, o komplexní územní rozvoj, zejména o utváření podmínek pro rozvoj a uspokojování potřeb svých občanů“. Takto definovaná působnost je obecná a zahrnuje nejrůznější spektrum možných aktivit. Z pohledu problematiky regionálního rozvoje jsou pravomoci krajů stanoveny zákonem č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje. Jejich formulace je zde rovněž poměrně obecná.

I přesto, že od vzniku krajů uplynulo více jak 6 let, je nutno konstatovat, že kraje se stále učí naplňovat zákony svěřené působnosti působnosti v praxi, což lze vidět ve dvou rovinách: stanovení krajských priorit (spočívající v nalezení nevhodnějšího modelu hospodaření se svým majetkem a stanovení nevhodnějších forem podpory aktivit ostatních subjektů v území) a stanovení způsobů a postupů pro realizaci priorit včetně nalezení obsahu a způsobu koordi-

nace při realizaci priorit s dalšími příslušnými subjekty jak na vertikální, tak i horizontální úrovni.

V každém kraji probíhá odlišně proces stanovení rozvojových priorit i jejich realizace nejrůznějšími subjekty včetně způsobu jejich koordinace. Pro realizaci a koordinaci těchto činností je nanejvýš vhodné využít právě strategické dokumenty. Tyto dokumenty vycházejí z metody strategického plánování, která má za cíl aktivovat aktéry a vyřešit možné střety řady různých cílů a zájmů (často navzájem protichůdných), které jsou prosazovány a obhajovány množstvím nezávislých a odlišných subjektů (veřejná sféra, soukromý sektor, neziskový sektor). Existuje mnoho „rozvojových voleb“ a jednou z nejdůležitějších součástí procesu strategického plánování je dohadování jeho různých aktérů o potřebnosti a uskutečnitelnosti jednotlivých „voleb“ a s tím související vyjednávání o sladění či případně omezení individuálních zájmů a potřeb (Vozáb 1999).

Mezi strategické dokumenty patří právě i programy rozvoje krajů. Ty vycházejí ze zákona č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje v platném znění, který je definuje jako základní programové dokumenty realizační fáze strategie regionálního rozvoje na úrovni kraje. Zpracování jejich počátečních verzí proběhlo podle jednotné metodiky (DHV ČR, Agentura pro reg. rozvoj Ostrava, Metod Konzult IPM 2000). Programy rozvoje krajů by měly odrážet místně specifický proces tvorby priorit regionálního rozvoje na území krajů a zároveň by měly poskytovat možnost, jak ho identifikovat a zhodnotit, což lze označit jako vstupní hypotézu práce. Vzhledem k jejich charakteru by měly být vnímány jako klíčové rozvojové dokumenty na úrovni kraje. Prověření této hypotézy spočívající v kritické analýze těchto dokumentů a nalezení společných znaků i odlišností při jejich zpracování a realizaci včetně zevšeobecnění zjištěných poznatků a návrhu doporučení pro zkvalitnění procesu formování a realizace rozvojové politiky na území krajů je cílem této práce.

Programy rozvoje krajů by měly být základním východiskem pro přípravu jednotlivých regionálních operačních programů v Česku nezbytných pro čerpání strukturálních fondů. Tento proces v Česku v současnosti velmi intenzivně probíhá. Z pohledu existující literatury stojí dnes právě operační programy v centru zájmu a literatura o nich rychle narůstá. Přehled literatury spojené s např. s ex-ante hodnocením operačních programů v Česku přehledně podává Blažek (2003). Účinností a efektivnosti programů regionální politiky se zaměřením na operační programy se zabývá Hartlová (2004). Navíc existuje rozsáhlá literatura o operačních programech v zemích EU. Jako příklad zájmu o tuto problematiku lze uvést pětidlnou metodologickou příručku Evropské komise (EC 1999) nebo existenci monografického čísla časopisu *Regional Studies* věnovaného evaluacím politiky soudržnosti EU s pracemi jako např. Bachtler, Wren (2006); Batterbury (2006); Blažek, Vozáb (2006) aj. Velmi podrobně se touto problematikou zabývá Bachtler (např. Bachtler 1995; Bachtler, Downes 2001).

K programovým dokumentům v Česku nenapojených na „evropskou větev“ je dostupná literatura ve výrazně menším rozsahu. Jedná se např. o diskusi metodologických přístupů k problematice strategických plánů (Vozáb 1999, Kubica 2000, Perlín 2002) nebo hodnocení konkrétních strategických plánů rozvoje mikroregionů (Srb 1999, Borodinová 2002, Geršlová 2003, Doubravová 2005). Náhled na tyto programy v obecném kontextu je proveden v práci Blažek, Vozáb (2004). K programům rozvoje kraje však dosud v podstatě žádná literatura v Česku neexistuje. Lze uvést spíše vzácné výjimky jako např. odborné studie zadávané např. MMR (DHV 2007). Zároveň existují i různé

příručky pro zpracovatele těchto dokumentů a některé sborníky (Barents Group 1998; Rektoričk, Šelešovský 1999). Přesto však tato problematika stojí dosud v Česku mimo zájem odborné veřejnosti.

2. Soustava strategických a programových dokumentů v Česku

Programy rozvoje krajů jsou součástí soustavy strategických a programových dokumentů v Česku, kterou lze rozdělit následujícím způsobem:

- strategické a programové dokumenty zpracovávané na úrovni státu
- strategické a programové dokumenty pro využití strukturálních fondů Evropské unie
- strategické a programové dokumenty na úrovni kraje
- rozvojové dokumenty zpracovávané pro území dobrovolných svazků obcí (mikroregionů) nebo pro jednotlivá města a obce.

Tabulka 1 poskytuje přehled vybraných strategických a programových dokumentů v Česku. Ve směru zleva doprava a shora dolů jsou zároveň vyjádřeny jejich vzájemné vertikální vazby (nikoli ale ve smyslu nadřazenosti a podřízenosti, ale ve smyslu konkretizace „vyšších“ programů). Je však třeba říci, že zejména v případě tematických operačních programů a regionálních operačních programů se jedná o naprostě rovnocenné dokumenty, které se z pohledu možností financování nejrůznějších aktivit prostřednictvím strukturálních fondů vzájemně doplňují. Stejně tak je velmi slabá vazba mezi ročními programy (plány) na jednotlivých úrovních. Z tabulky je zřejmý poměrně velký počet dokumentů a lze v tomto smyslu hovořit v Česku o určitém „preprogramování“ (Blažek, Vozáb 2004).

3. Analýza programů rozvoje jednotlivých krajů

Analýza si primárně neklade jako hlavní cíl detailně vyhodnocovat a srovnávat kvalitu jednotlivých programů rozvoje krajů (i když toto hodnocení je také

Tab. 1 – Soustava strategických a programových dokumentů v Česku

	Národní úroveň	Regionální úroveň	Lokální úroveň
Národní zdroje	Strategie regionálního rozvoje (SRR)	Strategie regionálního rozvoje kraje Program rozvoje kraje (PRK)	Strategie rozvoje svazků obcí, měst, obcí, strategie místních akčních skupin (MAS)
	Odvětvové koncepce	Odvětvové koncepce	Odvětvové koncepce
	Roční regionální a odvětvové rozvojové programy	Roční akční plány	Roční plány aktivit
Evropské zdroje	Národní rozvojový plán (NRP)		
	Národní strategický referenční rámec (NSRR)		
	Tématické operační programy (TOP)	Regionální operační programy (ROP)	

Tab. 2 – Základní odlišnosti a společné znaky struktury jednotlivých programů rozvoje krajů

Hodnocený ukazatel	Zhodnocení
Aktualizace PRK	Programy mají návaznost na strategie rozvoje krajů zpracované ještě před vznikem krajů. Ve 3 krajích byla tato strategie zpracována cca v roce 2006 a tím se stala výchozím dokumentem pro následné aktualizovaný PRK. V několika případech předcházelo vzniku aktualizovaného PRK zpracování strategie rozvoje kraje. Aktualizováno bylo 10 dokumentů, přičemž téměř všechny byly aktualizovány cca v letech 2005–2007 a výběrem priorit a opatření reagovaly na volební období krajských samospráv a na přípravu Česka na čerpání strukturálních fondů v období 2007–2013.
Zpracovatelé PRK	Nejčastějším zpracovatelem je „místní“ rozvojová agentura nebo sám příslušný krajský úřad. Nevyskytl se zpracovatel, který by zpracoval alespoň 2 současně platné dokumenty.
Obecná struktura dokumentů	Struktura je do značné míry podobná – socioekonomická analýza v rozsahu min. 1/2 celého dokumentu zakončená analýzou SWOT (vyjma 2 dokumentů, kde byla zpracována strategie rozvoje), následuje vymezení problémových mikroregionů. Poté jsou zformulovány vize (globální cíle) následované popisem jednotlivých priorit a opatření a na závěr je uvedena implementace a monitoring programu. Konkrétní akční plány (roční nebo víceleté) jsou u 6 krajů.
Struktura strategické části	Obecně lze u celé této části konstatovat různou terminologii. Většinou je nejprve naformulována vize, vždy ale s obdobně obecným obsahem. Tato vize je rozvedena do jednoho či častěji více globálních (hlavních, strategických) cílů. Ve většině případů jsou jednotlivé cíle napojeny na problémové okruhy, (priority). Ty jsou dále rozepsány do dílčích (specifických, strategických cílů) a dále do opatření. Počty opatření se pohybují od 12 do 72 v závislosti na jejich podrobné specifikaci. Opatření jsou pak více či méně rozvedena do jednotlivých položek. Často se zde objevují položky jako kritéria pro výběr projektů, cílové skupiny, geografické pokrytí apod., které byly navrženy ve zmíněné metodice (DHV CR, Agentura pro reg. rozvoj Ostrava, Metod Konzult IPM 2000). V případě aktualizovaných dokumentů se také jedná do značné míry i o vliv setrválosti z předchozích verzí dokumentů. Za zmínu ale stojí, že u dokumentů aktualizovaných v poslední době lze vysledovat zřejmý trend ke zjednodušení této části a ke zvyšování její podobnosti včetně terminologie (vize, globální cíl, priority, opatření, aktivity), což lze připsat aplikací zkušeností jednotlivých krajů s přípravou ROP, které mají obdobnou strukturu.

součástí práce). Cílem je zejména zaměřit se na nalezení klíčových skutečností a souvislostí, které jsou pro zpracování a realizaci těchto dokumentů relevantní. Analýza jednotlivých programů rozvoje krajů spočívala v následujících 3 krocích:

1. „Kvantitativní“ identifikaci odlišností a společných znaků struktury jednotlivých programů
2. „Kvalitativním“ posouzení silných a slabých stránek programů na základě konfrontace těchto dokumentů s tzv. check-listem otázek (viz tab. 3) zaměřených na kvalitu dokumentu. Jako základ tohoto check-listu byla využita metodika pro hodnocení ROP (Blažek 2006), která byla přepracována a modifikována pro podmínky programů rozvoje kraje.
3. Zhodnocení procesu přípravy a praktického využívání programů s využitím názorů relevantních osob z jednotlivých krajských úřadů pomocí vlastního dotazníkového šetření. V tomto smyslu Příkryl (2002) naznačuje, že program je kvalitní zejména v případě, pokud je intenzivně využíván.

Posouzeny byly aktuální verze programů rozvoje všech krajů převzaté z webových stránek krajů včetně Prahy, a to k termínu 10.11.2007. Její dokument byl do hodnocení zahrnut taktéž, i když se jedná o strategický dlouhodobý plán a možnosti jeho naplňování jsou u Prahy jako města výrazně odlišné než u ostatních krajů. V případě Jihočeského kraje byl hodnocen návrh PRK tohoto kraje, který se však jevil jako kvalitnější než aktuálně platná verze PRK.

3.1. Identifikace základních odlišností a společných znaků struktury jednotlivých programů

Bыло же упомянуто, что в рамках PRK была общегородская методика (DHV CR, Агентство по региональному развитию Острава, Метод Консульт IPM 2000) и поэтому первые версии документов были по формальному сайту очень похожи. Следующая часть старается показать, насколько за 7 лет работы над этими документами было сделано в отношении их основной структуры. Итоги исследований приведены в таблице 2.

3.2. Posouzení kvality programů pomocí „check-listu“

Tabulka 3 obsahuje bodové hodnocení kvality programů jednotlivých krajů dle jednotlivých ukazatelů. Kvalitu programů lze přitom vnímat 2 způsoby:

1. I když tvorba programů vychází ze specifických podmínek v jednotlivých krajích a lze jen těžko najít univerzální a dokonalý koncept dokumentu, modifikovaný „check-list“ dává představu o optimální struktuře a obsahu těchto dokumentů a zároveň umožňuje jejich relativně rychlé hodnocení včetně jejich vzájemného porovnání. Následující hodnocení (včetně návrhu jeho metodiky) si kladlo za cíl splnit zejména tento požadavek.
2. Detailnější hodnocení dokumentů s důrazem na jeho obsahovou stránku (zejména návrhové části) může být provedeno zejména subjektem, který byl do prací na PRK zapojen již od fáze přípravy a má znalosti o všech relevantních souvislostech.. Tyto ambice mělo následné hodnocení pouze v omezené míře.

Pro určení celkové kvality daných programů byl získán součet bodů za všechna hodnotící kritéria a poté i spočten průměrný počet bodů připadajících na jedno hodnotící kritérium. Tuto hodnotu lze označit jako orientační indikátor kvality programů. Nabízí se tedy možnost relativně podrobně se zabývat srovnáváním hodnot za jednotlivé skupiny ukazatelů i výsledných orientačních indikátorů mezi jednotlivými krajemi. To však může do určité míry zavádějí, protože chybějící či relativně méně propracované části programu neznamenají, že by nebyly v jiných podkladech kvalitně zpracovány. Prvním příkladem jsou např. již zmíněné programy krajů navazujících na zpracované strategie rozvoje, které neobsahují analytickou část a pouze přebírají ze zmíněných strategií stanovení vizí, globálních cílů a priorit bez jejich zdůvodnění. Proto tyto části nebyly hodnoceny vůbec. Jako druhý příklad lze uvést kraj Vysočina, jehož program dosáhl nejvíce hodnoty na jeden ukazatel ze všech krajů s velmi obecným systémem implementace a monitoringu. Tento systém je ale aplikován na velmi vysoké úrovni pro grantové programy kraje financovaných z Fondu Vysočina, přičemž tyto grantové programy významně přispívají k realizaci PRK kraje Vysočina. Z tohoto pohledu se snází hodnocení kvality jednotlivých PRK zejména upozornit na ty dokumenty (či jejich části), které jsou hodné následování. Na základě výsledků hodnocení nejlépe vychází dokument hl. m. Prahy, což ale do jisté míry vyplývá z jeho specifiky ja-

Tab. 3 – Kvalitativní hodnocení jednotlivých programů rozvoje krajů

Oblasti hodnocení	PAK	VYS	LBK	HKK	KVK	JHC	MSK	OLK	ZLK	JHM	StČ	ULK	PLK	Pha
1. Vyhodnocení zkušeností z předchozích verzí programu 1.1. V případě, že program rozvoje kraje byl již aktualizován: jak podrobně a kvalitně byla provedena analýza zkušenosti s realizací předchozí verze programu?	1	1	3		4	5	1	1		1	1	2		
2. Hodnocení situační analýzy a analýzy SWOT 2.1. Do jaké míry je situační analýza problémově zaměřena? 2.2. Do jaké míry byly v situační analýze nalezeny vývojové trendy v dílčích sférách a jejich vzájemné vazby? 2.3. Jak podrobná a kvalitní je metodika pro vymezení problémových mikroregionů, kterým by měla být věnována zvláštní pozornost? 2.4. Do jaké míry se podařilo v analýze SWOT shrnout nejvýznamnější zjištění ze situační analýzy a seřadit je podle jejich významu?	2	3		2	5	4	2	4	4	3	3	5		
3. Hodnocení zdůvodnění a konzistence navrhované strategie 3.1. Jak podrobná a jasná je navrhovaná strategie programu (stanovení globálního a specifických cílů, zdůvodnění priorit atd.)?	4	1		3	3	5	3	5	5		3	4	4	5
4. Hodnocení kvality navržených priorit a opatření 4.1. Byly problémy, na jejichž vyřešení jsou opatření zaměřena, identifikovány v analýze a v analýze SWOT? 4.2. Jsou některá opatření/aktivity v rámci programu "priorizována"? 4.3. Jsou u každého opatření uvedeny dostatečně konkrétní typy předpokládaných aktivit (typových projektů)? 4.4. Jsou u opatření uvedeny způsoby jejich realizace (individuální projekty, grantový program)? 4.5. Mají jednotlivé priority/opatření/aktivity určený subjekt odpovídající (informující) za jejich plnění?	4	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4	5	4	
5. Hodnotitelnost programu 5.1. Jsou globální cíl a specifické cíle formulovány způsobem umožňujícím měřit a hodnotit jejich naplnění? 5.2. Jsou na úrovni priorit a opatření uvedeny kvantifikované indikátory (formou výstupů, výsledků a dopadů)?	4		3	1	3	3	2	1	1	2	1	1	1	2
6. Finanční plán 6.1. Existuje finanční plán programu včetně konkrétní specifikace nákladů a zdrojů jejich krytí?	1	1	2	2	5	5	3	5	4	5	4	4	2	4
7. Kvalita implementačního a monitorovacího systému 7.1. Do jaké míry je jasné specifikováno, které instituce budou plnit konkrétní funkce v rámci implementačního systému? 7.2. Jak kvalitní je monitorovací systém včetně jasných vymezení kompetencí a zodpovědností? 7.3. Jsou součástí/pokračováním programu akční plány (jednoleté, víceleté)? s konkrétně definovanými (zejména z pohledu zodpovědnosti) projekty?	2	1	4	2	5	5	1	4	4	1	2	5	1	5

Tab. 3 – pokračování

Oblasti hodnocení	PAK	VYS	LBK	HKK	KVK	JHC	MSK	OLK	ZLK	JHM	StČ	ULK	PLK	Pha
8. Ostatní														
8.1. Do jaké míry je plánováno zajištění informovanosti a veřejnosti během realizace PRK?	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	3	1	1	3
8.2. Do jaké míry bylo při průběhu zpracování PRK intenzivně využito ostatních subjektů působících v území včetně projednávání s veřejností (mimo procesu SEA a mimo pracovní skupin)?	2	2	5	1	4		4	1	2	4	1	1	3	3
8.3. Obsahuje metodika vytvoření programů nějaké nové, inovační prvky?	4	1	3	3	5	4	3	4	4	2	3	4	4	4
8.4. Je výsledný dokument (případně jeho dílčí části) dostatečně, přehledně a úplně prezentován na webu? Jsou zde aktuální informace?	3	3	4	2	4	3	3	3	4	2	3	2	3	2
8.5. Do jaké míry je navržen a využíván kvalitní systém aktualizace PRK?	3	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	2	3
Součet bodů	5761	39	62	44	84	72	56	76	67	49	55	61	64	70
Průměr bodů připadající na 1 ukazatel	2,59	1,86	3,26	2,10	3,82	3,60	2,55	3,45	3,19	2,58	2,50	2,77	3,05	3,89

Zdroj: Upraveno podle Blažek (2006)

Pozn.: Míra splnění dané otázky byla ohodnocena pomocí bodové škály v rozpětí 1–5 (1 bod je nejhorší hodnocení, 5 bodů nejlepší). Počet udělených bodů označuje zejména míru naplnění kritéria vzhledem k ostatním krajům.

ko strategie města. Velmi dobrou kvalitu programu vykazují také programy Karlovarského, Olomouckého, Zlínského, Libereckého a Jihočeského kraje. Shodou okolností jde o programy, na které navazují roční či víceleté akční plány. Z toho pohledu lze dovodit, že existence ročních akčních plánů „nutí“ pořizovatele programu do podrobnějších specifikací aktivit, gescí a zodpovědností. Samu existenci akčních plánů však nelze automaticky považovat za záruku vysoké kvality programu. Nejhůře hodnocené programy jsou vesměs naprostě obecné v části Implementace a monitoring a jsou bez jakéhokoli pokusu o kvantifikaci priorit, opatření a aktivit. Stejně jako v předchozí části, i zde lze zaznamenat významný nárůst kvality programů připravených v letech cca 2006 a 2007 a vycházejících z aplikace zkušeností krajů nabýtých při přípravě jednotlivých ROP.

Tabulka 4 dále obsahuje podrobnější komentář ke skutečnostiem zjištěným při hodnocení jednotlivých skupin ukazatelů.

Zvláštní komentář si zasluhuje otázka míry zohlednění regionálních specifick v těchto programech. Programy si jsou většinou velmi podobné v až příliš širokém a obecném záběru při formulaci vizí a globálních cílů i při stanovení priorit a částečně i opatření. To lze ale do jisté míry přičíst i doposud velmi podobným rozvojovým potřebám na území krajů. Různorodost mezi kraji se promítá většinou až na úrovni konkrétních aktivit. Přesto ale je bezesporu možné a vhodné více zohlednit regionální specifika při přípravě samotné strategie programu. Jako inspirativní může být uveden dokument Olomouckého kraje s rozdílnou strategií pro jeho realizaci v jednotlivých regionech tohoto kraje.

3.3. Hodnocení praktického využívání programů pomocí vlastního šetření

Pro toto hodnocení bylo využito odpovědí na dotazy elektronicky zaslaných na jednotlivé krajské úřady (převážně na vedoucí oddělení regionálního rozvoje). Dotazy úmyslně nebyly formalizovány do tabulek, aby umožnily různé formy a rozsahy odpovědí. Na výše uvedené dotazy byly získány odpovědi z 11 kra-

Tab. 4 – Komentář k hodnocení kvality programů rozvoje krajů

Skupina ukazatelů	Komentář ke zjištěným skutečnostem
Zkušenosti z předchozích verzí programu	U 3 aktualizovaných dokumentů bylo provedeno vyhodnocení zkušeností z realizace předchozích verzí programu (ať již formou vyhodnocení počtu realizovaných projektů nebo slovním popisem těchto zkušeností). Vesměs se jednalo o dokumenty pořízené v letech 2006 a 2007. Velmi podnětný je např. dokument Jihočeského kraje.
Kvalita analytické části	
Vlastní analýza a analýza SWOT	Všechny dokumenty disponují zevrubnou analýzou (většinou ale nedostatečně problémově zaměřenou) zakončenou rozsáhlou analýzou SWOT, která však pouze v případě Moravskoslezského a Karlovarského kraje byla prioritizována.
Problémové mikroregiony	Vymezeny témař ve všech programech, případně byly vymezeny v jiných materiálech kraje a v tomto případě také byly hodnoceny (kraj Vysočina). Přístup k jejich vymezení lze charakterizovat následujícími 3 variantami: <ul style="list-style-type: none"> - problémové mikroregiony jsou vymezeny v souladu s principem koncentrace (zahrnují cca 20–40 % obyvatelstva kraje) a jsou vymezeny stejně pro všechny problémové okruhy (opatření) – 9 krajů - problémové mikroregiony jsou vymezeny obecněji (např. venkovské obce) a liší se svým vymezením pro jednotlivé problémové okruhy (opatření) – 3 kraje - problémové mikroregiony nejsou vymezeny – 2 kraje. Pokud jsou problémové mikroregiony vymezeny dle varianty a), většinou se jedná o obvody pověřených obecních úřadů (obcí II. stupně). Vymezení problémových mikroregionů se liší počtem ukazatelů i jejich obsahem. Ve všech krajích je však jedním z ukazatelů míra nezaměstnanosti. Nakonec ale všechny kraje nějak vymezily své problémové mikroregiony (i mimo své programy rozvoje), protože při implementaci opatření 1.1. Společného regionálního operačního programu (SROP) byly všechny kraje vyzvány k jejich definování, aby projekty podnikatelských subjektů z těchto regionů mohly být prostřednictvím tohoto opatření podporovány ze strukturálních fondů.
Strategie programu	Zhruba polovina všech programů rozvoje krajů obsahuje vizi, specifické cíle, priority a opatření bez odůvodnění jejich formulace a výběru (strategie programu). I ve většině zbylých případů je ale strategie popsána spíše formálně. Absence zdůvodnění je samozřejmě opodstatnitelná v případech, kdy přípravě PRK předcházelo zpracování Strategie rozvoje kraje (případně jiných relevantních dokumentů). V ostatních případech to ale naznačuje na skutečnost, že tyto části byly mnohdy pouze přebrány bez hlubší diskuse z dřívějších verzí dokumentů.
Kvalita navržených priorit a opatření	
Věcné zaměření priorit a opatření	Z pohledu priorit programů (problémových okruhů) je v podstatě vždy zastoupen ekonomický rozvoj, technická infrastruktura, lidské zdroje včetně příslušné infrastruktury, cestovní ruch a životní prostředí. Priority, dílčí cíle a opatření se snaží vykrývat v podstatě všechny činnosti v regionu mající rozvojový charakter. Na této úrovni jsou programy rozvoje krajů velmi podobné, i přes zřejmá specifika jednotlivých krajů. Výrazné rozdíly mezi krajemi jsou pouze u možných aktivit naplňujících opatření. Priority a opatření jsou jen zřídka prioritizovány, a to z hlediska odvětvového i územního. Opatření jsou v podstatě ve všech dokumentech dále specifikována, ale většinou často formálně. To se týká i specifikace subjektů zodpovědných za naplňování daných opatření (aktivit). Charakteristickým znakem je podrobnější popis u opatření zaměřených na rozvoj infrastruktury (zejména té, kde kraj má přímé pravomoci).

Tab. 4 – pokračování

Skupina ukazatelů	Komentář ke zjištěným skutečnostem
Územní specifikace priorit a opatření	Většina programů obsahuje vymezení problémových mikroregionů. Jen výjimečně se ale tato skutečnost odráží ve způsobech implementace opatření (aktivit). Nejčastěji se objevuje logické zaměření opatření v oblasti rozvoje venkova na pouze venkovské oblasti, vzácněji na obce do určeného počtu obyvatel.
Kvantifikace cílů a opatření programu	U většiny programů jsou globální a specifické cíle formulovány natolik obecně a navíc bez uvedení konkrétních indikátorů, že bude jen obtížné možné měřit jejich naplněvání. U opatření byly většinou definovány konkrétní ukazatele výstupů, méně již výsledků a dopadů. I v případě výstupů však téměř nikde nejsou uvedené buď výchozí nebo předpokládané dosažené hodnoty.
Finanční část programů	Financování realizace programů bylo posuzováno z pohledu, zda jsou u jednotlivých opatření (priorit, aktivit aj.) uvedené finanční částky plánované pro jejich realizaci. Specifikace těchto finančních podmínek však vychází ze stejných klíčových problémů jako u stanovování priorit a implementace. Do finančního vyjádření realizace programu by měly být zapojeny finanční zdroje všech subjektů v rámci území krajů, které se podílejí na naplněvání příslušného dokumentu, což prakticky není proveditelné. U většiny dokumentů se tedy tato část omezuje pouze na velmi obecný popis možných zdrojů pro financování daných opatření (aktivit). Některé kraje (Karlovarský, Jihomoravský, Jihočeský) se ale již pokusily o důkladnou predikci finančních prostředků vyčleněných z rozpočtu příslušných krajů pro realizaci programu (včetně zapojení evropských zdrojů).
Implementační a monitorovací systém	Často jsou pouze obecně popsány základní přístupy k implementaci. Velká obecnost této části svědčí o potřebě dalších metodických podnětů a diskusí. Programy jsou ale de facto implementovány i v případech, kdy o tom není v nich ani zmínka. Kraje, obce i další subjekty realizují své aktivity (grantové programy, individuální projekty) způsobem daným svými více či méně striktními pravidly. Tyto aktivity jsou prakticky vždy ve shodě s programy rozvoje kraje. Monitoring je také většinou zpracován velmi obecně. Určitým pokrokem je existence a realizace akčních plánů. Akční plány pro jednotlivé roky (resp. víceleté plány) jsou zpracovávány pouze v 6 krajích včetně Prahy a jsou ročně vyhodnocovány. Z velké části ale obsahují pouze aktivity kraje (jako instituce), protože tyto aktivity jsou z pohledu krajů jako institucí sledovatelné a popsatelné. Jde tedy spíše o monitoring dílčích programů a projektů, nikoli o monitoring celého programu. Ucelený systém monitoringu (od celého programu až po aktivity) lze najít např. u Karlovarského kraje (v případě, že bude skutečně plnohnodnotně realizován).
Ostatní hlediska	Všechny aktuální verze programů jsou relativně přehledně vyvěšeny na příslušných webových stránkách krajů. Neexistují komunikační plány ani popis aktualizace programu. Všechny programy byly vytvářeny za pomocí pracovních skupin ustavené většinou pro jednotlivé problémové okruhy (priority). V pracovních skupinách byly zastoupeny nejrůznější subjekty. V některých případech byl ustaven i tzv. Řídící výbor pro zpracování programu.

jů. Ve většině byly odpovědi relativně stručné, v rozsahu jedné či několika vět na danou otázku. Přehled skupin dotazů a odpovědí obsahuje tabulka 5.

4. Zobecnění poznatků z předchozích analýz a závěrečná doporučení

V předchozí části bylo provedeno hodnocení jednotlivých PRK z pohledu jejich struktury, obsahové kvality a jejich praktického využívání. Z pohledu je-

Tab. 5 – Shrnutí výsledků šetření praktického využívání programů rozvoje krajů

Otázka	Odpověď
Úvodní dotazy	
Zapojení široké veřejnosti	S výjimkou "povinné" procedury SEA byla do zpracování programů široká veřejnost zapojena jen v menším množství případů, a to většinou formou možnosti připomínkování dílčích výstupů přes webové stránky (s výjimkou pořádání diskusních seminářů u některých krajů). Obvykle byly při přípravě programů využiti zástupci nejrůznějších odborných subjektů prostřednictvím pracovních skupin.
Dotazy objektivního charakteru	
Četnost využívání PRK	Odpovědi na četnost využívání programu samotnými pracovníky odboru regionálního rozvoje (tedy těmi, kteří k programu mají nejblíže) se poměrně lišily. Od relativně neurčitých odpovědí „často“ nebo „nelze jednoznačně odpovědět“ byly odpovědi „v rozpětí 3x do týdne“ i „1x za měsíc“. Kontinuálně je využíván strategický plán hl. m. Prahy.
Zpětná vazba	Zpětná vazba o používání programu ostatními subjekty byla popsána pouze ve smyslu, že ostatní odbory krajských úřadů se programem řídí a ostatní subjekty prokazují při předkládání svých projektů jejich soulad s programem.
Účel využívání PRK	Prakticky všechny odpovědi zdůraznily prokazování souladu předkládaných projektů ze strany nejrůznějších subjektů v území s vlastním programem. Ve 3 případech bylo zmíněno využití analytické části programu pro další účely. Jen ve 3 případech bylo alespoň okrajově zmíněno využití programu pro přípravu odvětvových koncepčních dokumentů krajů. V případě Zlínského kraje byla zmíněna potřebnost programu pro utváření strategických plánů obcí či mikroregionů. Jen v případě Olomouckého kraje byla v odpovědi naznačena potřebnost programu při sestavování dílčích částí rozpočtu kraje.
Systém a četnost aktualizace PRK	Programy jsou v drtivé většině aktualizovány ad hoc, tzn. že nejen že systémy aktualizace nejsou zakomponovány přímo v nich (viz předchozí hodnocení), ale ani tento systém není nastolen „mimo“ program.
Existence grantového programu pro problémové mikroregiony	Ve 4 případech kraje mají své vlastní objemově malé grantové programy zaměřené na podporu problémových mikroregionů, přičemž ale pouze v případě Pardubického kraje jde o program zaměřený na úzký počet (rozlohou i počtem obyvatel) mikroregionů definovaných v PRK. To svědčí o skutečnosti, že kraje prakticky nerealizují žádnou „klasickou“ regionální politiku. K obdobnému závěru dochází také DHV (2007)
Dotazy subjektivního charakteru	
Význam a smysl PRK	Lze konstatovat velkou rozdílnost odpovědí. Ve 2 případech byly citovány „učebnicové poučky“ ohledně významu této dokumentů. V 1 případě byla konstatována pouze nutnost mít dokument bez bližšího vysvětlení, v 1 případě potřeba mít pomůcku při rozhodování, v 1 případě je program vnímán jako určitá „střecha“ ostatních programových dokumentů kraje, v 1 případě zdůrazněna potřeba vícerosortního pohledu na území, v 1 případě potřeba existence aktualizovaných údajů o území a v 1 případě dokonce bylo uvedeno, že program velký smysl nemá. Tato neujasněnost názorů na smysl a význam programu je zarážející zejména z toho důvodu, že respondenty byly osoby, které jsou tomuto dokumentu pracovně nejblíže. Z tohoto pohledu je tedy důležité poznání, že prakticky neexistuje ujasněný a jednoznačný názor na smysl dokumentu.
Kvalita PRK	V podstatě ve všech případech byla kvalita dokumentu obecně popsána jako dobrá, popřípadě se respondenti této otázce vyhnuli.

Tab. 5 – pokračování

Otázka	Odpověď
Silná a slabá místa PRK	Z pohledu slabých stránek ve 4 případech byla zmíněna určitým způsobem absence priorit, případně návazného akčního plánu. Je důležité, že sami zpracovatelé vídají toto jako problém. Chybějící monitoring vlastního programu byl jako problém pociťován pouze v 1 případě. Dále lze konstatovat rozdílnost představ zástupců krajů o silných stránkách jejich dokumentů (možnost zpracování dokumentu podle vlastních představ, jeho univerzálnost atd.). V jednom případě jako silná stránka byla uvedena právě obecnost programu.
Vztah PRK ke krajským koncepcím	Program je vnímán nejčastěji pouze jako průsečík těch nejpodstatnějších věcí z oborových koncepcí či maximálně jako nadřazený dokument pro ostatní krajské koncepce. Sám o sobě však neposkytuje žádnou přidanou hodnotu. Toto pojednání programu však naprosto rezignuje na jeho „úkol“ stanovování mezirezortních priorit, což odpovídá i předchozím zjištěním.

jich struktury lze zdůraznit vysokou různorodost terminologie používanou při zpracování návrhové části (i když obsahově jde o velmi podobné struktury), což může být na jedné straně způsobeno skutečností, že programy zpracovávají různí zpracovatelé s odlišným „know-how“ a na druhé straně nedostatečným posunem prací na metodice tvorby těchto dokumentů. V souvislosti s přípravou jednotlivých ROP však lze zaznamenat v poslední době určitý posun ke sjednocení i této části.

V otázce kvality programů stále přetrvává přílišný rozsah analytické části, která je často jen popisně (nikoli problémově) pojata. Jen výjimečně se objevuje prioritovaná analýza SWOT. Stejně tak většinou nejsou prioritizovány ani jednotlivé části návrhových pasáží programu (priority, opatření, aktivity). Nedostatečná je i jejich kvantifikace, což velmi ztěžuje (ne-li znemožňuje) kvalitní monitoring a hodnocení programu. I když programy většinou mají relativně dobře vymezené problémové mikroregiony, v samotných programech není při popisu realizace jednotlivých opatření a aktivit jejich existence vůbec zohledněna. Významná část programů obsahuje pouze velmi obecnou a vágní implementaci, která se nepromítá do určení jasných gescí za plnění programu a do rozpracování programů do ročních (víceletých) prováděcích plánů. I zde však zejména u programů připravených v letech 2006–2007 lze zaznamenat zřetelný posun v jejich kvalitě spočívající ve využívání zkušeností, které kraje získaly s přípravou jednotlivých ROP.

Hodnocení praktického využívání PRK v první řadě potvrdilo správnost roz hodnutí získat informace od úředníků na těch odborech a odděleních krajů, které mají agendu spojenou s PRK na starosti. Z odpovědí vyplynulo, že samy tyto osoby vnímají PRK svým způsobem za problémové dokumenty se stále neujasněnými přístupy k jejich tvorbě a realizaci (otázky na význam a smysl PRK, účel jejich využívání, silná a slabá místa atd.). Tento stav může způsobit komplikace při nahlížení na tyto dokumenty z pohledu jejich důležitosti a významu.

Vstupní hypotéza uvedená na začátku práce se potvrdila jen částečně. Ne všechny programy rozvoje krajů v sobě obsahují jednoznačné (odvětvové i meziodvětvové) priority, kterými se kraje řídí při uplatňování své politiky regionálního rozvoje. Otázkou však zůstává, zda samy kraje mají vůbec tyto priority nastavené, případně zda je vůbec vůle k jejich jasnému nastavení. Práce však ukazuje, že uvedená metodika je pro vzájemné základní porovnání těchto dokumentů možná a funkční.

Při sestavování programů rozvoje jednotlivých krajů tedy nelze najít univerzální návod, který by byl funkční a akceptovatelný pro všechny kraje. Přesto

však lze uvést následující doporučení vycházející i z praktických zkušeností autora, jejichž zohlednění by bezesporu přispělo k lepší kvalitě těchto dokumentů a tím i k lepšímu formování a realizaci rozvojové politiky na území krajů:

- Ze strany centrálních orgánů (případně Asociace krajů ČR) zabezpečit další rozpracování metodiky pro přípravu těchto dokumentů.
- Rozvíjet v regionech formování reprezentativních subjektů v území (partnerů), které na jedné straně mají mandát reprezentativně navrhovat krajské rozvojové priority a na straně druhé garantovat jejich naplňování včetně tvorby informačního zázemí o jejich plnění.
- Ze strany krajů priorizovat jak své odvětvové politiky, tak i celkovou rozvojovou politiku, což mimo jiné zvýší možnosti ostatních subjektů formuloval své rozvojové záměry.
- Ze strany krajů při přípravě dokumentů klást vyšší důraz na ty části, které předchozí analýza identifikovala jako slabá místa (návrh a realizaci jiných opatření a aktivit než pouze infrastrukturní povahy, funkční propojení programů s krajskými rozpočty, kvantifikace cílů, priorit a opatření programů pro zajištění jeho hodnotitelnosti atd.).
- Zabezpečení monitoringu „svrchu“ vyžaduje relativně širokou paletu relevantních statistických ukazatelů. V tomto smyslu je důležité působit na rozšíření poskytování regionálních informací ze strany ČSÚ a zároveň zvýšit schopnosti krajů dané informace vyhodnocovat.

Závěrem lze konstatovat, že proces přípravy a realizace programů rozvoje krajů nabízí jedinečnou příležitost pro zahájení a vedení dialogu o rozvojových prioritách krajů formou skutečného partnerství. Tento proces by měl být v současné době umocněn i přípravou a realizací regionálních operačních programů v jednotlivých regionech soudržnosti. Z pohledu krajů se tak naskytá historická možnost povýšení jejich rozvojové politiky na kvalitativně vyšší úroveň.

Literatura:

- BACHTLER, J. (1995): Regional development planing in Objecitve 1 Regions, European Urban and Regional Studies, 2. s. 339–347.
- BACHTLER, J., DOWNES, R. (2001): Benchmarking Regional Policy in Europe: Patterns, Trends and Issues, University of Strathclyde, European Policies Research Centre, Senior Regional Policymaker Conference, September 2001, 23 s.
- BACHTLER, J., WREN, C. (2006): Evaluation of European Union Cohesion Policy Research questions and policy challenges. Regional Studies, 40, č. 2, s. 143–153.
- BARENTS GROUP (1998): Místní strategické plánování – příručka pro vedoucí představitele obcí v České republice, Praha, 36 s.
- BATTERBURY, S. C. E. (2006): Principles and purposes of European Union Cohesion Policy evaluation. Regional Studies, 40, č. 2, s. 179–188.
- BLAŽEK, J. (2003): Forthcoming accession: an outline of impacts in the sphere of regional development and regional policy in the Czech Republic, European Spatial Research and Policy, 10., č. 1. s. 27–47.
- BLAŽEK, J. (2006): Metodika ex ante hodnocení ROP – zpracováno v rámci Ex ante hodnocení ROP NUTS II Severovýchod, 10 s.
- BLAŽEK, J., VOZÁB, J. (2004): Institutional, organizational and programming context for support of regional development in the Czech Republic: a critique. In: Drbohlav, D., Kalvoda, J., Voženílek, V. (eds): Czech Geography at the dawn of the Millennium. Olomouc, Česká geografická společnost, s. 255–268.
- BLAŽEK, J., VOZÁB, J. (2006): Ex-ante Evaluation in the New Member States: the Case of the Czech Republic, Regional Studies, 40, č. , s. 237–248.
- BORODINOVÁ, K. (2002): Strategický plán rozvoje mikroregionu Frýdlantsko. Magisterská práce, PřF UK, Praha, 99 s.

- ČERMÁK, D. (2004): Politické dráhy regionálních elit. In: Kostelecký, T., Vobecká, J. (eds): Regionální elity 2004. Sociologické studie, Praha, Sociologický ústav AV ČR, s. 29–38.
- DHV CR (2007): Zhodnocení regionální politiky krajů v České republice a návrh jejího zefektivnění. Výzkumná zpráva, 182 s.
- DHV CR, Agentura pro regionální rozvoj Ostrava, Metod Konzult IPM (2000): Program rozvoje kraje (PRK) – metodická příručka, 3. finální verze, 111 s.
- DOUBRAVOVÁ, K. (2005): Hodnocení obsahu a postupu zpracování strategických plánů rozvoje mikroregionů. Diplomová práce, PřF UK, Praha, 95 s.
- EUROPEAN COMMISSION (1999): Evaluating socio-economic programmes, 1–5, Office for off. publ. of the Europ. Comm., Luxemburg.
- GERŠLOVÁ, K. (2003): Regionální a strategické plánování na příkladu mikroregionu Vamberecko. Magisterská práce, PřF UK Praha, 111 s.
- HARTLOVÁ, M. (2004): Hodnocení účinnosti a efektivnosti programů regionální politiky: analýza ex-ante evaluací programových dokumentů. Geografie–Sborník ČGS, 109, č. 1, s. 36–52.
- KUBICA, D. (2000): Aplikace metody strategického plánování v České republice: Diskuze klíčových problémů a voleb. Magisterská práce, PřF UK, Praha, 90 s.
- PERLÍN, R. (2002): Strategický plán mikroregionu. MMR ČR, Praha, 1. vydání, 52 s.
- PŘIKRYL, J. (2002): Zhodnocení koncepčních dokumentů obcí a sdružení obcí Pardubického kraje. PROODOS Praha.
- REKTORIK, J., ŠELEŠOVSKÝ J. (1999): Strategie rozvoje měst, obcí, regionů a jejich organizací. Masarykova univerzita, Brno, 1. vydání, 140 s.
- SRB, J. (1999): Strategický plán rozvoje mikroregionu Šluknov. Diplomová práce, PřF UK, Praha, 80 s.
- VOZÁB, J. (1999): Strategické plánování rozvoje měst v České republice. Disertační práce, PřF UK, Praha, 152 s.

Další materiály:

- Aktualizace Programu rozvoje Ústeckého kraje, listopad 2001, Agentura regionálního rozvoje Euroregionu Labe o.p.s.
- Program rozvoje Jihomoravského kraje –aktualizace 2006, GaREP, spol. s r.o., VÚT, Brno.
- Program rozvoje Karlovarského kraje 2007–2013, říjen 2007, EC Consulting a.s.
- Program rozvoje kraje Vysočina, prosinec 2005–leden 2007, Krajský úřad kraje Vysočina.
- Program rozvoje Libereckého kraje, říjen 2007, Krajský úřad Libereckého kraje.
- Program rozvoje Moravskoslezského kraje, únor 2006, Agentura pro regionální rozvoj, a.s.
- Program rozvoje Pardubického kraje, září 2006, Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje.
- Program rozvoje Plzeňského kraje, duben 2002, Regionální rozvojová agentura Plzeňského kraje, o.p.s.
- Návrh Programu rozvoje Jihočeského kraje 2007–2013, červen 2007, VŠE Praha.
- Program rozvoje územního obvodu Královéhradeckého kraje, leden 2003, Královéhradecká agentura regionálního rozvoje.
- Program rozvoje územního obvodu Olomouckého kraje, listopad 2005, BERMAN GROUP, s.r.o.
- Program rozvoje územního obvodu Středočeského kraje, září 2006, CityPlan spol. s.r.o.
- Program rozvoje územního obvodu Zlínského kraje, červen 2002, Metod Konzult IPM, s.r.o.
- Strategický plán hlavního města Prahy, červen 1999, Útvar rozvoje hlavního města Prahy.
- Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje v platném znění.
- Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích.

S u m m a r y

REGIONAL DEVELOPMENT PROGRAMME: UNWANTED CHILD OR USEFUL HELPER?

After being established, the self-government units (regions) have started to design their regional development policy on regional level. The relevant competencies (powers) of regions given by legislation are relatively large, but very general. These powers consist in specifying development priorities and ways how to implement them. Regional development programmes should mirror the process of formulation and implementation of priorities. This is the initial hypothesis to be examined.

- The analysis of regional development programmes was carried out in 3 steps:
1. By evaluation of the available version of programmes consisting in a "quantitative" identification of differences and common attributes in the structure of programmes;
 2. In a "qualitative" evaluation of strong and weak points of programmes by the so-called checklist of questions aimed at the quality of documents.
 3. By evaluation of practical using of programmes by means of interviewing people.

In the case of an evaluation aimed at identification of differences and common attributes in the structure of programmes the process of formation and updating programmes was taken into account, as well as disparities and similarities concerning the originators of programmes, the structure of programmes (with a view to their strategic part, implementation and monitoring). A very important fact is that the overall structure of all programmes is always very similar, but there are important differences between regions concerning fragments of programmes.

The evaluation of quality programmes was carried out by a checklist with 22 criteria. Generally, we can point out a poor accentuation on a problematical focusing of socio-economical analysis, with SWOT analysis too extensive and without prioritizing. All regions have in some way specified trouble microregions (sometimes not included in the programme). Individual priorities, specific objectives and measures are defined in a similar way because we tried to involve all activities in regions with development character without any prioritizing. Priorities and measures do not include numerical indicators and thus they are not measurable. They only seldom contain at least a partial expression of their financial costs – if any, in most cases through annual action plans. But these plans mostly involve only activities, which fall under the direct competencies of regions. The implementation and monitoring are described in very general terms. It is due to the lack of relevant partners in the territory, which should be responsible for implementation of some activities.

Points were allocated for the criteria mentioned in the checklist, average number of points for 1 criterion was counted up and total ranking of regions was drafted out. In general, programmes with action plans reached higher values. These action plans may force submitters of programmes to a more detailed specification of activities and responsibilities.

The final part of the analysis of programmes was carried out as interviewing of responsible officers of development departments of Regional Offices. The interviews showed that the questioned officers had a relatively low feedback to subjects controlling the programme. The main purpose of this control is to check the conformity of projects with the programme submitted by various subjects in the region. Answers were very different in respect of the importance and the sense of the document. It witnesses about a certain obscurity and inadequate importance of the document. As a weak point, it was relatively often pointed out the absence of priorities or of action plans. In relation to the regional sectoral policies, the programmes rarely have some added value.

The initial hypothesis was only partially confirmed. Not all the programmes contain clear priorities (sectoral or inter-sectoral) respected by the regions when designing their regional development policy.

Recommendations for a better quality of programmes and thus for a better setting-up and implementation of regional development policy are proposed – (i) for central bodies to ensure further elaborating of methodology to prepare these documents, (ii) to develop establishing of representative subjects (partners) in regions, (iii) for regions side to prioritize both their sectoral policies and general development policy, (iv) for the regions to place a greater emphasis even on proposals and implementation of other measures and activities than infrastructural ones only, (v) to ensure quality monitoring. It is necessary to introduce relevant statistical indicators provided by Czech Statistical Office and at the same time to increase the ability of regions to interpret the available data.

*Pracoviště autora: Krajský úřad Pardubického kraje, odbor strategického rozvoje kraje;
e-mail: miroslav.smejkal@pardubickykraj.cz.*

Do redakce došlo 3. 3. 2007

JAN KLIMEŠ

DETERMINISTICKÝ MODEL NÁCHYLNOSTI ÚZEMÍ KE VZNIKU SVAHOVÝCH DEFORMACÍ VE VSETÍNSKÝCH VRŠÍCH

J. Klimeš: *Use of the deterministic approach for the landslide susceptibility mapping, Vsetínské vrchy Highland, Czechia.* – Geografie–Sborník ČGS, 113, 1, pp. 48–60 (2008). – The work is seeking accurate spatial prediction of shallow landslide occurrence on regional scale, through field mapping of present day landslide activity and identifying the most susceptible parts of the study area by the means of the SINMAP susceptibility model. The SINMAP ArcView extension is also used to characterize shallow landslide and to study conditions for their spatial occurrence. The study area lays in the Outer Western Carpathians east of the city of Vsetín and it was subject of an avalanche like occurrence of mostly shallow landslides during the floods caused by heavy rains between the 4th and 8th and between the 17th and 21st of July, 1997.

KEY WORDS: susceptibility mapping – landslides – SINMAP – flysh Carpathians.

Úvod

Hlavním cílem hodnocení sesuvného ohrožení („landslide hazard assessment“) je rozdělení území do homogenních jednotek podle pravděpodobnosti vzniku svahových deformací během určitého období. Výsledkem jsou mapy sesuvného ohrožení („landslide hazard maps“) zobrazující místa současného i možného budoucího ohrožení svahovými deformacemi během definovaného časového období. Pokud ovšem výsledná mapa neobsahuje informace o pravděpodobnosti vzniku svahových deformací, jedná se o mapu náchylnosti území k sesouvání („landslide susceptibility map“), která je definována jako mapa zobrazující prostorové rozdílnosti vlastností svahů, které mohou vést k vzniku svahových deformací (Glade, Crozier 2005). Náchylnost území k sesouvání je podle Glade, Crozier (2005) funkce mnoha vlastních, současných a historických faktorů, které mohou vést k vzniku svahových deformací. Podle van Westen a kol. (2006) je náchylnost relativní ukazatel prostorové pravděpodobnosti výskytu svahové deformace v rámci studovaného území.

Deterministické metody vychází ze znalosti fyzikálních a chemických procesů vedoucích ke vzniku svahových deformací, z čeho plyne i jeho hlavní omezení, kterým bývá nedostatek věrohodných vstupních dat dostatečně popisujících variabilitu parametrů ovlivňující výsledky modelu. Za hlavní problém je považován odhad výšky hladiny podzemní vody a její změny během srážkových událostí, které jsou velmi často spouštějícími faktory studovaných svahových deformací. Výška hladiny podzemní vody má zásadní vliv na stabilitu svahů (van Westen a kol. 2006).

Deterministické metody používají k rajonizaci území vzhledem k náchylnosti ke vzniku svahových deformací hodnoty indexu stability (IS).

Výpočet IS je většinou založen na kombinaci modelu stability svahu (nejčastěji používaným je nekonečný svahový model, Jelínek 2004) a hydrologického modelu zaměřeného na odhad rozložení hodnot půrových tlaků, tedy úrovně hladiny podzemní vody (Dietrich, Montgomery 1998; van Beek 2002). Hydrologický model může být statický (např. Pack a kol 1998) nebo dynamický (např. Baum a kol. 2005), který modeluje horizontální i vertikální změnu půrových tlaků v zeminách během srážkové události. Některé modely (Hammond a kol. 1992) kombinují deterministický přístup s pravděpodobnostními metodami odhadu hodnot vstupních parametrů.

Mělké sesuvy proudového a plošného tvaru spolu ze zemními proudy tvořily významnou část svahových deformací vzniklých během povodňových událostí v červenci 1997 na území Vsetínských vrchů (Rybář 1999; Rybář a kol. 1999; Kircher, Krejčí 1997, 1998). Převážná část zdokumentovaných svahových deformací vznikla ve svahovinách (podle Krejčí a kol. 2002 až 84 % ze všech svahových deformací vzniklých v roce 1997) v důsledku jejich nasycení srážkovou vodou. Pro pochopení podmínek vzniku a prostorovou predikci budoucího postižení studovaného území témito typy svahových deformací byla použita extenze SINMAP (Pack a kol. 1998) pro ArcView ESRI, která je volně dostupná na internetu (<http://hydrology.neng.usu.edu/sinmap/>). Tato extenze byla vybrána na základě zkušeností s jejím použití v okolí města Aquasparta, Umbrie v Itálii (Klimeš 2002).

Model SINMAP byl použit v rámci geomorfologického podcelku Vsetínské vrchy a k němu přiléhající část Rožnovské brázdy (obr. 3), které jsou tvořeny tektonicky a litologicky velmi proměnlivými flyšovými horninami, silně náchylnými ke vzniku svahových deformací.

Model SINMAP

SINMAP je fyzikální model náchylnosti území ke vzniku mělkých svahových deformací¹, který spojuje statický hydrologický model založený na digitálním modelu reliéfu (DMR) s výpočtem stability svahu na základě nekonečného svahového modelu (Pack a kol. 1998). Jedná se v prostředí GIS o nejčastěji používaný model výpočtu stability svahů (Hammond, kol. 1992; Zaitchik, van Es 2003; Jelínek 2004). SINMAP je určen k predikci mělkých sesuvů a zemních proudů (dále jen sesuvů) vzniklých v důsledku akumulace podzemní vody ve zvětralinovém pláště odděleným od podloží výrazným rozhraním, které je považováno za smykovou plochu modelovaných svahových deformací. Materiál nad touto plochou je považován za homogenní. Model je určen pro sesovy translačního typu, jejichž vznik nebyl významně ovlivněn strukturními poměry nebo např. erozí vodního toku nebo lidskou činností (Pack a kol. 1998). Jednotlivé sesovy jsou v modelu reprezentovány bodem označujícím místo jejich vzniku, tedy pomyslným středem odlučné oblasti sesuvů. Tyto body vstupují do modelu v podobě inventarizační mapy sesuvů a jsou využívány k hodnocení výsledné mapy náchylnosti území k sesouvání (a tedy i ke kalibraci modelu), kdy je každý z těchto bodů zařazen do určité třídy náchylnosti.

¹ Jelínek (2004) definuje „mělké sesovy“ jako sesovy, u kterých poměr hloubky smykové plochy k délce musí být menší než 0,1.

Hlavním výstupem programu je rastrová mapa hodnot IS vypočítaných podle následujícího vzorce:

$$IS = \frac{C + \cos \hat{\theta} \left[1 - \min \left(\frac{R}{T} \frac{a}{\sin \hat{\theta}}, 1 \right) r \right] \tan \phi}{\sin \hat{\theta}}$$

kde C je koheze (N/m^2), T je transmisivita půdy (m^2/hod), a je specifická infiltrační oblast (m^2/m), R jsou srážky (m/hod), r je konstanta s hodnotou 0,5, ϕ je úhel vnitřního tření a θ je sklon svahu. IS jsou klasifikovány do tříd náchylnosti na základě výpočtu pravděpodobnosti, že posuzované místo je stabilní, při uvažovaném rovnoměrném rozložení hodnot parametrů v určitém intervalu. Intervaly jsou zadávány uživatelem pro vybrané parametry s cílem popsat nejistotu jejich reálných hodnot. Pixel s hodnotou IS menší než 1 je obecně považován za nestabilní, s vysokou pravděpodobností vzniku svahové deformace v budoucnosti. Definice hranic tříd náchylnosti je subjektivní a vyhází spíše ze zkušenosti konkrétního pracovníka než z obecně platných pravidel (tab. 1). Výsledné hodnoty IS poskytují informace o relativně nejméně stabilních částech území za daných podmínek. Výsledky je tedy do určité míry možné interpretovat jako rekonstrukci stabilitních poměrů určité sesuvné události a zároveň jako predikci možného budoucího postižení území za podobných podmínek. Přesnost takovéto predikce záleží na věrohodnosti dat použitých k vytvoření modelu a jejich schopnosti vystihnout reálné podmínky studované oblasti.

Vstupní data modelu SINMAP

Základní vstupní informace pro výpočet IS jsou jednak odvozeny z DMR (záleží na sklonu svahu a specifické infiltrační oblasti definované jako plocha infiltrace vztažená na délku hrany pixelu) a jednak definovány uživatelem v podobě mechanických vlastností zemin (specifická hmotnost půdy, koeficient filtrace, soudržnost, úhel vnitřního tření). Hodnoty některých veličin (úhel vnitřního tření a soudržnost) mohou být zadávány v podobě intervalu, a to buď pro celou studovanou oblast nebo pro její části (tzv. kalibrační regiony) vymezené uživatelem na základě litologických nebo topografických charakteristik.

Základními vstupními daty modelu SINMAP jsou tedy DMR a inventarizační mapa svahových deformací. DMR s velikostí pixelu 10 m byl vytvořen v programu ArcView z výskopisních dat ZABAGED v originálním měřítku 1:10 000. Inventarizační mapa mělkých svahových deformací použitých pro tvorbu modelu SINMAP byla vytvořena na základě vlastního terénního mapování, které probí-

Tab. 1 – Definice tříd náchylnosti území ke vzniku svahových deformací na základě IS použitá pro Vsetínské vrchy

halo na následujících mapových listech ZM 1:10 000: 25–23–19, 25–23–20, 25–23–24, 25–23–25, 25–24–16, 25–24–21, 25–41–04, 25–41–05. Pro ostatní části studované oblasti byly použity inženýrsko-geologické mapy svahových deformací poskytnutý Českou geologickou službou, po-

Hodnota indexu stability (IS)	Třída náchylnosti území k sesouvání
IS > 1,25 1,25 > SI > 1 1 > SI > 0	stabilní podmínečně stabilní nestabilní

bočka Brno. Z těchto map bylo nutné vybrat ty svahové deformace, pro které je určen model SINMAP. Výběr sesuvů se řídil následujícími pravidly:

Přednostně byly vybrány sesovy menší než 50 m, které nebyly lokalizovány v bezprostřední blízkosti vodních toků, strží a silnic neboť na základě zkušeností z terénního mapování lze předpokládat, že takto lokalizované sesovy vznikly díky erozi vodních toků a výrazné změně sklonu svahu v odrezu cest. Ze sesuvů větších než 50 m byly vybrány především menší sesovy proudového tvaru s délkou nepřesahující 150 m a s průběhem po spádnici. Průběh svahové deformace šikmo po svahu výrazně indikuje strukturní ovlivnění jejího vzniku. Drobné frontální sesovy ležící v blízkosti vodních toků nebyly do použitého souboru také zařazeny. Celkový počet použitých sesuvů a zemních proudů pro vytvoření modelu SINMAP pro Vsetínské vrchy byl 714.

Informace o geotechnických parametrech svahovin byly získány z rešerší zpráv o podrobných geologických průzkumech vybraných sesuvů v rámci Vsetínských vrchů a z vlastních rozborů vzorků zemin z vybraných částí studované oblasti. Na základě těchto informací byly definovány následující hodnoty vstupních parametrů: úhel vnitřního tření $\phi=20^{\circ}\text{--}30^{\circ}$, soudržnost $c=5\text{--}25$ kPa, koeficient filtrace $T=3.10^{-7}\text{--}10^{-9}$ m²/s, specifická hmotnost půdy $\rho_s=2732$ kg/m³.

Postup tvorby modelů SINMAP pro Vsetínské vrchy

Jednotlivé modely byly vytvářeny buď na základě interaktivních změn volitelných parametrů (parametr nasycení horninového prostředí vodou – T/R, kde R jsou srážky; soudržnost, úhel vnitřního tření; Pack a kol. 1998) a nebo byly hodnoty volitelných parametrů považovány za konstanty nastavené tak, aby co nejlépe, vystihovaly předpokládané podmínky, během kterých vznikly modelované svahové deformace během července 1997.

Výsledky modelu byly hodnoceny na základě podílu sesuvů zahrnutých do jednotlivých tříd náhylnosti a zároveň na podílu tříd náhylnosti na studované oblasti. Za nejvhodnější byl považován model, který na co nejmenší ploše nestabilní třídy náhylnosti vystihl největší množství sesuvů.

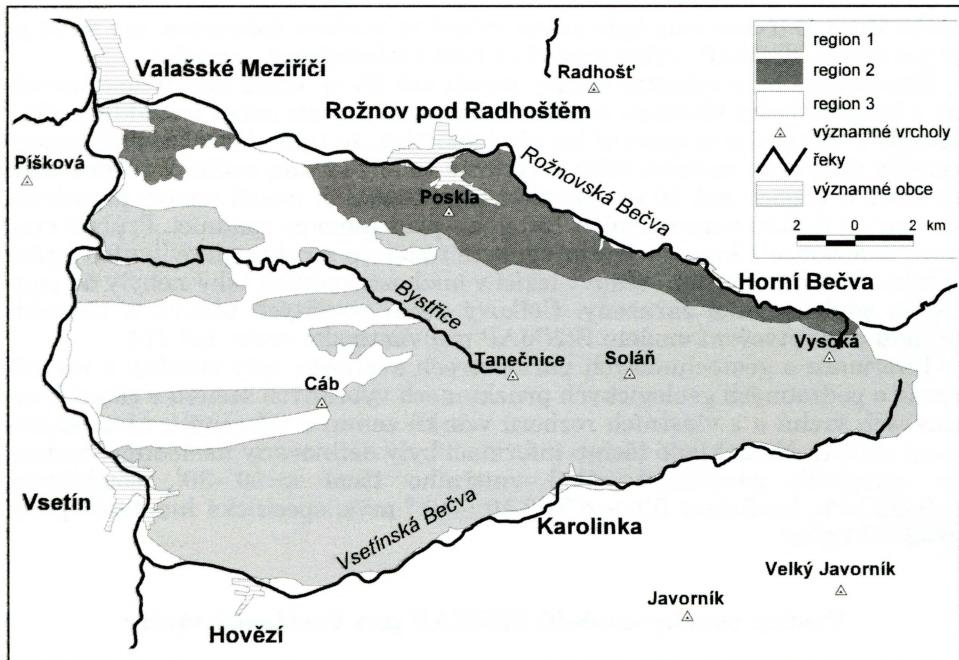
Vsetínské vrchy byly rozděleny na tři morfologicky odlišné kalibrační regiony definované manuálně na základě digitální mapy sklonů svahů. Jejich základní morfometrické parametry jsou uvedeny v tabulce 2 a jejich vymezení je uvedeno na obrázku 1.

První kalibrační region (region 1) má nejvyšší průměrný sklon svahů i převýšení ve čtverci 100x100 m a je převážně budován ráztockými vrstvami soláňského souvrství a vsetínskými vrstvami zlinského souvrství, které jsou na

Tab. 2 – Vybrané morfometrické parametry kalibračních regionů Vsetínských vrchů

Kalibrační region	Sklon svahů (°)			Rozsah nadmořských výšek (max.-min.)	Převýšení v rastu 100x100 m*		
	min.	max.	průměr		min.	max.	průměr
Region 1	0	50	18	718	0	43	16
Region 2	0	47	8	532	0	37	8
Region 3	0	49	13	524	0	32	12

Pozn.: *vypočteno pomocí funkce „neighborhood statistics“ v programu ArcMap

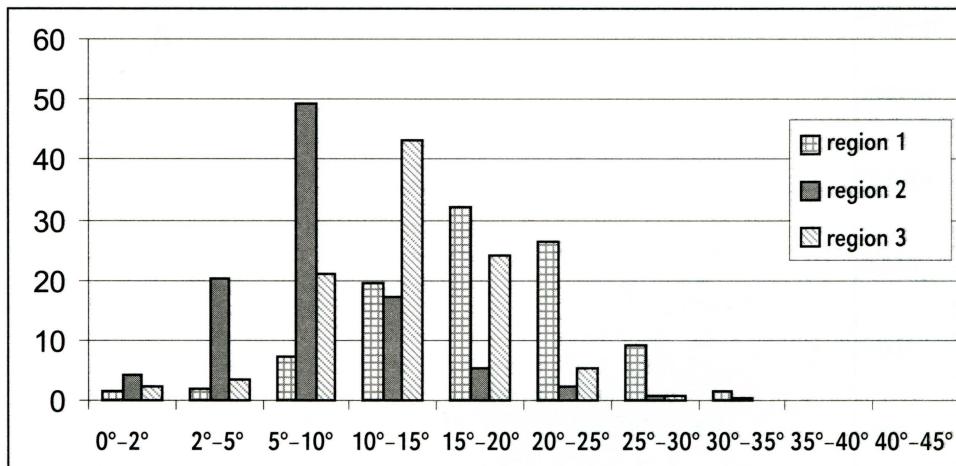

Obr. 1 – Rozdělení studované oblasti do kalibračních regionů pro účely modelu SINMAP

základě informací z literatury (Bíl 2002) považované za středně odolné (ve smyslu geomorfologické odolnosti hornin, Demek 1987). Jedná se o vrchovinný reliéf se strmými svahy, relativně úzkými údolími a více méně pravidelně (mrížovitě) vyvinutou říční sítí, jehož dominantou je hlavní rozvodní hřbet Vsetínských vrchů s vrcholy Tanečnice (912 m n. m.) a Soláň (860 m n. m.). Jedná se převážně o geomorfologické okrsky Soláňský hřbet a Hornobečeveská vrchovina. K tomuto kalibračnímu regionu byla přičleněna oblast v okolí vodní nádrže Bystřička, kde se reliéf vyznačuje výraznými sklony svahů a převýšením díky výskytu velmi odolných rusavských vrstev zlínského souvrství (budují např. vrch Klenov) a středně odolných újezdských vrstev zlínského souvrství.

V silném kontrastu s výše popsanou částí Vsetínských vrchů je druhý kalibrační region (region 2), který je představován mírně zvlněným pahorkatinním reliéfem (hlavně Zašovská a Vigantická pahorkatina, které jsou součástí Rožnovské brázdy) pokrytým ze 70 % kvartérními sedimenty, z nichž vystupují výrazné suky (Bíl 2002, Prášek 1993) tvořené velmi odolnými horninami svrchních godulských vrstev, istebňanským souvrstvím a vrstvami ciezkowických pískovců (tyto horniny pokrývají 7 % plochy kalibračního regionu). Z podložních hornin vychází dále na povrch celá řada lithostratigrafických jednotek málo odolných hornin nalezejících hlavně ke slezské jednotce godulského příkrovu.

Poslední kalibrační region (region 3) zaujímá zbylé části Valašskobystřické vrchoviny budované převážně středně nebo málo odolnými horninami (nerozlišené soláňské souvrství, ráztocké vrstvy soláňského souvrství, újezdské vrstvy zlínského souvrství). Oblast je charakterizována mírnějšími svahy, jejichž větší sklony jsou podmíněny buď říční erozí (např. mezi přehradowou Bys-

Obr. 2 – Zastoupení tříd sklonů svahů(v %) v jednotlivých kalibračních regionech Vsetínských vrchů

tříčka a obcí Valašská Bystřice) nebo úzkým pruhem rusavských vrstev zlínského souvrství mezi toky Růžďka a Bystřička.

Odlišné sklonové reliéfu ve výše definovaných kalibračních regionech velmi dobře vystihuje obrázek 2, který kromě postupného posunu nejrozšířenějšího sklonu svahů z intervalu 5° - 10° u regionu 2 do intervalu 15° - 25° u regionu 1, ukazuje velmi výraznou převahu sklonitostního intervalu 5° - 10° v kalibračním regionu 2.

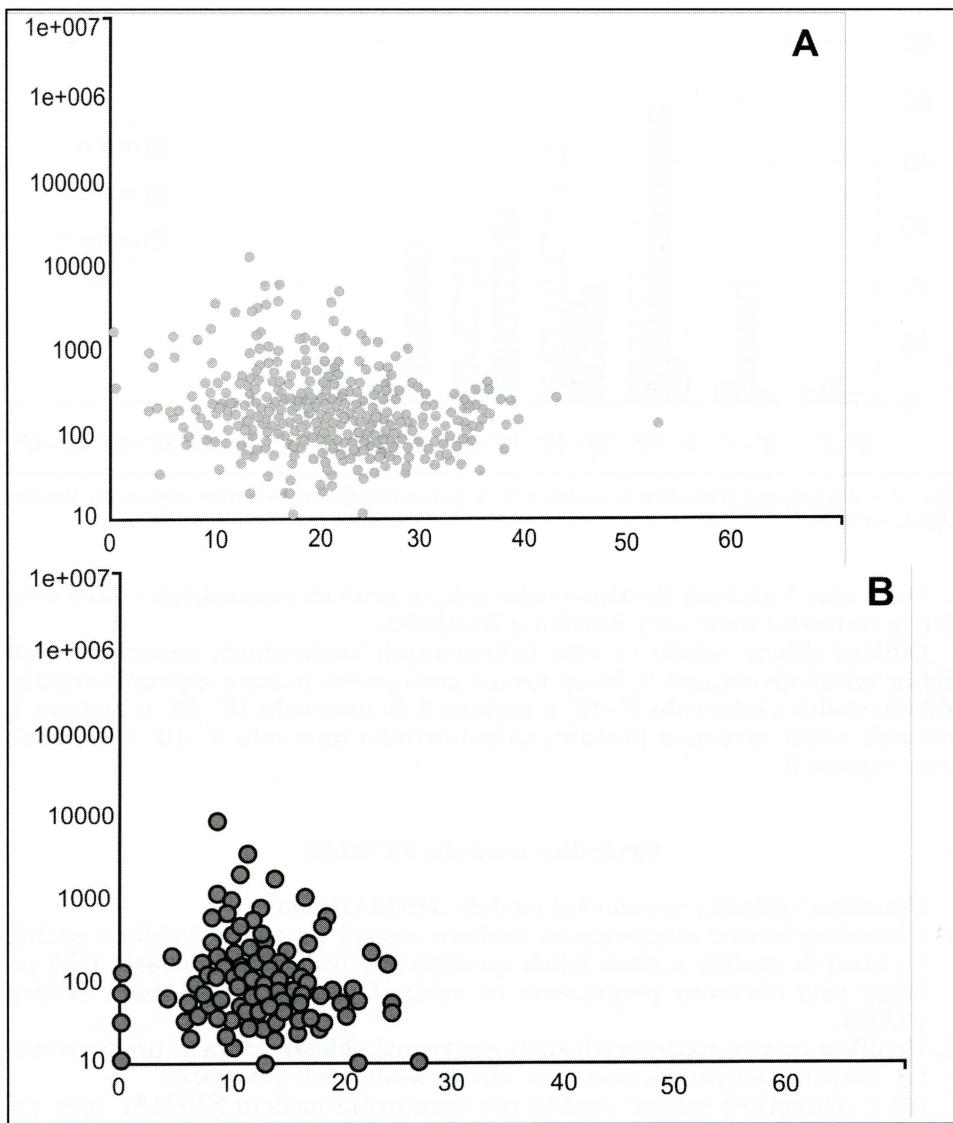
Výsledky modelu SINMAP

Hlavními výsledky zpracování modelu SINMAP jsou:

- Charakterizování studovaného souboru sesuvů na základě sklonu svahů, na kterých vznikly a ploch jejich specifických infiltracích oblastí. Obě veličiny byly odvozeny programem na základě inventarizační mapy sesuvů z DMR.
- Predikce nejvíce náchylných částí studované oblasti, která je představována mapou náchylnosti území ke vzniku svahových deformací.

Ad 1: Jednotlivé sesovy použité pro zpracování modelu SINMAP byly vneseny do grafu znázorňujícího sklon svahů (osa x) a specifické infiltracní oblasti vyjádřených v podobě délky přímého svahu rozvodnicí a odlučnou oblastí sesuvu (osa y, obr. 3). Výsledky byly porovnány s charakteristikami souboru sesuvů použitych pro zpracování modelu SINMAP v oblasti Aquasparta, Umbrie, Itálie (Klimeš 2002). Popisná statistika obou souborů sesuvů je uvedena v tabulce 3. Vyšší variabilita sklonů svahů, na kterých vznikly sesovy ve Vsetínských vrších je dána rovnoměrnějším rozložením četnosti sklonů svahů ve studované oblasti bez výrazné převahy jednoho z intervalů (nezřetelné maximum rozložení četnosti je v intervalu 15° - 20°). Rozložení četnosti sklonů svahů je v porovnání s normálním rozložením širší a méně špičaté.

V případě oblasti Aquasparta je zastoupení jednotlivých tříd sklonů svahů zúženo do intervalu 2° - 15° s výrazným vrcholem v intervalu 5° - 10° (kam spadá 48 % ploch všech svahů studované oblasti) a celkově je rozložení četností

Obr. 3 – Graf sklonů svahů a specifických infiltračních oblastí sesuvů ve Vsetínských vrších (A) a modelové oblasti Aquasparta, Umbrie, Itálie (B). Osa x – sklon svahu ($^{\circ}$), osa y – specifická infiltrační oblast (m).

výskytu sklonů svahů výrazně užší a špičatější než normální rozložení četnosti.

Zastoupení sesuvů v jednotlivých třídách sklonů svahů v případě území Aquasparty, nekopíruje podíl jednotlivých sklonitostních tříd na celkové ploše studované oblasti. Více než polovina všech sesuvů (52 %) vznikla na svazích se sklonem 10° – 15° , který představuje pouze 19 % plochy všech svahů studované oblasti. Jinak je tomu v oblasti Vsetínských vrchů, kde zastoupení sesuvů v jednotlivých třídách sklonů do značné míry odpovídá jejich podílu na

Tab. 3 – Základní statistické charakteristiky sklonů svahů a specifických infiltráčních oblastí pro sesovy ve Vsetínských vrších a modelové oblasti Aquasparta, Itálie

Charakteristika	Sklony svahů sesuvů (°)		Specifické infiltráční oblasti sesuvů (m)	
	Vsetínské vrchy	Aquasparta, Itálie	Vsetínské vrchy	Aquasparta, Itálie
průměr	19,8	12,6	295,4	223,2
medián	19,8	11,9	144,1	86,9
smér. odchylka	6,2	4,1	701,9	702,6
rozptyl výběru	38,7	16,7	492 646,8	493 602,6
špičatost	0,5	1,6	137,7	109,6
minimum	3,3	4,2	10,0	10,0
maximum	48,9	27,3	12 426,2	8 540,0
počet	735	185	735	185

celkové ploše studované oblasti. Rozložení četností výskytu sesuvů na třídách sklonů je více rovnoměrné s maximem v intervalu 15°–25°, ve kterém se také nachází nezřetelné maximum rozložení četnosti sklonů svahů ve Vsetínských vrších.

Specifické infiltráční oblasti vykazují témař shodnou variabilitu u souboru sesuvů ze Vsetínských vrchů a území Aquasparty. Podobná variabilita (tab. 3) ukazuje, že v obou případech byla dodržena základní podmínka modelu SINK-MAP pro výběr svahových deformací – oba soubory sesuvů vznikly v důsledku akumulace vody ve zvětralinovém plášti a nebyly výrazněji ovlivněny např. strukturními poměry způsobujících anomálie v dotaci zvětralin podzemní vodou. V případě zařazení většího množství sesuvů, které neodpovídají této definici, by bylo možné u takového souboru očekávat zvýšenou variabilitu velikostí specifických infiltráčních oblastí.

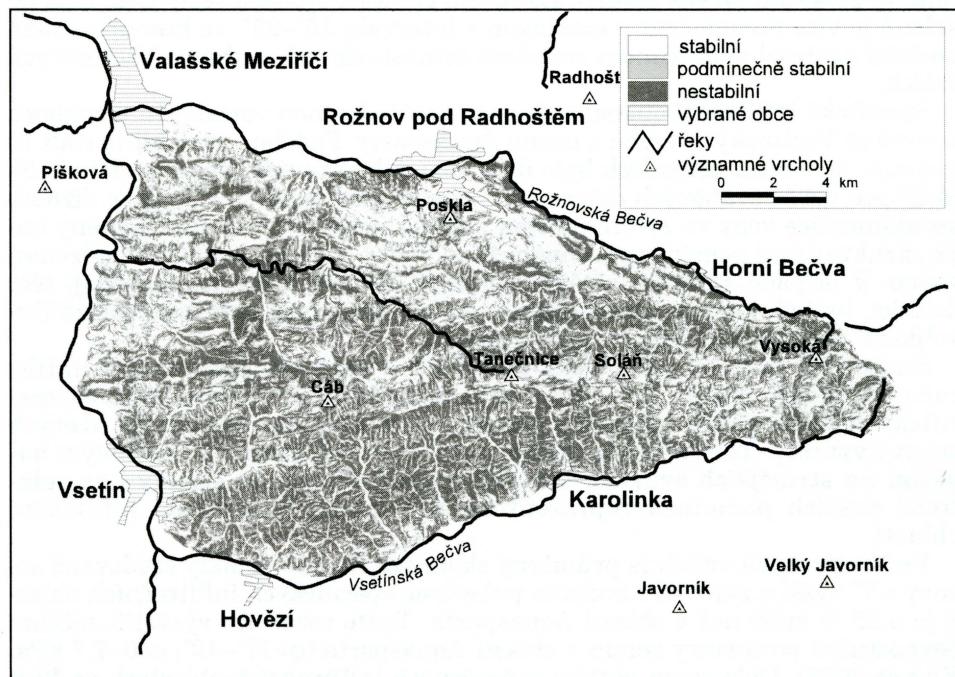
Statistický rozbor hodnot sklonů svahů a velikostí specifických infiltráčních oblastí ukázal, že v rámci obou souborů sesuvů klesá velikost specifických infiltráčních oblastí s narůstajícím sklonem svahů, na kterých sesovy vznikly. Tento fakt je možné vysvětlit zvyšujícím se smykovým napětím na strmějších svazích, kde tak mohou vzniknout sesovy i za relativně sušších podmínek reprezentovaných menší specifickou infiltráční oblastí.

Ve Vsetínských vrších je průměrný sklon svahů, kde vznikly studované sesovy o 7° vyšší a zároveň i hodnota průměrné specifických infiltráčních oblastí je o 25 % vyšší než v oblasti Aquasparta. Tento rozdíl lze vysvětlit nižšími pevnostními parametry zemin v oblasti Aquasparta ($\phi=17^{\circ}-19^{\circ}$, $c=0-7,7$ kPa, Klimeš 2002). Dále se na větších průměrných infiltráčních oblastech ve Vsetínských vrších pravděpodobně odrázejí horší hydrologické vlastnosti půd a zvětralin, které mají uvažovaný rozsah koeficientu filtrace $10^{-7}-10^{-9}$ m/s, kdežto v oblasti Aquasparta je rozsah $10^{-7}-10^{-9}$ m/s. Dalším faktorem ovlivňujícím rozdílné průměrné velikosti infiltráčních oblastí nutných ke vzniku mělkých sesuvů je celkově menší vertikální členitostí studovaného území Aquasparta, kde neexistují dostatečně dlouhé svahy k vytvoření větších specifických infiltráčních oblastí a odlišný původ a tedy i proces infiltrace vody, která byla spouštěvým faktorem obou sesuvních událostí. V případě Vsetínských vrchů se jednalo o dešťové srážky, kdežto v oblasti Aquasparta došlo ke vzniku studovaných sesuvů v důsledku náhlého tání sněhu (Cardinali a kol. 1999).

Graf sklonů svahů a specifické infiltráční oblasti jednotlivých sesuvů (obr. 3) také odhalil nedostatky DMR v podobě sesuvů vzniklých na svazích

Tab. 4 – Vybrané výsledky modelu SINMAP pro kalibrační regiony, Vsetínské vrchy

Třída náchylnosti území k sesouvání	Region 1		Region 2		Region 3	
	$\varphi=27^{\circ}-29^{\circ}$ $c=0,09-0,9$ $T/R=0$ $\rho_s=2732 \text{ kg/m}^3$	$\varphi=9^{\circ}-13^{\circ}$ $c=0,09-0,9$ $T/R=0$ $\rho_s=2732 \text{ kg/m}^3$	$\varphi=17^{\circ}-19^{\circ}$ $c=0,09-0,9$ $T/R=0$ $\rho_s=2732 \text{ kg/m}^3$	$\varphi=17^{\circ}-19^{\circ}$ $c=0,09-0,9$ $T/R=0$ $\rho_s=2732 \text{ kg/m}^3$	$\varphi=17^{\circ}-19^{\circ}$ $c=0,09-0,9$ $T/R=0$ $\rho_s=2732 \text{ kg/m}^3$	$\varphi=17^{\circ}-19^{\circ}$ $c=0,09-0,9$ $T/R=0$ $\rho_s=2732 \text{ kg/m}^3$
	% počtu sesuvů	% podíl plochy území	% počtu sesuvů	% podíl plochy území	% počtu sesuvů	% podíl plochy území
stabilní podmínečně stabilní nestabilní	25 35 40	52 36 22	24 11 65	64 14 22	23 24 53	51 25 24

Obr. 4 – Mapa náchylnosti studovaného území k sesouvání vytvořená pomocí modelu SINMAP

s nulovým sklonem nebo s velmi malými hodnotami specifických infiltracních oblastí, které jsou u sesuvů jejichž odlučná oblast (reprezentovaná v modelu SINMAP bodem) byla v důsledku nedokonalého DMR lokalizována na plochém údolním dně.

Ad 2: V případě použití kalibračních regionů byly volitelné parametry modelu SINMAP nastaveny tak, aby co nejlépe vystihovaly podmínky během srážkové události v červenci 1997. Konkrétní hodnoty a získané výsledky (podíl sesuvů zařazených do jednotlivých tříd náchylnosti) jsou uvedeny v tabulce 4. Obrázek 4 ukazuje mapu náchylnosti území k sesouvání

vytvořenou modelem SINMAP. Tuto mapu je díky použitým topografickým datům (ZABAGED 1:10 000) možné používat až do měřítka 1: 10 000.

Na základě znalostí vlastností zvětralinového pláště a srážkových úhrnů byly parametr T/R a soudržnost považovány za konstantní a jejich nastavení odpovídalo nasycení celého modelovaného profilu (mocnost 3 m) vodou. Nejlepší výsledky byly získány u regionu 2, kde 65 % sesuvů bylo zařazeno do nestabilní třídy, která zaujímala pouze 22 % z celkové plochy studované oblasti. Uspokojivého výsledku bylo dosaženo také pro region 3. Výsledky modelu získané pro region 1 však za uspokojivé považovat nelze.

Dále byla vytvořena celá řada modelů kalibračních regionů na základě interaktivní změny všech parametrů. Nejlepších výsledků bylo opět dosaženo pro kalibrační region 2, kdy na pouhých 13 % plochy modelem považované za nejvíce náchylné bylo zařazeno 53 % všech sesuvů a na 75 % stabilního území se nacházelo 26 %. Parametry modelu byly nastaveny následovně: T/R=0–1500 m, c=0 a $\varphi=16^\circ$ – 18° .

Diskuse a závěry

Model SINMAP dosahuje v predikci náchylnosti území k sesouvání nejlepších výsledků v oblastech, kde jsou sesuvy vázány na horniny litologicky odlišné (odolnější), které vytváří strmé svahy zaujímající pouze malou část z celkové rozlohy studované oblasti (např. kalibrační region 2 nebo studovaná oblast Aquasparta, Itálie). Naopak v oblastech morfologicky i litologicky více homogenních (např. kalibrační region 1) jsou výsledky modelu horší a naznačují náhodný (z pohledu modelu) výskyt jednotlivých sesuvů. Z hlediska mechanismu vzniku těchto sesuvů se nejedná o náhodný proces, ale rozhodující faktory a podmínky nejsou buď v rámci modelu uvažovány nebo jsou v daném měřítku modelem nepostihnutelné.

Uspokojivé výsledky dosažené pro regiony 2 a 3 byly získány díky nízkým hodnotám úhlu vnitřního tření, které v případě regionu 2 nelze na základě výsledků laboratorních zkoušek zemin, považovat za reálné nebo se nacházejí při spodní hranici naměřených hodnot. Dá se tedy předpokládat, že hodnota soudržnosti v době vzniku sesuvů byla 0, což umožnilo vznik sesuvů v zemních s vyšším úhlem vnitřního tření, než který byl použit v modelu. Rolí může hrát také tlak proudící vody.

Výsledky zařazení části sesuvů do tříd náchylnosti ukazují na vliv faktorů, které nejsou zahrnuty do modelu SINMAP a na jeho chyby. Jedná se především o rozdíly mezi DMR a skutečným reliéfem, místními geologickými a hydrologickými podmínkami a odlišnými geotechnickými parametry. Tyto rozdíly mohou vznikat např. v důsledku toho, že mechanické vlastnosti zemin v místě smykové plochy jsou odlišné od těch, které byly zjištěny laboratorními zkouškami. Program ignoruje prostorovou heterogenitu proudění vody v půdním prostředí vyvolanou dominantním podílem preferenčních cest při tvorbě odtoku z půdního profilu (Šanda 1998).

Nedokonalou reprezentaci skutečného reliéfu v digitální podobě a nejistotu spojenou s reprezentací plošného jevu (sesuvu) pouhým bodem je možné částečně odstranit vytvořením obalové zóny („buffer“) u každého sesuvu. Použitý poloměr obalové zóny byl 20 m. Pokud do obalové zóny s plochou 1 256 m² zahrával alespoň jeden pixel o ploše 100 m² z více náchylné třídy, než do které byl sesuv původně zařazen bylo jeho zatřídění změněno ve prospěch více náchylné třídy. Takovýmto způsobem byl podíl „špatně“ zařazených sesuvů (se-

suvy ve stabilní třídě) snížen o více než polovinu. Je tedy zřejmé, že hlavním omezením použití modelu SINMAP jsou nedostatky DMR a nedokonalá reprezentace sesuvu v podobě jednoho bodu. I přes tyto zjevné nedostatky je možné model SINMAP doporučit pro studium náchylnosti ke vzniku mělkých sesuvů na regionální úrovni.

Za podporu při zpracování této studie děkuji doc. ing. Janu Rybářovi, CSc. a RNDr. Oldřichu Krejčímu, Ph.D.

Literatura

- BAUM, R. L., SAVAGE, W. Z., GODT, J. W. (2005): TRIGRS – A fortran program for transient rainfall infiltration and grid-based regional slope-stability analysis. Open-File Report 02-424, 2005, USGS, <http://pubs.usgs.gov/of/2002/ofr-02-424/>, (3.7.2006).
- BÍL, M. (2002): Využití geomorfometrických technik při studiu neotektoniky. Disertační práce, Přírodovědecká fakulta, Masarykova Universita Brno, Brno, 100 s.
- CARDINALI, M., ARDIZZONE, F., GALLI, M., GUZZETTI, F., REICHENBACH, P. (1999): Landslides triggered by rapid snow melting: the December 1996 – January 1997 event in central Italy. In: Mediterranean Storms, Proceedings of the EGS Conference in Matera, Italy, October 1999, Editoriale Bios, Cosenza, s. 439–448.
- DEMEK, J. (1987): Obecná geomorfologie. Praha, Academia, 480 s.
- DIETRICH, W. E., MONTGOMERY, D. R. (1998): Shalstab – A digital terrain model for mapping shallow landslide potential. Technicla report NCASI, <http://ist-socrates.berkeley.edu/~geomorph/shalstab/>, (3.7.2004).
- GLADE, T., CROZIER, M. J. (2005): The nature of landslide hazard impact. In: Glade, T., Anderson, M., Crozier, M. J. (eds.): Landslide hazard and risk. Wiley, Chichester, s. 43–74.
- HAMMOND, C., HALL, D., MILLER, S., SWETIK, P. (1992): Level I stability analysis (LISA) documentation for version 2.0. Gen. Tech. Rep., INT-285., U. S. Department of Agriculture, Forest Service, Intermountain Research Station, Ogden, UT, 190 s.
- JELÍNEK, R. (2004): Niektoré problémové vstupných parametrov deterministickej analýzy zosuvného hazardu. In: Klukanová, A., Frankovská, J. (eds.): Zborník vedeckých prác z konference Geológia a životné prostredie, Bratislava, ŠGÚDS, Bratislava, s. 40–45.
- KIRCHNER, K., KREJČÍ, O. (1997): Předběžná zpráva o studiu sesuvů aktivovaných během extrémní srážkové činnosti v červenci 1997 na okrese Vsetín. ČGÚ-Ústav geoniky AV ČR, Brno, 105 s.
- KIRCHNER, K., KREJČÍ, O. (1998): Předběžná zpráva o studiu sesuvů aktivovaných během extrémní srážkové činnosti v červenci 1997 na okrese Vsetín. ČGÚ, Ústav geoniky AV ČR, Brno, 27 s.
- KLIMES, J. (2002): Inventory maps and modelling of slope movements using ArcView software. In: Kirchner, K., Roštinský, P. (eds.): Geomorfologický sborník 1 – sborník příspěvků z mezinárodního semináře „Stav geomorfologických výzkumů v roce 2002“, Brno, 10.–11.6.2002, MU, Brno, s. 62–64.
- KREJČÍ, O., BARON, I., BÍL, M., JUROVÁ, Z., HUBATKA, F., KIRCHNER, K. (2002): Slope movements in the Flysch Carpathians of Eastern Czech Republic triggered by extreme rainfalls in 1997: a case study. Physics and Chemistry of the Earth, 27, 2002, Pergamon, s. 1567–1576.
- PACK, R. T., TARBOTON, D. G., GOODWIN, C. N. (1998): Terrain Stability Mapping with SINMAP, Technical Description and Users Guide for version 1.00. Report No. 4114–0, Terratech Consulting Ltd., Salmon Arm, Canada, 76 s.
- PRÁŠEK, J. (1993): Geomorfologie pramenné oblasti povodí Rožnovské Bečvy. Univ. Ostraviensis, Acta Facultatis Rerum Naturalium, Geographia/Geologia 1, 136, s. 21–32.
- Rybář, J. (1999): Rozbor příčin zvýšeného výskytu svahových deformací v České republice v červenci 1997. Geotechnika, 2, Praha, s. 7–14.
- RYBÁŘ, J. a kol. (1999): Hodnocení rizik nestability svahů v oblasti Valašského Meziříčí – Mikulůvka – Jablunka – Malá Bystřice v Okrese Vsetín. ÚSMH AV ČR Praha, Praha, 100 s.
- ŠANDA, M. (1998): Proudění vody v půdním profilu na svahu horského povodí. Doktorské disertační minimum, ČVUT, FSV Praha, 56 s.

- van BEEK, R. (2002): Assessment of the influence of changes in land use and climate on landslide activity in a Mediterranean environment. *Netherlands Geographical Studies*, NGS 294, Utrecht, 363 s.
- van WESTEN, C. J., van ASCH, T. W. J., SOETERS, R. (2006): Landslide hazard and risk zonation – why is it still so difficult? *Bull. Eng. Geol. Env.* 65, Springer–Verlag, s. 167–184.
- ZAITCHIK, B. F., van ES, H. M. (2003): Applying a GIS slope-stability model to site-specific landslide prevention in Honduras. *Journal of Soil and Water Conservation*, 58, č. 1, s. 45–53.

S u m m a r y

USE OF THE DETERMINISTIC APPROACH FOR THE LANDSLIDE SUSCEPTIBILITY MAPPING, VSETÍNSKÉ VRCHY HIGHLAND, CZECHIA

The work is seeking accurate spatial prediction of shallow landslide occurrence on regional scale, through field mapping of present day landslide activity and identifying the most susceptible parts of the study area by the means of the SINMAP susceptibility model. The SINMAP ArcView extension is also used to characterize shallow landslide and to study conditions for their spatial occurrence.

The study area lays in the Outer Western Carpathians east of the city of Vsetín and it was subject to an avalanche like occurrence of mostly shallow landslides during the floods caused by heavy rains between the 4th and 8th and between the 17th and 21st of July, 1997. The area is formed by flysh rocks with highly variable portion of competent, permeable sandstone layers and plastic, rather impermeable claystones and siltstones.

Detailed field landslide inventory mapping and digital elevation model at the scale of 1:10 000 were used to prepare SINMAP models for three calibration regions. The regions were defined based on different morphological conditions within the study area. Information from detailed geological investigations was used to determine basic mechanical properties of the weathering mantle, where the studied landslides occurred. They include: angle of internal friction, cohesion, transmissivity and unit weight of the soil. All this information was used to calculate the factor of safety (FS) for each individual pixel from the resulting landslide susceptibility map. The values of FS were classified into three stability classes.

The SINMAP model gained the best results in the calibration region where landslide initiation areas are bound with steep slopes on more competent rocks which cover only a small portion of the calibration region. On the other hand, in some parts of the region under study, which are morphologically more homogenous, the use of the model gives the worst results. It is also due to the fact that the determining conditions for landslide occurrence in these regions are not included in the model calculation.

The model results are also determined by the definition of susceptibility classes. Apart from a partly subjective use of FS, susceptibility classes are also defined by validation criteria. If the only validation criteria were the portion of landslides included in the unstable susceptibility class, the model would obtain very good results. But at the same time, the major part of the study region could be designated as an unstable area. Therefore the used criterion was the largest portion of the studied landslides included in the unstable class, which covers the smallest possible portion of the study region. According to these validation criteria, the best results gave 65 % of the number of landslides in the unstable class, which covered only 22 % of the study area. The mistake of the model was defined by the portion of landslides (24 %) included in the stable susceptibility class which in this case covered 65 % of the study region.

Despite of certain simplicity of the SINMAP model, it proved to be good tool for study of shallow landslide distribution.

Fig. 1 – Calibration regions of the study area for the purpose of the SINMAP model. In key from above: region 1, region 2, region 3, important peaks, rivers, municipalities.

Fig. 2 – Slope dip distribution (%) in calibration regions of Vsetínské vrchy Highland.

Fig. 3 – Plot of the specific infiltration areas and slope dips of the starting points of landslides in the study area of the Vsetínské vrchy Highland (A) and study area of the Aquasparta, Umbria, Italy (B). Axis x – slop dip (°), axis y – specific infiltration area (m).

Fig. 4 – Landslide susceptibility map produced by the SINMAP model for the Vsetínské vrchy Highland. In the key from above: stable, conditionally stable, unstable, selected municipalities, river, important peaks.

Pracoviště autora: Ústav struktury a mechaniky hornin AV ČR, v.v.i., V Holešovických 41, 182 09, Praha 8; e-mail: jklimes@centrum.cz

Do redakce došlo 23. 3. 2007

SILVIE KULDOVÁ

IMAGE GEOGRAFIE V EDUKAČNÍCH DOKUMENTECH: PŘÍSPĚVEK K DISKUSI NAD TEXTEM REVIZE MEZINÁRODNÍ CHARTY GEOGRAFICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

S. Kuldová: *The image of geography in educational documents: contribution to the debate on the revised text of the International Charter on Geographical Education.* – Geografie–Sborník ČGS, 113, 1, pp. 61–73 (2008). – The aim of the article is a brief presentation of the content of The International Charter on Geographical Education, Revised 2006 Edition, to sketch selected controversial parts of the draft and thus to stimulate a wider debate on this important geographical document in Czechia. The article focuses on the following questions: 1. Which functions and educational aims are put in geography by the revised edition of the Charter and which image of the geographical branch is offered to the society in this way? 2. Whether and how this image is different from the current dominant paradigm in the geographical discipline.

KEY WORDS: geographical education – subject didactics – International Charter on Geographical Education – environmental and development education.

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení grantového projektu GA UK č. 150007: Územní ochrana – bariéra nebo nástroj rozvoje území?

Úvod

Cílem příspěvku je představit poměrně významný, nicméně v Česku prozatím málo diskutovaný dokument – revizi Mezinárodní charty geografického vzdělávání (The International Charter on Geographical Education) – který byl formulován Komisí pro geografické vzdělávání (Commission on Geographical Education, dále též Komise) při Mezinárodní geografické unii (IGU). Hlavním účelem tohoto sdružení je sledovat a podporovat vývoj didaktiky geografie a výuky zeměpisu ve světě (Kühnlová 1999; <http://igu-cge.tamu.edu>). Mezinárodní charta geografického vzdělávání (dále též charta) má pak být jakousi směrnicí, rukovětí v tomto výukovém předmětu.

První znění charty bylo sestaveno Komisí vedenou Hartwigem Haubrichem a přijato na 27. mezinárodním geografickém kongresu ve Washingtonu v srpnu roku 1992. Podrobný rozbor tohoto textu publikovala v Geografii – Sborníku ČGS Kühnlová (1997, srovnej Kühnlová 1999) a od té doby bylo o činnosti Komise pro geografické vzdělávání na stránkách Geografie pojednáno pouze v práci Hynka (2002). Ten informuje, že v průběhu helsinského sympozia IGU 6.–10.8.2001 bylo několikrát potvrzeno, že Mezinárodní charta geografického vzdělávání je stále živým dokumentem, který si neklade ani tak za cíl předepisovat světový standard geografického vzdělávání, jako spíše podporovat výměnu zkušeností v souvislosti se změnami a inovacemi v geografickém vzdělávání.

Současný předseda Komise pro geografické vzdělávání Lex Chalmers inicioval v roce 2005¹ revizi textu charty z roku 1992 a po – z pohledu české strany – nevýrazné debatě v rámci Komise a rozšíření návrhu nového znění charty mezi jednotlivce i jednotlivá národní zastoupení IGU přijalo tento návrh generální shromáždění IGU na regionální konferenci v Brisbane v červenci roku 2006. Text byl dále zveřejněn na internetových stránkách Komise pro geografické vzdělávání (<http://igu-cge.tamu.edu>)² a vznikla zde snaha podnítit širší diskusi nad jeho zněním. Čtenáři jsou žádáni o předložení reakcí na návrh revize předsedovi komise, přičemž konečný termín byl na začátku roku 2007 nově prodloužen do srpna 2007. Protože se domníváme, že institucionalizace (v nejširším smyslu slova) jakékoli činnosti je pro danou činnost vždy zásadní, neměl by tento mezinárodní dokument zůstat českými geografy nepovšimnut a měl by být podroben odborné kritice, kterou Komise žádá. Proto se v tomto článku pokusíme o stručnou analýzu návrhu revize Mezinárodní charty geografického vzdělávání, o jeho srovnání s předchozím textem charty z roku 1992 a cíli geografického studia. Příspěvek bychom rádi pojali jako jeden z podnětů k diskusi nad zmíněným dokumentem.

Komunikační pojetí geografického vzdělávání

Geografické vzdělávání by mělo plnit úlohu prostředníka komunikace ve vědním oboru geografie. Řezníčková (2006, s. 4) tuto funkci geografického vzdělávání pojmenovává jako „aplikaci dosaženého geografického poznání ve sféře vzdělávání“. O komunikační koncepci oborových didaktik pojednávají např. Brockmeyerová-Fenclová, Čapek, Kotásek (2000), podle nichž je předmětem výzkumu těchto samostatných vědeckých disciplín proces zprostředkování poznatků (výsledků, metod atd.) v daném oboru od jeho tvůrců k jeho uživatelům (jednotlivcům i celé společnosti). Výrazem „komunikace“ ovšem rozumějme komunikaci oboustrannou, resp. obousměrnou, to znamená, že uživatelé zpětně poptávají tvůrce po určitých „produktech“, a to vědomě i nevědomě, prostřednictvím svého každodenního jednání. Věda reaguje na společenskou poptávku tím, že hledá odpovědi na problémy, které většinu populace nejvíce trápí. Kumulace nezodpovězených otázek a nalézání jejich nových způsobů řešení je hnací silou paradigmatických proměn každé disciplíny, geografické vzdělávání a geografii nevyjímaje (Kuhn 1997). Příkladem může být výše zmíněný paradigmatický posun (tj. komunikační koncepce) patrný v posledních desetiletích v rámci oborových didaktik, tedy i geografického vzdělávání, který kontrastuje s předchozím pojetím didaktik (tzv. „malých věd“) jako pouhých hraničních disciplín mezi příslušným vědním oborem a pedagogickými vědami (blíže Brockmeyerová-Fenclová, Čapek, Kotásek 2000; Slavík 2003).

Nicméně proto, aby geografické vzdělávání výše zmiňovanou komunikační funkci vědního oboru skutečně plnilo, je nezbytné, aby byly cíle a násled-

¹ Zásadní impuls k revizi Mezinárodní charty geografického vzdělávání přinesl příspěvek Ley Houtsonenové přednesený na sympoziu v Glasgow v roce 2004, v němž autorka publikovala výsledky rozsáhlého šetření z 22 zemí světa zaměřeného na stanovisko odborníků k textu charty z roku 1992 (The International Charter on Geographical Education. First Draft, 2006).

² Dokument ke stažení (formát pdf) obsahuje kromě návrhu revize také důvody pro revizi a požadavky na změnu jednotlivých kapitol.

ně obsah vyučovacích předmětů geografie/zeměpis na všech stupních škol v souladu s nynějším prevládajícím paradigmatem v geografii v Česku i ve světě (zejména v edukačně vyspělých zemích). Tato podmínka by měla být dodržena ve všech fázích tvorby vzdělávacího obsahu vyučovacích předmětů, tedy na úrovni 1. koncepční/theoretické, 2. projektové/přípravné, 3. realizační a 4. evaluační (Brockmeyerová-Fenclová, Čapek, Kotásek 2000; Kalhous, Obst a kol. 2002; Rezníčková 2003b). Úrovní koncepční nebo též theoretickou (1) se rozumí stanovení funkcí a obecných vzdělávacích cílů předmětu geografie/zeměpis tak, jak je určuje společenská poptávka po vzdělání (Kuldová 2007), a zároveň jak jsou tyto zohledněny ve stanovisku významných institucí sdružujících geografy (např. Mezinárodní geografická unie, v českém prostředí Česká geografická společnost). Na úrovni projektové/přípravné (2) je třeba cíle a obsah geografie/zeměpisu jasně specifikovat v kurikulárních dokumentech (od státní úrovni přes úroveň jednotlivých vzdělávacích institucí až do úrovně vlastní přípravy učitele na výuku) a dále tyto cíle promítнуть do koncepce učebních pomůcek (učebnic a dalších textů). Fáze realizační (3) zahrnuje výuku a učení. Zde je především nutné vhodně zvolit teorie, formy a metody výuky vedoucí k dosažení vytýčených cílů (ve 2. fázi). Vyučující by měl jasně formulovat otázky, úkoly a nejlépe také sdělit vybrané cíle, ke kterým výuka směřuje. Úkolem evaluační fáze/hodnocení (4), jež bývá velmi často podceňována (blíže např. Rezníčková 2002), je ověřit efektivitu edukačního procesu, přičemž hodnocení je zároveň také stimulem rozvoje osobnosti učícího se (Dvořáková 2007). Tato poslední fáze, evaluační, má značný vliv na myšlení žáků a společnosti obecně, neboť to, co se zkoušením ověřuje, je pochopitelně vnímáno jako zásadní a důležité. Na to se jedinec ve svém samostatném učení poznatkům daného vyučovacího předmětu zaměřuje a v této podobě zpravidla vnímá i příslušný vědní obor.

Image daného předmětu (zde zeměpis/geografie), a tedy zprostředkované i mateřské vědní disciplíny (zde geografie), se ovšem vytváří v průběhu celého popsaného procesu tvorby vzdělávacího obsahu předmětu. Žáci, jejich rodiče, učitelé připravující se na vysokých školách na své povolání, společnost obecně (tedy například i ti, kteří přímo či nepřímo rozhodují o podpoře jednotlivých vědních oborů: politici, významní zaměstnavatelé apod.) si vytvářejí představu o jednotlivých vědeckých disciplínách nejen podle toho, jak je prezentují vědecké instituce a vědečtí pracovníci, ale neméně též z jejich vlastní zkušenosti z nižších stupňů škol. Podle toho jsou potom dané disciplíny vnímány jako popisné, zdůrazňující jednotlivosti a fakta či naopak provázanost celku, jako vysoko kreativní, flexibilní činnosti apod. Tedy laicky řečeno jak jsou příslušné vědní obory „(ne)užitečné“ či „(ne)potřebné“ „pro život“/pro praxi. Navíc je třeba dodat, že podle toho, jakou žák získá zkušenost a jaké znalosti, dovednosti a postoje si osvojí (v rodině, v komunitě, ve škole, mimo školu), tak bude jednat ve společnosti, která bude zase na příště produkovat další poznatky a dovednosti, a tím určovat směr a obsah edukace (tj. i v geografii). Čímž se zpětně dostáváme k vlastnímu problému komunikace v rámci jednotlivých vědních oborů.

V našem příspěvku se zaměříme na otázky, jakým způsobem může být zeměpis/geografie nahlížen(a) v rovině koncepční/theoretické. A to jednak ve smyslu, jaké funkce a vzdělávací cíle jí připisuje nově zveřejněné stanovisko mezinárodní obce pro geografické vzdělávání (Mezinárodní charta geografického vzdělávání) a jaký obraz geografických oborů tímto společnosti nabízí.

A za druhé, zda a jak se tento obraz, můžeme říci též identita (image) oboru³, liší od předmětu a cílů vědní disciplíny geografie. Pokusíme se zároveň nastínit posun v cílech a pojetí geografie mezi původní chartou geografického vzdělávání (1992) a její revizí (2006). Považujeme za důležité zmínit, že v některých případech užíváme pro komparaci revizí charty kromě anglického originálu z roku 1992 i český překlad tohoto dokumentu, který v plném znění publikovala H. Kühnlová (1999), ačkoli se v tomto překladu vyskytují určité nepřesnosti. Jedná se však o text v Česku rozšířenější a užívanější než anglický originál.

Cíle a předmět studia geografie podle Mezinárodní charty geografického vzdělávání: revize 2006

Abychom mohli posoudit, jak se vzdělávací cíle geografie prezentované Mezinárodní chartou geografického vzdělávání liší od cílů studia samotné vědní disciplíny, musíme nejprve definovat, co rozumíme předmětem, resp. cílem studia geografie. Již tento prvotní krok je značně obtížný, ne-li téměř nemožný, jelikož geografické myšlení prodělalo v moderním období (přibližně od konce 19. stol.) mnoho paradigmatických proměn, vyznačujících se často zcela protichůdnými tendencemi. Mylná by navíc byla představa, že jedno paradigma beze zbytku nahrazovalo paradigma předchozí. Současný výzkum v geografii lze označit jako multiparadigmatický, kdy mnoho předchozích koncepcí stále silně ovlivňuje současné přístupy k poznávání reality (Hampl 1998b, 2006). O této velice složité problematice pojednává řada prací (přehledově např. Hampl 1998a, 1998b; Sýkora ed. 1993; Cloke, Philo, Sadler 1991; Holt-Jensen 1999; Johnston 1997), ovšem obecně uznávaný názor na to, co je cílem studia geografie, bychom hledali marně. Podrobnější diskuse uvedených skutečností však není cílem našeho příspěvku, ačkoli neuspokojivé zodpovězení těchto i jiných otázek vede k nemožnosti zajištění základní podmínky, tedy aby „cíle a obsah vyučovacích předmětů geografie/zeměpis na všech stupních škol byly v souladu s nynějším převládajícím paradigmatem v geografii v Česku i ve světě“.

Za určující tedy vezmeme definici geografie, z níž vycházejí autoři charty a kterou uvádějí na s. 7: „Geografie je disciplína, která se snaží vysvětlit charakter míst a rozmístění jevů a událostí, jak se vyskytují na zemském povrchu a jak jej proměňují. Geografie studuje vzájemné působení (interakce) člověka a prostředí v podmírkách specifických (jedinečných) míst a poloh. Kromě jejího ústředního zájmu o prostor a místo je charakteristická svojí předmětovou šíří, metodickou šíří, ochotou propojovat poznatky ostatních vědních disciplín a zájmem na budoucím utváření vztahů mezi lidmi a prostředím.“⁴

³ Pojem „identita oboru“ nebo „image oboru“ je parafrází na „identitu regionu“ podle konceptu Paasiho (1986), který definuje identitu regionu (jednu ze dvou dimenzí regionální identity) jako image regionu, tedy jak je daný region vnímán z vnějšku (blíže Chromý 2003; Kulďová 2005).

⁴ V anglickém originále: „Geography is the discipline which seeks to explain the character of places and the distribution of features and events as they occur and change the surface of the Earth. Geography is concerned with human – environment interactions in the context of specific places and locations. In addition to its central concern with space and place, it is characterised by a breadth of study, a range of methodologies, a willingness to synthesize work from other disciplines and an interest in the future of people - environment relationships.“

Tato definice, přes některé změny, zůstává ve svém jádře stejná jako v textu z roku 1992. Jeden z rozdílů najdeme v části „snaží se vysvětlit rozmístění jevů a událostí“, kdy původní dokument navíc uváděl „rozmístění lidí“ („people“), což znělo v daném obecném kontextu příliš konkrétně (vhodnější by již původně bylo například „rozmístění lidských aktivit“, kdy sledování prostorových charakteristik obyvatelstva je více prostředek, zástupný ukazatel pro hodnocení změn sociálněgeografické organizace prostoru – viz např. Hampl, Gardavský, Kühnl 1987). Otázkou zůstává, zda by nebylo vhodnější termín „features“ přeložit namísto „jev“ například jako „charakteristika“, přičemž ale překlad prvního textu z roku 1992 ve znění „geografie (...) se snaží charakterizovat různá území včetně rozmístění (lidí), jevů a událostí“ (Kühnlová 1999, s. 121) nepovažujeme za výstižný, neboť existuje jistý rozdíl mezi „charakterizováním“ a „vysvětlením rozmístění“. Zatímco český překlad navozuje více dojem idiografického popisu jedinečností, anglickou formulaci lze chápát jako úsilí o nalezení společných rysů různých území, určité opakovatelnosti, pravidelnosti. K tomu například vhodně pojmenovaná Kučera (2007, s. 15): Pravidelnosti nám také pomáhají orientovat se v okolním světě. „Každé místo je sice specifické, ale všechna nejsou tak jedinečná, aby neměla nic společného.“

Dále lze konstatovat, že shoda mezi původním dokumentem a jeho revizí panuje také v obecných cílech (úkolech) charty. Těmi jsou: 1. uvést hlavní výzvy, kterým globální společnost čelí, a objasnit, jak na ně nahlíží geografie; 2. nastínit klíčové geografické koncepty a ukázat, jak souvisejí s edukačními potřebami jednotlivců; 3. charta popisuje důležitost geografického vzdělávání, které si nárokuje být součástí vzdělávání k zodpovědnému občanství; 4. charta poskytuje směrnice v geografickém vzdělávání a jejich realizaci ve všech etapách života (v celoživotním vzdělávání); 5. charta prosazuje důležitost po-kračování výzkumu na poli geografického vzdělávání a zdůrazňuje důležitost mezinárodního přijetí a spolupráce nad revidovaným dokumentem (The International Charter on Geographical Education. Revised 2006 Edition, s. 6)

V pořadí následující kapitola charty „Výzvy a odpovědi“ (Challenges and Responses) rozvádí výše uvedený první hlavní úkol, tj. představuje (podle tvůrců) hlavní problémy současného světa, kterým lidstvo čelí a které by měli geografové vhodně uchopit, jelikož téma mají „silnou geografickou dimenzi na mnoha různých měřítkových úrovních“ (s. 6). Daný soupis témat tedy chápeme jako zásadní obsah geografického vzdělávání i geografického studia obecně. Ačkoli tento oddíl prošel oproti původní verzi z roku 1992 významnými změnami, je nutné k němu zmínit několik důležitých výhrad.

Soupis témat byl v revizi charty nově systematicky⁵ uspořádán od fyzickogeografických k sociálněgeografickým (humánním) problémům, k čemuž předseda Komise pro geografické vzdělávání pojmenovává: „Ačkoli jsme tímto uspořádáním seznamu ztratili integrující charakter geografického studia, pracujeme s přílišnou šíří témat, a proto se nám uvedená posloupnost zdá vhodnější“ (Reading notes for the 2006 Charter, s. 3). Nutno dodat, že proti výčtu v předchozím dokumentu usilují některá téma o větší provázanost a šíři a ve své podstatě propojují jak složky fyzické, tak humánní geografie. Například pojmy „chudoba“, „negramotnost“ či „land use“ uváděné v chartě z roku 1992 nyní nahradily podle terminologie J. S. Brunera (viz Pasch a kol.

⁵ Systematický přístup je inspirován německou školou regionální geografie (20., 30. léta 20. stol.), konkrétně Hettnerovým přístupem ke krajině (důraz na tzv. chorologické/prostorové uspořádání krajiny), kterou popisoval ve vrstvách od orografie až ke struktuře hospodářských vazeb v určitém prostoru (Holt-Jensen 1999).

1998; Skalková 2007) spíše principy: „globální a lokální procesy a struktury vedoucí k chudobě“, resp. „přístup ke vzdělání“ a „konflikty ve využívání území“. Přesto zůstává otázkou, zda je vhodné vzdát se integrujícího charakteru geografického studia a zda tento vůbec vyplýval z předchozího výčtu témat z roku 1992. V obou případech lze ke zmíněným tématům namítnout, že jsou podána antropocentricky, tedy spíše z pohledu lidstvo versus životní prostředí (tedy dualisticky), nežli lidstvo ve svém životním prostředí (více monistické). Takové pojetí však odpovídá v chartě uvedené definici geografie (viz výše), kde se hovoří o vzájemné interakci člověka a prostředí, tedy ne „jeho“ prostředí, jehož je člověk součástí, ale něčeho, vůči čemu se vymezuje (k tomu např. Tress, Tress 2001). Dále toto uspořádání logicky vyplývá z uvození daného výčtu témat (s. 6), tedy „řešení hlavních problémů současného světa vyžaduje plnou angažovanost lidí všech generací“, v anglickém originále: „The resolution of major issues facing our world requires the full commitment of people of all generations.“

Konečně je nutné zmínit, že obsah geografického studia, resp. kurikula je zde formulován z hlediska problémově orientovaného přístupu k tematickému studiu (viz Kasíková 2007b), tj. přístupu kdy původní obsah systematicky uspořádaných tematických bloků věnovaných základům fyzické, sociální/humanistické geografie a kartografie je rozčleněn do tematických celků zaměřených na významné problémy, jež společnost řeší, a do regionálně geografických celků, na jejichž úrovni společnost problémy řeší (blíže viz Kühnlová 1997). Samotná problémově orientovaná koncepce kurikula se pro české geografické vzdělávání jeví jako velmi inspirativní, mimo jiné z pohledu, jak obsáhnout ve výuce geografie/zeměpisu při omezeném čase velmi široké penzum osvojovacích znalostí a dovezeností. Navíc nutno poznamenat, že termín „problém“ nemusí nutně vyjadřovat cosi krizového, negativního (globální klimatické změny, chudoba ve světě apod.). „Problémem“/problematikou můžeme rozumět i otázku „jak žijí lidé na pobřeží – na příkladě Islandu“ (Kühnlová 1997), využití symbolu místa/regionu v reklamě (viz Massey, Jess eds. 1995) atd. Častěji používané „úzké“ vymezení obsahu pojmu „problém“ se pak stává příčinou mnohdy příliš jednostranného zájmu geografie a zeměpisu o jevy katastrofické či konfliktní povahy proti „běžným“ probíhajícím procesům (např. téma půdní eroze versus utváření zemského povrchu). Problémově orientovaný přístup ve výuce geografie/zeměpisu také předpokládá zasvěcenost vyučujícího v tom, že kromě představení „problému“ musí daný jev nebo proces zarámovat do širších souvislostí (etnické konflikty – diferenciace regionů z hlediska etnické struktury populace; následky zemětřesení – zemětřesení jako běžný endogenní proces utváření zemského povrchu) a vysvětlit, jak se např. extrém odlišuje od normálu (desertifikace urychlená nadměrnou pastvou), což nemusí být v edukačně méně vyspělých zemích samozřejmostí.

Obecně revize charty proti původní verzi dokumentu více zdůrazňuje potřebu řešení celosvětových společenských a environmentálních problémů (nicméně kapitola „Environmentální a rozvojové vzdělávání“⁶ měla své zastoupe-

⁶ Koncept tzv. rozvojového vzdělávání, tedy vzdělávání o společensko-ekonomických globálních problémech, v Česku vhodně rozpracovává např. v podobě globálního rozvojového vzdělávání vzdělávací program Varianty společnosti Člověk v tísni (www.clovekvtisni.cz) a definuje jej jako: „Globální rozvojové vzdělávání (GRV) informuje o problémech dlouhodobé chudoby a životech lidí v „rozvinutých“ a v „rozvojových“ zemích, rozvíjí dovednosti a podporuje hodnoty a postoje, které umožňují lidem aktivně se podílet na řešení problémů na místní, regionální, národní a mezinárodní úrovni. GRV také směruje k přijetí zodpovědnosti za vytváření světa, kde mají všichni lidé možnost žít důstojný život podle svých představ.“

ní již v první verzi z roku 1992). Výše zmiňované „proměny prostoru“ a „interakce mezi člověkem a jeho životním prostředím“ se stávají klíčovými pojmy revize charty⁷. Tento trend odpovídá stále vzrůstající potřebě řešení environmentálních problémů a výzkumu jejich příčin a důsledků (viz například vznik vědního oboru environmentální dějiny – blíže Chromý 2004; Jeleček 2007; Wiñiarter a kol. 2004).

Závěrem je třeba upozornit na skutečnost, že výběr zmiňovaných témat, kterými by se geografie měla zabývat, není v textu dostatečně odůvodněn. Za uspokojivé vysvětlení rozhodně nemůžeme považovat Chalmersův výrok: Ozývaly se hlasy pro zařazení témat jako terorismus, výzkum uprchlictví a zneužívání lidských práv. Ačkoli se těmito problémy geografové zabývají, jsou to obecná téma pro vzdělávání. Uznáváme jejich důležitost, ale nenárokujeme si je jako klíčová geografická téma. Odkážeme na ně v oddíle Geografie v širším kontextu vzdělávání (Reading notes for the 2006 Charter). Kdybychom toto tvrzení vzali jako vysvětlující, jaký je potom důvod zahrnovat mezi problémy, jež má řešit výhradně geografie, „kriminalita“ nebo „otázky nerovnoprávnosti“?

Cíle geografického vzdělávání podle Mezinárodní charty geografického vzdělávání: revize 2006

V předchozí kapitole jsme se zabývali cíli a předmětem geografického studia, který podává Mezinárodní charta geografického vzdělávání. Nyní se zaměříme na vzdělávací cíle geografie/zeměpisu prezentované v chartě.

Námi sledovaný dokument obsahuje kapitolu, jež se nazývá „Přínos geografie pro vzdělávání jedince“ („The Contribution of Geography to the education of the individual“; původní název z roku 1992: „The Contribution of Geography to Education“; přeložený Kühnlovou 1997 jako „Vzdělávací význam geografie“). V této části bychom měli najít odpověď na otázku: Proč je geografie a vzdělávání v geografii důležité pro každého jedince? Přeneseně pak (upraveno podle Řezníčková 2002, 2007): Co by mělo být posláním geografického vzdělávání na počátku 21. století? Co potřebuje dnešní (nejen) mladý člověk vědět a umět? A proto z hlediska evaluace: Co očekáváme, že si jedinec během určité etapy vzdělávání osvojil?

V chartě z roku 1992 i 2006 se sleduje zvlášť vzdělávací význam geografie v oblasti 1. vědomostí a porozumění („knowledge and understanding“), 2. dovedností („skills“) a 3. postojů a hodnot („attitudes and values“); tj. tradiční dělení složek učiva – blíže např. Kalhous, Obst a kol. (2002). Soupis specifických geografických/zeměpisných kompetencí (blíže Řezníčková 2002, 2003a, 2005), které by si měli žáci podle autorů charty z roku 1992 studiem geografie/zeměpisu osvojit, uvádí podrobně Kühnlová (1997). V doméně znalostní jimi i v revizi charty zůstávají především porozumění různým geografickým systémům včetně odlišných kulturních aspektů prostředí, tedy porozumění rozdílným způsobům utváření životních podmínek podle rozdílnosti kulturních hodnot, víry, technických, hospodářských a politických systémů apod. Proti roku 1992 je v nynějším dokumentu dále posílena již zmiňovaná problémová koncepce vyučování a to kromě jiného apelem na dovednost aplikace po-

⁷ Revize charty mimo jiné uvádí na s. 7–8 definice „hlavních geografických pojmu/koncepť“, kterými jsou podle tvůrců dokumentu: poloha a rozšíření; místo; vztahy mezi člověkem a prostředím; prostorové interakce; regiony.

znamků v praxi a interpretaci dat. Z hlediska osvojování postojů a hodnot se nově připomíná potřeba ochrany (nikoli konzervace) místních kultur v souvislosti s globalizací (té se revize charty dotýká častěji než starší verze dokumentu, kde se více objevovalo slovo „internacionalizace“), resp. ocenění diverzity zemského povrchu. Zde původní verze charty uváděla „rozmanitost přírodních a antropogenních/humánních charakteristik“ (v anglickém originálu „variety of natural and human characteristics“), zatímco revize používá souhrnný výraz „rozmanitost prostředí“ („variety of environments“), což lze chápat jako snahu o vyrovnaní se s dualismem v geografii a její pozici na rozhraní přírodních a společenských věd.

Aktualizace textu se projevila také v doméně dovedností, kde se objevuje požadavek na zvládnutí minimálně uživatelské úrovně v práci s geografickými informačními systémy (GIS). Jejich užívání ještě nebylo v roce 1992 všeobecně rozšířené, jako je tomu v současné době v edukačně vyspělých zemích (pozn.: zároveň by mělo být zohledněno, že v mnohých zemích světa není k podobným technologiím přístup vždy samozřejmostí). Obdobně se do výčtu základních metod sběru dat v terénu dostávají původně sociologické metody – dotazování a interview. Vzrůstající podíl práce s kvalitativními daty je v souladu s post-pozitivistickými přístupy v geografii, přibližně od 70. let 20. stol. (viz např. Hampl 1998a; Holt-Jensen 1999 aj.).

Starší i novější verze charty geografického vzdělávání upřednostňuje tzv. produktivní metody (Vališová 2007), při nichž je žák v edukačním procesu aktivním účastníkem, nikoli pouze pasivním příjemcem. Tyto aktivní způsoby poznávání reality (Kühnlová 1999) by měly žáky podněcovat k následujícím činnostem a myšlenkovým operacím (The International Charter on Geographical Education. Revised 2006 Edition, s. 9):

- „1. klást si geografické otázky, rozpoznávat geografické problémy
2. sbírat a usporádávat (strukturovat) kvalitativní a kvantitativní informace (data)
3. zpracovávat, vyhodnocovat a interpretovat informace (data)
4. generalizovat (provádět generalizace)
5. hodnotit/posuzovat alternativní řešení s uvažováním širších podmínek, (pozn. zejména ve smyslu tzv. kulturního relativismu, resp. hermeneutiky – blíže Blažek, Uhlíř 2002; www.clovekvtisni.cz)
6. provádět rozhodnutí na základě podkladů/důkazů
7. spolupracovat v týmu (pozn. ve smyslu kooperativního vyučování – blíže Kasíková 2007a)
8. jednat v souladu s postoji, které student (žák) zastává/deklaruje.“⁸

Jedná se o obecné kompetence, tedy takové, jež si mohou žáci osvojit i jinak než prostřednictvím geografického vzdělávání. Bod 1 (potažmo 5) však do jisté míry zastupuje také specifické geografické/zeměpisné kompetence.

Podle českého překladu původní verze dokumentu (viz Kühnlová 1999, s. 123) by měl výčet činností a myšlenkových operací zahrnovat navíc položku „doprakovat se k určitým pravidelnostem“, která pak v revizi charty chybí. To-to slovní spojení však vzniklo nedopatřením nepřesným překladem. Nicméně právě výslovné upozornění na potřebu hledání společných charakteristik regionů, opakovatelnosti jevů a určitých pravidelností v geografii ve sledovaném

⁸ V anglickém originále: „1. identify geographic questions and issues; 2. collect and structure qualitative and quantitative information; 3. process, evaluate and interpret information; 4. develop generalisations; 5. assess alternatives with respect to their own position; 6. make decisions on the basis of evidence; 7. work co-operatively in team situations; 8. behave consistently with declared attitudes.“

dokumentu do jisté míry skutečně chybí. Ačkoli je mnohdy nacházení pravidelností v post-pozitivistickém období geografie opomíjeno, případně na něj představitelé některých paradigmatických směrů zcela rezignují (blíže např. Hampl 1998a, 2006), sklouzavání jakékoli vědy k pouhé popisnosti a zkoumání jedinečných, neopakovatelných jevů vyvolává pochybnost o nezastupitelnosti dané vědy a předeším o jejím smyslu. Chceme-li vysvětlit existenci určitých jevů a procesů, potřebujeme nejprve odhalit jejich zákonitosti (pravidelnosti). Přitom objasnění pravidelností v nepravidelnosti (diferenciaci), charakteristických pro geografii, by podle Hampla (2006, s. 391) mohlo „změnit zjednodušené definování geografie z „vědy o rozmístění“ na „vědu o diferenciaci.“ Obdobně v očích mnohých aktérů edukace (tvůrců kurikulárních dokumentů i učebních textů, pedagogů) v Česku, a tudíž následně i žáků a široké veřejnosti dosud přetrvává představa, že zeměpis podává pouze přehled o rozložení přírodních systémů a rozmístění lidských aktivit v měřítkově různých regionech (Kühnlová 1997)⁹.

Nemáme v úmyslu tvrdit, že Mezinárodní charta geografického vzdělávání je svým zaměřením idiografická, z výše zmíněných důvodů však za takovou může být považována v prostředí odlišném tomu, v němž vznikala.

Závěr

Náš příspěvek si neklade za cíl přinést vyčerpávající rozbor revize Mezinárodní charty geografického vzdělávání, nýbrž poukázat na existenci diskutabilních bodů v rámci zkoumaného dokumentu. Otázek a problémů se v souvislosti s geografickým vzděláváním nabízí nespočet a jen nepatrný zlomek z nich přináší nás text. Byli bychom rádi, kdyby naše pojednání dalo českým geografům a učitelům geografie podnět k širší diskusi tohoto, pro geografy již stě nezanedbatelného, mezinárodního dokumentu.

Důležitého proto, že skýtá učitelům na celém světě rukověť pro výuku zeměpisu/geografie, vyjadřuje stanovisko geografů ohledně toho, co je posláním geografického vzdělávání, co rozumíme zásadami tzv. geografické gramotnosti, a zároveň také – podle komunikační koncepce oborových didaktik – co je předmětem a cílem vědní disciplíny geografie. Proto by měl obraz geografie podávaný ve sledovaném dokumentu odpovídat dominantnímu paradigmatu v současné geografii.

Z tohoto hlediska se zdá být revize Mezinárodní charty geografického vzdělávání moderním dokumentem, ačkoli při řešení daného problému zároveň vyvstává otázka, jaké paradigma dnes v geografické vědě převládá a co přesně je předmětem geografického studia. Charta nabízí obraz geografie a geografického vzdělávání jako oblasti lidského poznání, prostřednictvím níž se člověk snaží porozumět diferenciaci světa, jednotlivých regionů a různých druhů prostředí. Pomáhá mu orientovat se a rozhodovat se v prostředí a vnitmat složitost světa, souvislosti jevů a procesů na všech měřítkových úrovních od lokální po globální. Výuka geografie/zeměpisu může zároveň přispět například k osvojení dovednosti kritického posouzení různých informací a pochopitelně i dovednosti práce s mapou, případně s geografickými informačními systémy.

⁹ Nepochopení předmětu geografie se mimo jiné projevilo i v zařazení výukového předmětu zeměpis mezi přírodní vědy v rámci nových českých kurikulárních dokumentů (viz Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2005 a Rámcový vzdělávací program pro gymnázia 2006).

Takový image oboru je plně v souladu s definicí geografie uvedené v charter. Podle našeho názoru však zmíněná definice vystihuje opět více obsah geografického studia a méně jasné již hovoří o předmětu vědní disciplíny. Jako inspirativní se v tomto ohledu jeví například výrok Hampla (1998a). Podle něho by předmětem geografie, jakožto komplexní vědy, mělo být zkoumání celkové organizace komplexů a vnějších interakcí elementů (tj. neživých elementů, organismů atd.), přičemž by se mělo odhlížet od vnitřních podmíněností těchto elementů. Vnitřními podmíněnostmi elementů se totiž zabývají vědy tzv. elementární (např. biologie), které by naopak neměly blíže zkoumat vnější prostředí (podmíněnosti), v němž se elementy vyskytují. Uvedená definice lépe vystihuje předmět studia geografie a objasňuje nezastupitelnost této vědní disciplíny v systému věd.

Určité nejasnosti panují v revizi (i původní verzi) charty například také při vymezování pro geografii klíčových témat v rámci předmětu studia. Mimo jiné by bylo vhodné uvážit, zda by neměl dany výčet zahrnovat také jiné problémy obecnější povahy či méně „konfliktní“, než je tomu u takto podaného soupisu aktuálních hrozeb, jimž lidstvo čelí, ačkoli potřeba jejich řešení je nezpochybnitelná.

Přes zmíněné připomínky je i pro české školství revize Mezinárodní charty geografického vzdělávání (byl v současné rozpracované podobě) dokumentem hodným následování. Musíme bohužel konstatovat, že mnohé podněty k tvorbě koncepce geografického vzdělávání, které Kühnlová (1997) zmiňuje při rozboru předcházející verze charty z roku 1992, zůstávají dodnes v prostředí českého školství nenaplněny. Prohloubení environmentální přípravy žáků, přiležitost k poznávání místního regionu a formování vztahu k němu, výchovný vliv výuky zeměpisu na přijímání životních hodnot, pojmy jako multikulturní výchova, rozvojové vzdělávání jsou sice do určité míry projektově zakotveny v nových kurikulárních dokumentech státní úrovně (rámcových vzdělávacích programech). Nyní ovšem nejvíce záleží na tom, v jaké podobě se promítnou do vzdělávacích dokumentů školní (nestátní) úrovni (školních vzdělávacích programů jednotlivých vzdělávacích zařízení), a především v jaké kvalitě a v jakém pojetí bude koncepcně a projektově proklamovaná výuka nakonec realizována v praxi.

Závěrem ještě uvedeme, že mnohé z cílů geografického vzdělávání, které si klade revize Mezinárodní charty geografického vzdělávání, jsou požadovány i jiným mezinárodním dokumentem, konkrétně Článkem 29 Úmluvy o právech dítěte 1989 (cit. v Kalhous, Obst a kol. 2002, s. 89) v následující podobě:

„Cílem vzdělávání je:

- plný rozvoj osobnosti každého dítěte, jeho nadání, psychických a fyzických schopností
- rozvinout u dítěte úctu k základním lidským právům a svobodám a zásadám Charty Spojených národů
- úcta ke svým vlastním kořenům – rodičům, vlastní kulturní identitě, jazyku, národním hodnotám, ale rovněž k civilizacím odlišných od vlastní
- příprava pro zodpovědný život ve svobodné společnosti v duchu porozumění, míru, snášenlivosti, rovnosti pohlaví a přátelství mezi národy a různými skupinami
- úcta k přírodnímu prostředí.“

Pokud má na takto pojaté vzdělávání právo každé dítě na Zemi, měli bychom tato práva ctít a dodržovat.

Literatura:

- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje. Karolinum, Praha, 211 s.
- BROCKMEYEROVÁ-FENCLOVÁ, J., ČAPEK, V., KOTÁSEK, J. (2000): Oborové didaktiky jako samostatné vědecké disciplíny. *Pedagogika*, XLX, č. 1, s. 23–37.
- CLOKE, P., PHILO, C., SADLER, D. (1991): Introduciton: Changing Approaches to Human Geography. In: Cloke, P., Philo, C., Sadler, D.: *Approaching Human Geography*. Chapman, London, s. 1–27.
- Člověk v tísni – společnost při České televizi, o. p. s – internetové stránky obecně prospěšné společnosti, <http://www.clovekvtisni.cz> (9.6.2007).
- DVORÁKOVÁ, M. (2007): Hodnocení ve vyučování. In: Vališová, A., Kasíková, H. a kol.: Pedagogika pro učitele. Grada, Praha, s. 243–259.
- HAMPL, M. (1998a): Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního rádu. Karolinum, Praha, 110 s.
- HAMPL, M. (1998b): Výzkumné trendy v sociální geografii. *Geografie–Sborník ČGS*, 103, č. 4, s. 437–444.
- HAMPL, M. (2006): Sociální geografie: proměny tematické orientace i přetrvávání východních problémů studia. *Geografie–Sborník ČGS*, 111, č. 4, s. 382–400.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. UK, Praha, 255 s.
- HOLT-JENSEN, A. (1999): *Geography: history and concepts. A student's guide*. London, Sage, 228 s.
- HYNEK, A. (2002): Výzvy helsinského sympozia IGU pro České geografické vzdělávání. *Geografie–Sborník ČGS*, 107, č. 4, s. 396–406.
- CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 163–178.
- CHROMÝ, P. (2004): Historická a kulturní geografie a nové přístupy v regionálním studiu. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 60 s.+ příl.
- JELECEK, L. (2007): Environmentalizace vědy, geografie a historické geografie: environmentální dějiny a výzkum změn land use Česka v 19. a 20. století. Klaudyán, 4, č. 1, s. 20–28.
- JOHNSTON, R. J. (1997): *Geography and Geographers. Anglo-American Human Geography Since 1945*. Arnold, London, 475 s.
- KASÍKOVÁ, H. (2007a): Kooperativní učení. In: Vališová, A., Kasíková, H. a kol.: Pedagogika pro učitele. Grada, Praha, s. 183–188.
- KASÍKOVÁ, H. (2007b): Vyučování a jeho podoby. In: Vališová, A., Kasíková, H. a kol.: Pedagogika pro učitele. Grada, Praha, s. 121–124.
- KALHOUS, Ž., OBST, O. a kol. (2002): *Školní didaktika*. Portál, Praha, 447 s.
- Komise pro geografické vzdělávání IGU – internetové stránky, <http://igu-cge.tamu.edu> (15.6.2007).
- KUČERA, Z. (2007): Historická geografie mezi geografií a historiografií. *Historická geografie*, 34, s. 9–19.
- KUHN, T. S. (1997): Struktura vědeckých revolucí. OIKOYMENH, Praha, 206 s.
- KÜHNLOVÁ, H. (1997): Reflexe světových trendů v pojetí a obsahu perspektivního geografického vzdělávání v České republice. *Geografie–Sborník ČGS*, 102, č. 3, s. 161–174.
- KÜHNLOVÁ, H. (1999): Kapitoly z didaktiky geografie. Karolinum, Praha, 145 s.
- KULDOVÁ, S. (2005): Příspěvek ke kulturněgeografickému výzkumu: možnosti hodnocení kulturních aspektů pomocí statistických metod. *Geografie–Sborník ČGS*, 110, č. 4, s. 300–314.
- KULDOVÁ, S. (2007): *Geographical Education in the Context of Changing Society's Role in the Education Process*. Sborník z 15. mezinárodní geografické konference Geografické aspekty středoevropského prostoru, Brno, 13. 9. 2007 (v tisku)
- MASSEY, D., JESS, P., eds. (1995): *A Place in the World?* Oxford University Press, Oxford, 247 s.
- PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164, č. 1, s. 105–146.
- PASCH, M. a kol. (1998): Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině. Portál, Praha, 416 s.

- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Výzkumný ústav pedagogický v Praze, Praha, 2005, 126 s. (staženo z www.vuppraha.cz/index.php?op=sections&sid=367).
- Reading notes for the 2006 CGE Charter on Geographical Education. 2 s. (staženo z igu-cge.tamu.edu).
- ŘEZNIČKOVÁ, D. (2002): Tvorba evaluačních geografických standardů. In: Balej, M., Peštová, J. (eds.): Vzdělávání zeměpisem. ČGS, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem, s. 30–38.
- ŘEZNIČKOVÁ, D. (2003a): Geografické dovednosti, jejich specifikace a kategorizace. Geografie – Sborník ČGS, 108, č. 2, s. 146–163.
- ŘEZNIČKOVÁ, D. (2003b): Jak podpořit výukou zeměpisu myšlení žáků? In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): Geografie na cestách poznání. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 16–29.
- ŘEZNIČKOVÁ, D. (2005): Úvaha nad prací Roberta Stradlinga: Jak učit evropské dějiny 20. století? aneb společné otázky výuky dějepisu a zeměpisu. Wiadomości Historyczne (v tisku; staženo z www.msmt.cz/Files/HTM/NHZapiszeseminarex.htm).
- ŘEZNIČKOVÁ, D. (2006): Teoretické a metodologické otázky geografického vzdělávání. Dízařtační práce. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, 63 s. + přílohy.
- ŘEZNIČKOVÁ, D. (2007): Jak koncipovat výukový předmět zeměpis ve školních vzdělávacích programech? Geografické rozhledy, 16, č. 4, s. 20–21.
- SKALKOVÁ, J. (2007): Obecná didaktika. 2., rozšířené a aktualizované vydání. Grada, Praha, 322 s.
- SLAVÍK, J. (2003): Lesk a bída oborových didaktik. Pedagogika, LIII, č. 2, s. 137–140.
- SÝKORA, L., ed. (1993): Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii. Univerzita Karlova, Praha.
- The International Charter on Geographical Education. Commission on Geographical Education, International Geographical Union, 1992. (staženo z igu-cge.tamu.edu).
- The International Charter on Geographical Education. First Draft, Revised 2006 Edition. Commision on Geographical Education, International Geographical Union, 2006, 14 s. (staženo z igu-cge.tamu.edu).
- TRESS, B., TRESS, G. (2001): Capitalising on multiplicity: a transdisciplinary systems approach to landscape research. Landscape and Urban Planning, 57, s. 143–157.
- VALIŠOVÁ, A. (2007): Metody vyučování a jejich modernizace. In: Vališová, A. Kasíková, H. a kol.: Pedagogika pro učitele. Grada, Praha, s. 189–210.
- WINIWARTER, V. a kol. (2004): Environmental History in Europe from 1994 to 2004: Enthusiasm and Consolidation. Environment and History, 10, s. 501–530.
- Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. Výzkumný ústav pedagogický v Praze, Praha, 2006, 98 s. (staženo z www.rvp.cz/soubor/rvpg_9_10_2006.pdf).

S u m m a r y :

THE IMAGE OF GEOGRAPHY IN EDUCATIONAL DOCUMENTS: CONTRIBUTION TO THE DEBATE ON THE REVISED TEXT OF THE INTERNATIONAL CHARTER ON GEOGRAPHICAL EDUCATION

The aim of this article is to introduce The International Charter (the Charter) on Geographical Education, Revised 2006 Edition to the Czech geographical community. The revised version of the Charter was introduced in 2006 by the Commission on Geographical Education of the International Geographical Union. Basic analysis of the Charter's main theses was done in the article and its content was compared with the text of the previous version of the Charter (1992) as well as with the general goals of geographical education. There is no intention to provide a full analysis of the revision; we want to point out some disputable statements in the document and this way to stimulate a wider discussion about the Charter in Czechia.

In our opinion, geographical education should act as a negotiator between geographical research and practice. According to this conception, the object of research of didactics in certain scientific branches (e.g. geographical education) is the process of mediation of knowledge (results and methods of research) in a certain scientific branch from its creators (scientific specialists) to its users (individuals as well as the whole society) and vice versa. During the process of creation of the educational content of a given subject a particular image of this subject is being developed. According to this image, students, their parents or

other people consider the original scientific branch (e.g. geography) in general. Therefore it is also necessary to discuss the knowledge, skills and attitudes that students acquire during the process of education, because they use it subsequently in their everyday communication and practice where the content and aims of education are being specified as well.

The article tries to answer the following questions: 1. Which functions and educational goals are being ascribed to geography by the revision of the Charter and what is the picture of geographical science offered to the society like? 2. If and how this picture differs from the contemporary dominating geographical paradigm? However, particularly the answer on the second question could not be fully given, because of the absence of an unambiguous definition of the scope of geographical research, which should be discussed elsewhere.

The above-mentioned uncertainty in definition of the goals of geographical research in general also complicated its comparison with the content and aims of geographical education as defined by the Charter. Therefore we have focused particularly on the discussion of the image and position of geography as well as geographical education introduced in the revision of the Charter. From this point of view, the Charter seems to be a very modern document. Geography and geographical education are presented as branches of human knowledge significantly contributing to our understanding of world differentiation, of its particular regions and different aspects of environment. Thus geography helps to orientation and decision making on all levels, from the local to the global one. Geographical education may also help to develop skills in critical assessment of acquired information as well as its using in practice.

However, there still remain in the revised Charter the same considerable ambiguities in definition of the scope of geography as were in its previous version. It should be discussed whether it would be more appropriate to include also other more general problems, instead of the list of recently widely popularized threats and possible disasters. Finding a solution of these contemporary problems seems thus very important.

Nevertheless even in the Czech education the revised version of the Charter is a document worth of following. However, we have to state that many suggestions on creation of a conception of Czech geographical education proposed by Kühnlová (1992), based on the analysis of the previous version of the Charter (introduced in 1992), were not discussed and applied up to the present day.

Pracoviště autorky: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: kuldova@natur.cuni.cz.

Do redakce došlo 22. 6. 2007

DISKUSE

Návrh nového pedogeografického členění území Česka. Území Česka vykazuje velmi různorodé půdní poměry formované pestrými geologickými, klimatickými a vláhovými podmínkami v rozmanité konfigurovaném reliéfu střední Evropy. Svérázné kombinace půdotvorných podmínek vedly ke vzniku charakteristických půdně geografických regionů vyznačujících se neopakovatelnou mozaikou půdních taxonů. Půdní pokryv našeho území byl a je důkladně zkoumán po více než 100 let. Podařilo se shromáždit množství velmi podrobných a kvalitních podkladů o půdách, které byly využity pro sestavení řady pedokartografických děl. V 60. až 70. letech minulého století byly podrobně (1:10 000 – mapové listy, 1:50 000 – okresní mapy) zmapovány zemědělské půdy v rámci Komplexního průzkumu půd. Registrace lesních půd probíhala a probíhá v souladu se sestavováním lesnických typologických map pro lesní hospodářské plány. Od 80. let vznikaly mapy bonitačních půdně ekologických jednotek (BPEJ) v měřítku 1:5 000. Ústřední ústav geologický a později jeho nástupci vydávali základní půdní mapy ČR v měřítku 1:50 000. Území státu je tedy pokryto v celku kvalitními pedologickými podklady, které se neustále upřesňují.

V minulosti bylo vydáno rovněž několik celostátních pedologických mapových děl v měřítku 1:500 000 a menších (Hraško, Linkeš, Němeček, Šály, Surina 1973; Tomášek, 2000). Vesměs šlo o mapy půdních typů a použity byly rozdílné klasifikační systémy půd. V roce 2006 byla dokončena mapa „Půdní typy v asociacích“ kolektivem pracovníků VÚMOP, pobočky v Brně ve spolupráci s UK Praha (Janderková, Šefrna et al. 2006). Pedogeografické členění území Česka novějšího data (od 80. let 20. století) však není doposud k dispozici.

Na celoevropské úrovni byla nedávno sestavena pedogeografická regionalizace s kartografickou prezentací v měřítku 1:5 mil. na základě národních půdních podkladů v GIS při rozlišení odpovídajícím měřítku 1:250 000 (Finke et al. 1998). Použitá nomenklatura jednotek rozlišuje tyto prostorové taxonomy půd:

„Soil body“: třírozměrná entita v půdním kontinuu. Jde tedy o část půdního pokryvu s diagnostickými charakteristikami vycházejícími z podobných procesů vzniku půdy, menší jednotka je již jen „horizont“. Význam jednotky z geografického hlediska přibližně odpovídá „půdní asociaci“ – prostorové jednotce půd s charakteristickým propojením jednoho nebo více dominantních půdních typů v území s dalšími typickými místními půdními taxonomy.

„Soils cape“: je seskupení „soil bodies“. Definiční kritéria „soils cape“ jsou: reliéf (použit DEM) slouží i jako indikátor geologické stavby a odtokové poměry. Každé „soil scape“ definují procenta konkrétních typů „soil bodies“, jejich rozmístění, tvar, „pattern“, okolní vztahy a kontrast hranic. Jde přibližně o geografickou jednotku „půdní krajina“, reflektující při rostoucí heterogenitě půdního pokryvu společnou základní geologickou stavbu a vláhové poměry.

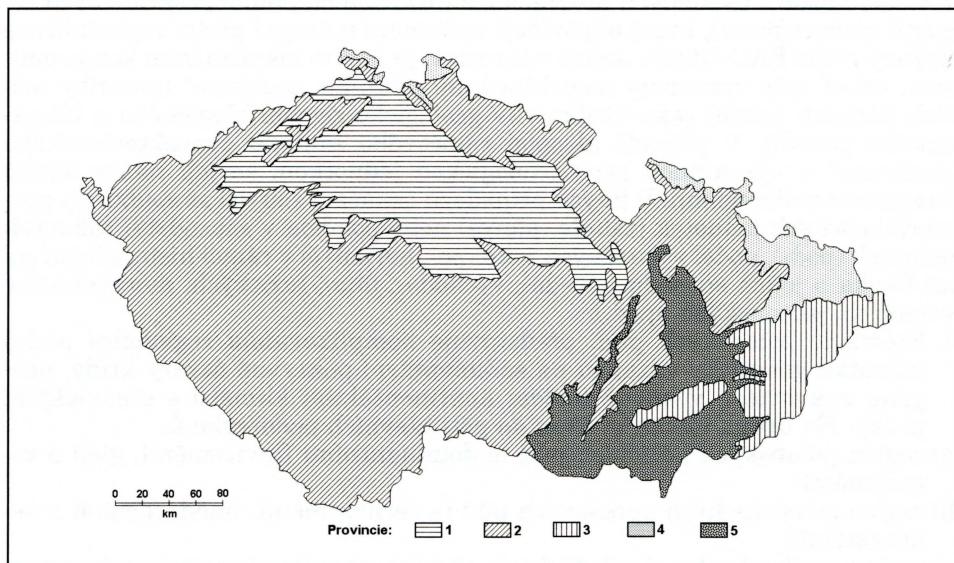
„Soil regions“: jsou vymezeny na základě seskupení „soils capes“ podle geologických, morfologických a klimatických faktorů. Mají rovněž podobný paleogeografický vývoj. Hlavní vymezovací kritéria: geologie a klima, do názvu jednotek pak byla vložena půdní charakteristika (FAO). Na této rozlišovací úrov-

ni jde o pedogeografické regiony (pedoregiony). Jednotky jsou charakteristické mozaikou půdních krajin spojených podobnou morfologií a klimatem území (zonalita nebo stupňovitost klimatu, charakter zásobení a hospodaření s vláhou, s tím související odtokové poměry).

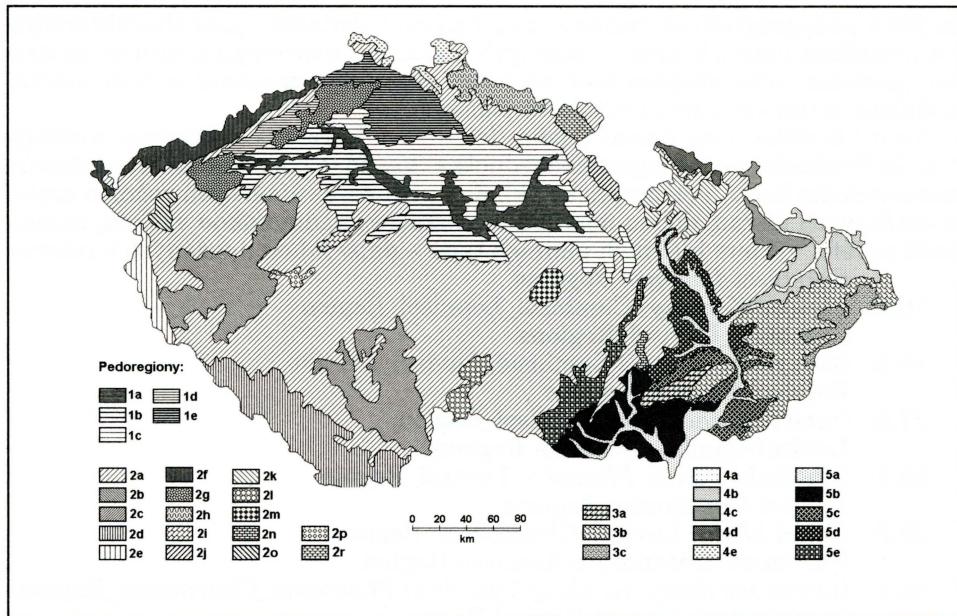
Tato klasifikace na území Česka (lokalizace kurzívou v závorce) rozlišuje tyto individuální pedogeografické jednotky (každá je popsána prostřednictvím numerického kódu, petrografické skladby podloží, průměrných ročních teplot a srážkových úhrnů, dobou maximálních srážek, nadmořskou výškou, sklonitostí reliéfu, výčtem hlavních půdních typů – další mimo uvedených v názvu):

- Cambisol-Leptosol Regions
16.2: (*flyšové Karpaty*) Cambisol_Leptosol_Region
Cambisol_Luvisol_Regions
18.4: (*hercynská pohoří*) Cambisol_Luvisol_Region
Fluvisol-Gleysol Regions
27.3: (*niva horního Labe*) Fluvisol_Region
Luvisol-Cambisol-Gleysol Regions:
38.4: (*jihoceské pánev, Plzeňsko*) Luvisol_Region
Luvisol-Chernozem Regions
39.2: (*česká křída*) Luvisol_Chernozem_Region
Phaeozem-Chernozem-Arenosol Region
45.1: (*moravské úvaly, ju. okraj Vysočiny*) Phaeozem_Chernozem_Region
Pozdoluvisol-Luvisol-Gleysol Region
52.2: (*Ostravsko, severní výběžky území ČR*) Pozdoluvisol_Luvisol_Gleysol_Region

Uvedená klasifikace a regionalizace je velice inspirativní, avšak pro území Česka vyžaduje řadu upresnění (především odstranění zjevných polohových chyb). Níže uvedený návrh pedogeografické regionalizace území Česka (obr. 1 a obr. 2) v měřítku 1:2 mil. pokud možno respektuje „evropské“ pedogeografické jednotky na území Česka, doplňuje je o další na základě stejných vymezovacích kritérií (využívá však půdní mapy měřítka 1:50 000 a nejnovější ma-

Obr. 1 – Pedogeografické členění Česka. Provincie (1–5) viz text.

Obr. 2 – Pedogeografické členění Česka. Pedoregiony (1a–5e) viz text.

pu měřítka 1:500 000) a vymezené pedoregiony řadí do vyšších jednotek (pedogeografických provincií), které evropská klasifikace prozatím nerozlišuje.

Z celoevropského pohledu na území Česka zasahuje pět pedogeografických provincií mírného pásu: 1. polabských půd na sedimentech, 2. středoevropských lehkých hercynských kambizemí, 3. středoevropských luvizemí, 4. středoevropských těžkých karpatských kambizemí a 5. podunajských černozemí. V rámci každé z uvedených provincií lze rozlišit sérii půdně geografických regionů (pedoregionů), které odpovídají upřesnění stávající půdní regionalizace Evropy podle FAO (1999). Jejich názvosloví je jistým lokalizačním kompromisem, neboť byly vymezeny respektováním půdního „patternu“ (mozaiky nižších půdních areálů respektující vliv geologicko-geomorfologického a klimatického pozadí). V případě alespoň rámcového souladu charakteristického „patternu“ s významnou geomorfologickou jednotkou, se její název odráží v označení pedoregionu. V jiných případech označení souvisí se souborem geomorfologických jednotek (tabule, pánev) nebo polohou v sousedství takových jednotek (pod-, podél význačných toků (po-, horno-) či v rámci historických zemí Česka a jejich sousedů (středo-, východo-, jiho-, lužických, moravsko-slovenských, panonských apod.).

1. Provincie polabských půd: představuje komplikovanou regionální půdní jednotku geneticky vázanou na sedimentární pokryvné útvary křídy, neogénu a kvartéru v mírně teplém kontinentálním klimatu s oceánickými prvky. Na území Česka se člení do pěti hlavních pedoregionů:
 - a) region polabských poříčních půd (s dominantními fluvizeměmi, gleji a regozeměmi)
 - b) region středočeských sprašových půd (s černozeměmi, hnědozeměmi a šeďozeměmi)
 - c) region podkrušnohorských těžkých půd (se smonicemi, antroposoly a vertickými taxony dalších půdních typů)

- d) region těžších půd středočeských tabulí (s černozeměmi, šedozeměmi, luvizeměmi, pelezeměmi a pararendzinami)
- e) region lehčích půd severočeských tabulí (s podzoly, kryptopodzoly, luvizeměmi, regozeměmi a dystrickými kambizeměmi)
2. Provincie středoevropských lehkých hercynských kambizemí: zahrnuje rozsáhlé území budované převážně kyselými substráty krystalinika a prvohorních sedimentárních hornin v pestré reliéfu se značnými výškovými rozdíly. Na území Česka lze identifikovat dílčí pedoregiony:
- a) region českomoravských pahorkatinných lehkých půd (s výrazně dominantními kambizeměmi, doprovázenými rankery, litozeměmi a pseudogleji)
 - b) region západočeských vlnkých půd (s hnědozeměmi, luvizeměmi, pseudogleji a kambizeměmi oglejenými)
 - c) region jihočeských pánevních podmáčených půd (s pseudogleji, organozeměmi, gleji doprovázenými oglejenými kambizeměmi a podzoly)
 - d) region šumavských podzolů, kryptopodzolů a dystrických kambizemí (doprovázených pseudogleji a organozeměmi)
 - e) region českoleských kryptopodzolů a dystrických kambizemí (doprovázených organozeměmi)
 - f) region krušnohorských podzolů a kryptopodzolů (doprovázených organozeměmi)
 - g) region středohorských a dourovských eutrofních kambizemí na neovulkanicích (s dominantními eubazickými a rankerovými kambizeměmi)
 - h) region krkonošských podzolů a kryptopodzolů (doprovázených kambizeměmi, alpínskými rankerovými podzoly a organozeměmi)
 - i) region středočeských krasových půd (s převažujícími rendzinami doprovázenými luvizeměmi)
 - j) region orlických podzolů a kryptopodzolů (doprovázených kambizeměmi)
 - k) region jesenických podzolů a kryptopodzolů (doprovázených kambizeměmi, alpínskými litozeměmi a organozeměmi)
 - l) region jihovýsočinných kryptopodzolů (doprovázených kambizeměmi, podzoly, pseudogleji a organozeměmi)
 - m) region žďárských kryptopodzolů (doprovázených kambizeměmi, gleji a organozeměmi)
 - n) region středomoravských krasových půd (s převažujícími rendzinami doprovázenými luvizeměmi)
 - o) region slavkovských kryptopodzolů a dystrických kambizemí (doprovázených organozeměmi)
 - p) region brdských dystrických kambizemí a kryptopodzolů (s pseudogleji)
 - r) region hornometujských podzolů a luvizemí s kambizeměmi (doprovázených regozeměmi na křídových sedimentech)
3. Provincie středoevropských těžkých karpatských kambizemí: zahrnuje území budované flyšovými souvrstvími rozmanitého zrnitostního složení a chemismu v pestré reliéfu se značnými výškovými rozdíly. Na území Česka zasahují tyto dílčí pedoregiony:
- a) region středomoravských pahorkatinných těžkých a vápnitých půd (s hnědozeměmi a luvizeměmi doprovázenými pararenzinami rendzinami a eubazickými kambizeměmi)
 - b) region východomoravských horských kambizemí (s dominantními těžkými a často zamokřenými mezobazickými kambizeměmi v doprovodu s pseudogleji a luvizeměmi)

- c) region moravsko-slovenských vysokokarpatských mezobazických a dystrických kambizemí (doprovázených místy kryptopodzoly)
4. Provincie středoevropských luvizemí: zasahuje okrajově od severu na teritorium Česka. Jde o území budované rozmanitými horninami a převážně kvartérními (často glaciálními) sedimenty pestrého zrnitostního složení a chemismu v podhorském reliéfu. Na území Česka zasahují tyto dílčí pedoregiony:
- a) region pooderských poříčních půd (s dominantními fluvizeměmi a gleji)
 - b) region pooderských vlhkých hlinitých půd (s převažujícími pseudogleji a zamokřenými luvizeměmi či fluvizeměmi)
 - c) region poopavských luvizemí (s hnědozeměmi a luvizeměmi)
 - d) region podjesenických vlhkých půd (s pseudogleji a kambizeměmi)
 - e) region lužických vlhkých půd (s pseudogleji, podzoly a kambizeměmi)
5. Provincie podunajských černozemí: je výběžkem rozsáhlého evropského půdního areálu na Moravu v území překrytém převážně terciérními a kvartérními sedimenty a s klimatem s výraznými kontinentálními rysy. V Česku lze rozlišit několik dílčích pedoregionů:
- a) region pomoravských poříčních půd (s dominantními fluvizeměmi, gleji a regozeměmi)
 - b) region panonských lesních a lesostepních půd (s výrazně dominantními černozeměmi)
 - c) region podkarpatských hlinitých půd (s pelozeměmi, hnědozeměmi a luvizeměmi, místy černozeměmi)
 - d) region hornomoravských sprášových půd (s černozeměmi a luvizeměmi)
 - e) region podhercynských hlinitých půd (s hnědozeměmi a kambizeměmi, místy černozeměmi)

Předložený návrh je námětem do diskuse. Může být rovněž východiskem pedogeografické regionalizace větších měřítek. Podobně jako evropská regionalizace se nevyhnul některým problematickým vymezením, jako je např. ne-spojitost některých jednotek (tzn. daný region má ještě oddělené exklávy: 2a, 2g, 3b, 4a, 5a, 5c, 5d).

Regionalizační kartografické schéma vzniklo v součinnosti s výzkumnými pracemi spojenými s řešením vědecko-výzkumného projektu VaV 600/01/03 „Atlas krajiny České republiky“ podporovaného Ministerstvem životního prostředí České republiky.

Literatura:

- FINKE, P. et al. (1998): Georeferenced Soil Database for Europe. Manual of Procedures. Version 1.0. European Soil Bureau, Point Research Centre, Space Applications Institute, European Commission, Brussels, 184 s. (EUR 18092 EN)
- HRAŠKO, J., LINKEŠ, V., NĚMEČEK, J., ŠÁLY, R., ŠURINA, B. (1973): Pôdna mapa ČSSR. Měřítko 1:500 000. Slovenská kartografia, Bratislava.
- JANDERKOVÁ, J., ŠEFRNA, L., et al. (2006): Půdní typy v asociacích. Měřítko 1:500 000. VÚMOP, pobočka Brno.
- TOMÁŠEK, M. (2000): Půdní mapa České republiky. Měřítko 1: 1 000 000. Český geologický ústav, Praha. Příloha k publikaci Tomášek, M. (2000): Půdy České republiky. Český geologický ústav, Praha, 68+41 s.

Jaromír Kolejka

Geografie ve studiu krajiny. *Úvod.* Česká geografie chápe studium krajiny jako záležitost, která se kompetenčně týká především fyzické geografie, a to navzdory J. Demkem (1990, 1999) prosazovanému studiu kulturní krajiny, jemuž věnoval pozornost ve svém inovovaném učebním textu z nauky o krajině. Je sice faktum, že řada českých klíčových autorů věnujících se krajinné ekologii, např. J. Kolejka, Z. Lipský se také zabývá krajinou kulturní, ale dospívá většinou k výzkumné fázi, kterou můžeme označit jako studium „land use“. Toto studium je zaměřené na dopady lidských činností na přírodní složky krajinných ekosystémů aniž hlouběji rozebírá prostorovost lidských aktivit, představ a očekávání.

Cílem tohoto příspěvku je poskytnout hlubší pohled na možnosti geografického studia krajiny především využitím výsledků současné humánní geografie jak ji koncipují nikoliv čeští geografové, kteří se důsledně přidržují označení sociální geografie, ale hlavně britští humánní geografové a s nimi spolupracující autoři. Jistým mostem mezi dominujícím fyzickogeografickým studiem krajiny a nově ekologicky zaměřenou geografií je práce A. Holt-Jensena (2001), nicméně jeho koncept ekogeografie zřejmě zůstane jen návrhem. Pro omezenost počtem stran se nezabýváme situací ve slovenské geografii, která se zabývá studiem krajiny na podstatně vyšší teoretické i praktické úrovni než geografie česká. Dovolují si poděkovat svému libereckému kolegovi J. Vávrovi za velmi cennou osobní konzultaci nad tímto textem.

Dvě odlišné prostorovosti přírodní a kulturní krajiny. Navzdory neutuchající skepsi mezi českými geografy, kteří pochybují o jednotě geografie jako takové a uznávají ji pouze jako soubor dílčích, vesměs složkových geografických disciplín, což se projevuje v posledních dvou desetiletích naprostou absencí diskurzu obecné geografie, je možné právě rozlišením dvou geometrií – prostorovým uspořádáním přírody a lidských činností dospět nejen k jejich rozlišení, nýbrž i možnosti jejich sjednocení.

Prostorovým uspořádáním přírodních krajin Země se zabývá autorův text publikovaný v předcházejícím Fyzickogeografickém sborníku 3 (Herber, ed. 2005). Klíčem k pochopení prostorovosti přírodních krajin Země je rozlišení 5 oceánů (Severní, Jižní, Atlantský, Indický, Tichý) a 6 kontinentů (Severní Amerika, Jižní Amerika, Eurasie, Afrika, Austrálie, Antarktida) s jejich šelfy. Oceánské přírodní krajiny zahrnují jak vrstvy mořské vody (povrchová, přechodná, hlubinná, dnová), tak tvary dna včetně ostrovů. Jejich nejvýstižnější typologií je salinní diferenciace mořské/oceánské vody uvedené v dnes již klasické monografii V. N. Stěpanova (1983). Pevninské přírodní krajiny jsou rovněž vícevrstevné, ale jiným způsobem – časovou asynchronností spočívající v rozdílném čase vzniku jejich složek a současných operujících procesech. Stejný aerický hydrotermický režim působí na rozdílné horniny, reliky reliéfu a půd v časové polyprostorovosti. V přírodních krajinách se projevuje relaxační čas spočívající v tendenci k homeostázi působících procesů. Současně však působí homeorheze, (Hynek 2000, In: Kirchner, ed., v pojetí Laszlo a Waddingtona), která mění i prostorovost přírodní krajiny. Existuje řada přístupů k prostorovému rozlišování pevninských přírodních krajin, efektivní jsou ty, které postihují souvztažnost působení endogenních a exogenních sil a respektují reliky dřívějších přírodních krajin zakomponovaných do současných.

Prostorové uspořádání kulturních krajin je dáno ekumenou a hlavní silou tvarující prostorovost kulturních krajin je ekonomie. Nicméně nelze opomíjet materiálně kulturní vrstvy krajiny, které v krajině přežívají, jsou využívány, přetvářeny jako odezvy dřívějších procesů, krajiny jsou zároveň výzvami pro

následující generace. Kulturní krajina je také prostorovým průnikem, interakcí, nikoliv sil přírodních a lidských, nýbrž lidmi usměrňovaných jedných přírodních sil proti jiným, jimiž lidé vytvářejí v přírodě nové objekty a dávají tak přírodní krajině kulturní ráz. Lidské síly bez sil přírodních jsou takřka zanedbatelné, na úrovni podobných živočichů. Síla lidí je v jejich mozku, jehož „software“ je produktem i faktorem v usměrňování přírodních sil podle jejich zájmů s respektem k možnostem, nyní by to mělo být i vzhledem k nutnostem. Lidské možnosti dosáhly takové úrovně, že lidé si jsou schopni zničit jediný zdroj látek a energie, který mají – přírodu krajiny. Současná kulturní krajina sama je hybridní a rozlišení přírody – kultury je jen epistemologické. Vliv člověka je v kulturní krajině dominantní a hnacím motorem využívání a utváření krajiny jsou v prvé řadě ekonomické zájmy. Marx definuje výrobu mj. jako interakci lidí s přírodou. Byť mluvíme o ekonomických zájmech, jejich základ je sociální, forma je kulturní. Rozvoj a využívání území se klade do funkční závislosti na mnoha faktorech, mezi které patří přírodní zdroje, technologická vybavenost, odvětvová struktura, regionální politika, ekonomické zájmy a rozhodování lokalizovaných i vnějších ekonomických subjektů. Existuje řada lokalizačních teorií hodnotících vlastnosti území z hlediska předpokladů a důsledků umístění ekonomických činností. Teorie centrálních míst (von Thünen, Christaller) argumentuje ekonomickými efekty vyplývajícími z hierarchického uspořádání území, zejména z velkých hospodářských center. Váha přisuzovaná dříve hlavním lokalizačním faktorům se však současně relativizuje a vazba ekonomických činností na tyto faktory je nyní volnější než v minulosti (Blažek, Uhlíř 2002).

Hlavní odlišností přírodní a lidské prostorové krajinné geometrie je působení principu „distance friction“ na prostorovost lidských činností, která se projevuje především centrálně-periferním prostorovým uspořádáním, dominancí urbánních krajin s jejich suburbánními lemy, stuhovitými radiály a satelitními hybridními krajinnými segmenty. Naproti tomu venkovská krajina s plošně dominujícím zemědělstvím a lesnictvím odpovídá představám českých geografů zabývajících se krajinou. Můžeme to ovšem říci i naopak – čeští geografové, kteří se zabývají krajinou, jsou hlavně zaměřeni na venkovskou krajinu. Z toho pak pramení i výrazný podíl fyzické geografie v těchto studiích až neúměrně výrazný pro studium kulturních krajin. Krajina je prostě v české geografii hlavně tématem pro fyzické geografy.

Tradiční humánní geografie a krajina. Česká humánní geografie je hlavně orientována na studium produkce zboží a služeb jak můžeme sledovat v rozšování geografie průmyslu, zemědělství, dopravy/služeb, k němuž se připojuje studium obyvatelstva a sídel. Z tohoto důvodu jsou do studia krajiny zahrnutý vlivy lidských aktivit na krajinné ekosystémy a zde dochází k významnému sblížování fyzických a humánních geografů v tématech životního prostředí. Právě intelektuální konverze krajiny na životní prostředí je pozoruhodným rysem českého geografického studia krajiny, která je chápána jako životní prostředí. Zde patrně nabývá rysů ekogeografie v pojetí Holt-Jensena (2001) a životní prostředí je jedním z mála sjednocujících témat české fyzické a humánní geografie.

Rada českých geografů působí v negeografických institucích, organizacích, kde se věnují zemědělské/rurální krajině, vztahům dopravy a životního prostředí, samotnému životnímu prostředí atd. Veřejná správa se přitom přidržuje pojetí, jež považuje krajinu a její ekosystémy za součást tematiky životního prostředí na stejnocenné úrovni s vodou, ovzduším atd., což vyplývá z pragmatického konceptu regionálního rozvoje respektujícího doporučení or-

gánů EU. I geografové v nevládních organizacích respektují takový přístup byť s radikálními výhradami ke způsobu environmentálního managementu, jemuž jsme dříve říkali česky: péče o životní prostředí.

Nabízí se zde velmi jednoduchý a účinný přístup pro možnou spolupráci fyzických a humánních geografů graficky vyjádřitelný v matici vazeb přírodních složek a lidských činností: průmysl, zemědělství, lesnictví, doprava, cestovní ruch a rekreace, ostatní služby, militární aktivity, bydlení. Dlužno podotknout, že jde především o studium materiálně-energetických toků v krajině, produkci, distribuci a ukládání odpadu, antropogenní modifikace přírodních složek krajiny s ohledem např. na biodiverzitu, mokřady, ochranu přírody atd. V krajině je v různé míře zastoupena lidská umělecká tvorba ve formě sakrálních objektů i vysloveně esteticky vyhnaněných artefaktů.

Současná humánní geografie a krajina. V 80.a 90. letech minulého století se začala rozvíjet nová kulturní geografie („new cultural geography“), která se mj. zabývá sociokulturními a politickými procesy ovlivňujícími krajinu a vlivem krajiny na tyto procesy. V žádném případě to neznamená, že výše uvedené přístupy jsou vadné a nyní platí jen tento přístup. Ti z nás, kteří se zabývali mj. pracemi D. Lowenthala (1961), Yi-Fu Tuana (1974) a dalších, jsme byli dříve silně kritizováni právě pro subjektivnost těchto přístupů, zatímco dnes jsou z opačných pozic kritizováni ti, kteří se věnují krajině s důrazem na její materiální stránku. Údajná objektivita a subjektivita se mají tak, že klíčem k jejich pochopení je intersubjektivita, která konstruuje jak subjektivitu, tak objektivitu, jež jsou relačními koncepty.

Součástí nového pohledu na krajину jsou práce autorů, mezi nimiž je hojně citovaný D. Cosgrove, který nabídl takové pojetí krajiny, která není pouhým světem, který vidíme, je konstrukcí, kompozicí světa, ideologickým konceptem (1984). V této práci rozvíjí ideu krajiny jako „způsobu vidění“ spíše než jako objektu. Spolu se S. Danielsem (ed., 1988) vztahuje krajinu ke kulturní podobě (image), obrazovému způsobu reprezentujícímu, strukturujícímu nebo symbolizujícímu okolí v tom smyslu, že porozumět materiální krajině je možné jen podobami a převážně verbálními reprezentacemi nikoliv pouze pro její ilustraci, ale pro její konstituování těmito podobami jejího významu či významů. Ideologičnost spočívá v tom, jak sebe a své vlastnictví konkrétní třída reprezentuje.

J. a N. Duncanovi (1988) přistoupili ke krajině uplatněním poststrukturalistického čtení textu a intertextuality rozvinutého v literární teorii. Tím umožnili zapojit interpretaci krajiny do postmoderní debaty. Jiným takovým přístupem je koncept „simulakrů“ J. Baudrillarda, který uplatnil v knize Amerika (1988) a dříve ve svém principiálním článku z r. 1983 (1987). S. Daniels a D. Cosgrove (1993) rozvinuli interpretaci krajiny jako divadla, spíše však vizuálně, výtvarně, byť divadlo má nejen vizualistu, ale i akustiku (o tom blíže Hendrych, Hynek 2007). Dramaturgický přístup rozvíjel E. Hoffman. Tento přístup rozvinul T. Cresswell (1996) do performativního modelu krajiny se zaměřením na marginalitu. Máme již i feministický pohled na krajinu od G. Rose (1993), která je kritická k falokratickému chápání rozdílných rolí aktivních mužů a pasivních žen, k identifikaci přírody s ženami a vlastnictví krajiny muži, rolem mužů jako vítězů nad přírodou, mužskému voyeurství – vizuálnímu potěšení – v krajinách zaplněných nymphami, sirénami, rusalkami atd., nicméně i k ženským symbolům bažin, povodní, tornád, medúz aj., zdůrazňování mužského zevlounství, frajerství, válečnictví v krajině, projevující se např. do 80. let výhradně mužskými jmény jednotlivých tropických cyklónů.

Jednou ze základních otázek týkajících se tématu kulturní krajina je souměřitelnost obsahu tohoto označení, tedy jeho interpretace. V uvedených pří-

padech britských geografů je nezbytné zdůraznit, že označení „landscape“ znamená vzhled určitého území, nás krajinný ráz či krajinu jako dědictví. Proto jsou kulturně orientované přístupy ke krajině značně odlišné od našich, kdy sice v naší tradici je obecně krajina vnímána také jako vizualita, nicméně pod vlivem sovětského, německého, nizozemského pojetí chápe česká fyzická geografie krajinu jako materiální objekt.

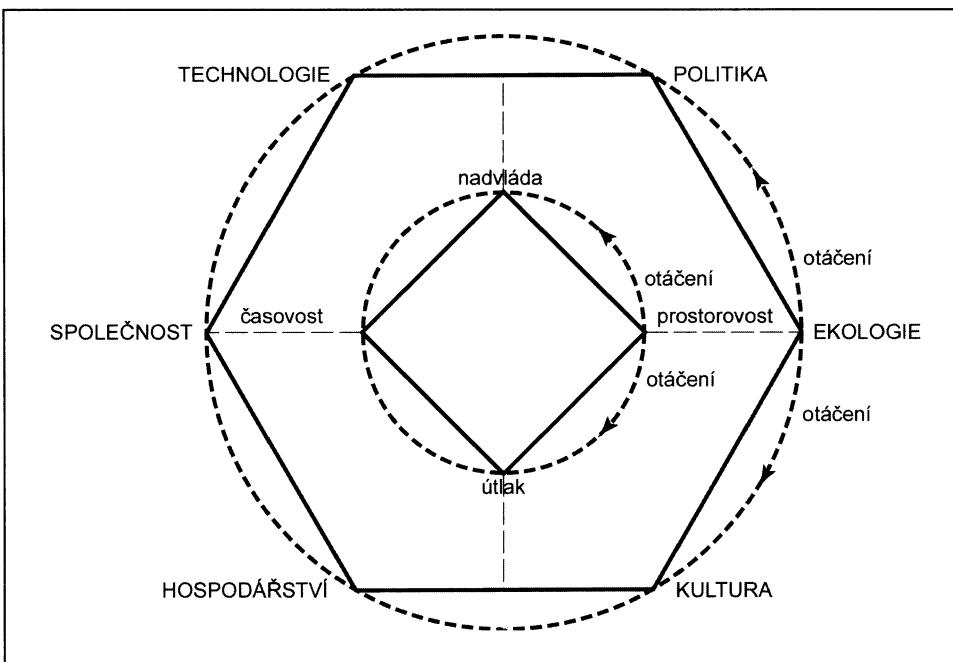
Moc v krajině. V současném poststrukturalistickém pojetí krajiny, které je založeno na „juxtapose“ přístupu vedle sebe koexistují různé verze krajiny včetně imaginativních metaforických podle toho jak krajinu jako text „čteme“. J. Vávra (2006) nahlíží text takto: „divat se na krajinu jako na obraz (komplexní informace, informace o vzniku, o vytváření, o tvůrci/tvůrcích kulturní krajiny), nechat na sebe působit (pocitově) krajinu, atmosféru, příjemné vzpomínky, zážitky – proč lidé tak zběsile fotografují takové krajiny?“ Nejde však o anarchické čtení krajiny, nýbrž o argumentované čtení respektující určitou hermeneutiku, interpretaci, reprezentaci, sociální konstrukci, jež jsou dány nejen termínově, ale i performačně, způsobem tělesného spojení s krajinou či doslova „zakořeněním“ v krajině, pozicí v krajině.

Právě diskurz o disciplinování těla se stal předmětem zájmu M. Foucaulta, který rozvinul koncept „heterotopie“ spočívající v porozumění prostoru jako základu aplikace moci a jejímu provozování v historických proměnách. Pojetí krajiny jako heterotopie rozvinul V. Guerrasi (2001), který ji chápe jako materiální objekt spojený s mentální reprezentací: každé označující koresponduje s označovaným. Jako manifestace lidské prostorovosti („spatiality“) je jak materiálním, tak mentálním objektem, což jsou její znaky. Krajinu je souborem míst a Foucaultův pohled na prostor jako formu vztahů mezi místy spočívá v rozlišení utopických a heterotopických míst. Příkladem aplikace je přístup C. Katz (2001), která chápe heterotopii jako vedle sebe existující místa, jež jsou inkompatibilní, vytvářející prostor iluzí, ale také směsici míst pro každodenní život jako jejich kompenzaci. Prostor je produkován prostorovou politikou, která vytváří rozdíly a fragmentace území je dána nerovným vývojem, silami globalizace.

Tento přístup souvisí s doceňováním role aktérů v krajině, dokonce můžeme využít „Action Network Theory“ B. Latoura (1993). Ten rozlišuje spíše aktanty, k nimž počítá nejen humánní, ale i nehumánní aktéry, tedy nikoliv pouze lidské subjekty, ale i neživé objekty krajiny. Obojí mají v sítích performativní schopnost dostat jiné do činnosti, mobilizovat kapacitu k dosažení cílů. Moc je tvořivě poskládána a reprodukována ne přes neměnné struktury institucí, ale přes obnovující se provozování sítí interakcí. Takový přístup je možné rozvinout na koncepci krajiny P. Trnky (2005), který se zabývá mikrostrukturami krajiny.

Přírodní složky krajiny představují rovněž složky výrobních faktorů – „land“ a jejich látky, energie, scénická hodnota atd. se stávají v produkci zbožím či službami, tedy komoditami, k jejichž vzniku je potřebná práce a kapitál. Pro toto je krajina nejen rámcem, ale i participantem a produktem, její příroda je sociálně konstruována stejně jako kultura. V širší verzi heterotopie vstupují do hry nejen ekonomie, společnost a ekologie, ale také politika, kultura a technologie. Utopie je v pojetí M. Foucaulta prostorově homogenní, heterotopie je prostě heterogenní. Krajinu je nicméně nejen produktem, nýbrž i faktorem.

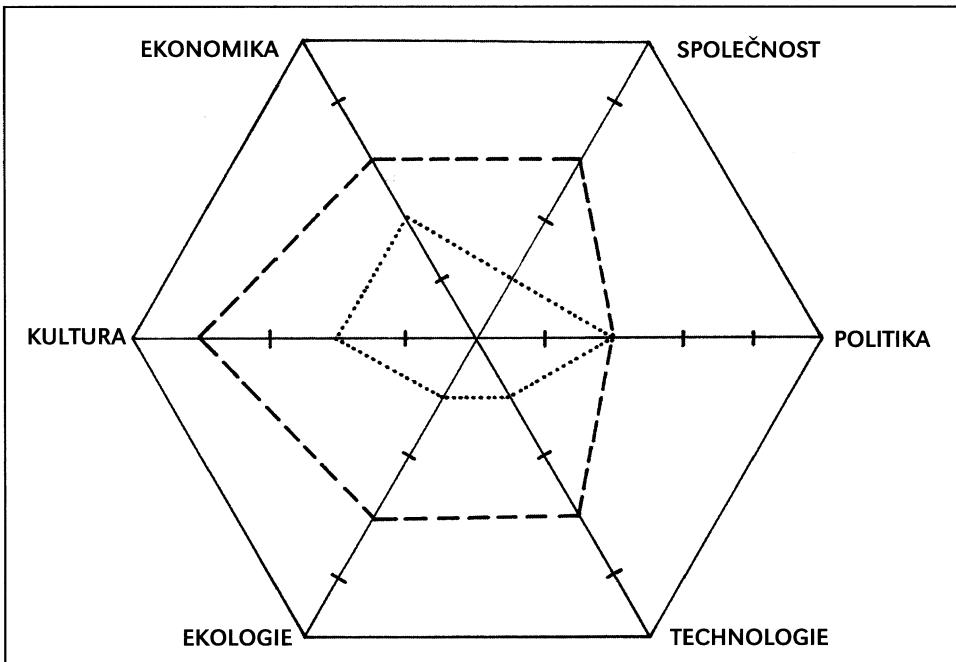
Vlastní přístup autora ke krajině, udržitelnosti, životnímu prostředí je ilustrován hexagony, základní verze je na obrázku 1, k níž existují další modifikace hexagonů. Jedna z nich je uvedena na obrázku 2 a ukazuje váhu jedno-

Obr. 1 – Složky a moc v krajině: prostorovost

tlivých komponent zjištěnou při sociálním výzkumu v česko-rakouském projektu (A. Hynek, N. Hynek 2006) zabývajícím se environmentální bezpečností v území mezi městy Znojmo a Retz. Ukazuje názor jednoho retzského radního. Komponentní vymezení neznamená absolutizaci komponent, spíše jde o holistický koncept hledající mechanismy jejich vazeb, proměnlivost i trvání v prostorovosti.

Závěr. Geografické studium krajiny by mělo být více preferováno humánní geografií, protože kulturní krajina není jen záležitostí fyzické geografie. Humánní geografie však nepracuje jen s krajinou, ale i s regiony, místy a označení „krajina“ je v humánní geografii používáno i ve smyslu „téma“ či jako „geografický pohled“. Dynamický rozvoj britské humánní geografie nabízí nové podněty na minimálně dva inovační kroky studia kulturní krajiny spočívající v akceptování pojetí humánních geografií a propojení mentální i mocenské dimenze krajiny. Ty nejsou vůbec v rozporu s materiálním vymezením krajiny. Stavět tyto přístupy proti sobě má v české geografii velmi nepřijemný precedens s považováním regionální geografie za něco zaostalého. Nejenže regionální geografie žije, ale vynořuje se nová lokální geografie. Problemy s udržitelností a bezpečností kulturní krajiny jsou řešitelné např. na základě nových přístupů stylu „governance/governmentality“, „spatiality“, „environmentality“. To je ovšem téma zahrnující roli „placeholders“, „shareholders“, „stakeholders“ atd., což by mohlo být tématem pro další Herberovu fyzickogeografickou konferenci.

Obr. 2 – Váha jednotlivých složek v krajině Retzland podle retzkého radního (A. Hynek, N. Hynek 2006). Přerušovaně – reálný stav, tečkovaně – ideální.

Literatura:

- BAUDRILLARD, J. (1987, 1983): *The Evil Demon of Images and The Procession of Simulacra*. In: Leader, A., Docherty, T. (eds.): *Postmodernism*. Cambridge Univ. Press, Cambridge, s. 194–199.
- BAUDRILLARD, J. (1988): *America*. Verso, New York – London, 160 s.
- COSGROVE, D. (1984): *Social Formation and Symbolic Landscape*. Croom Helm, London.
- COSGROVE, D. E., DANIELS, S., eds. (1988): *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- CRESSWELL, T. (1996): *In place/out of place*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- DANIELS, S., COSGROVE, D. (1993): *Spectacle and text: landscape metaphors in Cultural Geography*. In: Runcán, J. S., Ley, D.(eds.): *Place/culture/representation*. Routledge, London, s. 57–77.
- DEMEK, J. (1990): *Nauka o krajině*. Přírodovědecká fakulta UP, Olomouc, 250 s.
- DEMEK, J. (1999): *Úvod do krajinné ekologie*. Vydavatelství UP, Olomouc.
- DUNCAN, J., DUNCAN, N. (1998): *(Re)reading the landscape*. Environment and Planning – Society and Space, 11, s. 473–486.
- FOUCAULT, M. (2005): *Je třeba bránit společnost*. Kurz na Collège de France 1975–1976. Filosofia, Praha, 284 s.
- GUARRASI, V. (2001): *Paradoxes of Modern and Postmodern Geography: Heterotopia of Landscape and Cartographical Logic*. In: Minca, C. (ed.): *Postmodern Geography. Theory and Praxis*. Blackwell, Oxford, s. 226–237.
- HENDRYCH, T., HYNEK, A. (2007): *Akustika krajiny*. Rukopis článku pro Geografii–Sborník ČGS.
- HOLT-JENSEN, A. (2001): *Geography – History and Concepts. A Student's Guide*. 3rd ed. Sage Publ., London, 228 s.
- HUBBARD, P., KITCHIN, R., BARTLEY, B., FULLER, D. (2002): *Thinking Geographically. Space, Theory and Contemporary Human Geography*. Kontinuum, London, 275 s.

- HYNEK, A. (1987): Geografická konceptualizace krajiny. Sborník prací, 14, GGÚ ČSAV, Brno, s. 245–252.
- HYNEK, A., HYNEK, N. (2006): Retz/Znojmo Austrian and Czech Borderland: searching for environmental security – ASO grant proposal. Archiv GÚ PřF MU, Brno, 8 s.
- KATZ, C. (2001): Holding the Target: Social Reproduction in the Privatized Urban Environment. In: Minca, C. (ed.): Postmodern Geography. Theory and Praxis. Blackwell, Oxford, s. 93–110.
- KIRCHNER, K., ed. (2000): Relief a krajina. Sborník abstraktů z konference k životnímu jubileu prof. dr. J. Demka, DrSc. Katedra geografie, Ped. fak. MU, Geonomia, Brno.
- KOLEJKA, J. (2005): Digitální model krajiny – nástroj při realizaci výzkumných a aplikačních studií. Geografie–Sborník ČGS, 110, č. 4, s. 286–299.
- LATOUR, B. (1993): We Have Never Been Modern. Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf.
- LASZLO, E. (1972): Introduction to Systems Philosophy, Gordon and Breach, London.
- LIPSKÝ, Z. (1999): Krajiná ekologie pro studenty geografických oborů. 1. vyd. Karolinum, Praha, 129 s.
- LOWENTHAL, D. (1961): Geography, experience and imagination: towards a geographical epistemology. Annals of the Association of American Geographers, 51, s. 241–260.
- ROSE, G. (1993): Looking at landscape: the uneasy pleasures of flower. In: Rose, G.: Feminism and geography: the limits of geographical knowledge. Polity Press, University of Minnesota Press, Cambridge, Minneapolis.
- STĚPANOV, V. N. (1983): Okeanosfera. Mysl, Moskva, 270 s.
- TRNKA, P. (2005): Landscape Microstructures and their Role in Rural Landscape. In: Multifunctionality of Landscapes. Analysis, Evaluation and Decision Support. Int. Conf., Justus-Liebig-University Giessen, Germany, May 18–19.
- TUAN, YI-FU (1974): Topophilia: A Study of Environment Perception, Attitudes and Values. Prentice Hall, Englewood Cliffs, 260 s.
- VÁVRA, J. (2006): osobní konzultace k tomuto textu.
- WADDINGTON, C. H., ed. (1968–72). Towards a Theoretical Biology. 4, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Alois Hynek

Geografie ve studiu krajiny. Reakce na stejnojmenný diskusní příspěvek doc. Hynka. Nepatřím k těm, kteří okamžitě cítí potřebu reagovat na názory někoho jiného s nimiž nesouhlasí, někdy i dost zásadně. Jsem toho názoru, že pokud takové názory někdo zastává a jiný je doporučil k tisku, tak asi existují důvody proč článek vznikl a byl publikován. S autorem článku, kolegou Hynkem, jsem vždy vycházel dobře a vždy jsem vítal jeho netradiční myšlení opřené o dobré rozhlédnutí v angloamerické literatuře. Nicméně tento článek mně nutí reagovat, neboť si myslím, že je spíše než na realitě založený na představách autora, neznalosti aktuálního výzkumu na geografických pracovištích Česka a bohužel i nepřesnostech terminologických. Volá totiž po větším zapojení sociálních (či podle autora humánních) geografů do výzkumů krajiny. Vzhledem k tomu, že je takových geografů na pražské Přírodovědecké fakultě UK soustředěno nejvíce, jde do značné míry o kritiku našeho pracoviště. Nemyslím si, že by na tomto pracovišti ve výzkumu problematiky stavu a vývoje krajiny, resp. interakcí mezi přírodou a společností a jejich vývojem byla situace zcela ideální. Nicméně je za námi poměrně dost práce i publikovaných výstupů, dovolím si říci docela seriozně zařazených do mezinárodního kontextu výzkumu. Takže přece jen cítím, že je třeba reagovat, možná i proto, že nejde o samolibý „pragocentrismus“ jak jsme na některých pracovištích občas vnímáni, ale spíše o vysoké nároky vyplývající z požadavků na vědeckou práci na Univerzitě Karlově a v mezinárodních sítích a týmech.

V článku je řada pojmu, které nejsou v naší geografické literatuře známy nebo zcela běžné a pokud s nimi autor operuje, měly by být definovány (časová polyprostorovost, ekogeografie, lidská prostorovost, simulakry aj.). Jiné pojmy jsou zaměňovány, ekonomie a ekonomika dokonce několikrát. Oba zařazené obrázky jsou hodně diskusní. To samo o sobě může být pozitivem, ale měly by mít stejný základ a je nutné jejich funkci vysvětlit a diskutovat. Co mi však vadí ještě více je fakt, že obrázek je vyjádřením vztahů v krajině podle „jednoho radního“ aniž by byl konfrontován s jinými, obsahově podobně orientovanými schématy, jichž k tomuto tématu (krajina a vztah mezi přírodou a společností) je jak v naší, tak zahraniční literatuře celá řada. Tyto kritické poznámky jsem uvedl při odborném posudku k článku, který si ode mne vyžádala redakční rada, možná i proto, že jsem vůči kolegovi Hynkovi byl vždy nejvstřícnější z pražských pracovišť orientovaných na sociální sféru krajiny.

Dále bych rád uvedl, že naše pracoviště v minulosti, stejně jako dnes, spolupracuje na nejrůznějších projektech jak základního tak aplikovaného výzkumu, které jsou v různé hloubce a úhlu pohledu orientovány na studium lidských aktivit v území a jejich dopad na přírodní prostředí bezpochyby blízko tomu, po čem doc. Hynek volá. Tedy zapojení sociálních geografií do (moderního) výzkumu krajiny. Nejdříve bych zdůraznil výzkumný záměr vedený profesorem Dostálem, který představuje svým rozsahem, strukturou a snad i kvalitou (to ovšem nechť posoudí jiní) asi to nejvýznamnější, co se v posledních dvou letech ve sféře výzkumu složek krajiny a interakce přírody a společnosti realizovalo v Česku. Tomu odpovídají výstupy publikované v zahraničních časopisech s významným „impact faktorem“, stejně jako desítky publikovaných odborných článků v našich odborných periodikách.

Také zapojení pracovišť PřF UK na mapách a textech pro připravovaný Atlas krajiny České republiky (pod gescí Ministerstva životního prostředí) je mimořádný, z nějakých cca 600 většinou mapových originálů je jich především v oddílech 2 (Cesko v kontextu Evropy), 3 (Vývoj krajiny Česka) a 5 (Člověk v krajině) odhadem cca 150 autorský zajištěných z PřF UK. Kromě toho se nyní připravují syntetické mapy, pro závěrečné oddíly atlasu, kde se předpokládá významná spolupráce pražských humánních geografií s geoekology, fyzickými geografiemi, environmentalisty a dalšími autory, kteří zpracovávali složky či syntézu přírodní sféry krajiny.

Projekt podpořený Ministerstvem životního prostředí zaměřený na studium povodní vedený dr. Langhammerem představuje výzkum na pomezí základního a aplikovaného zaměření. Výstupy projektu jsou průběžně publikovány a některé z nich se významným způsobem vypořádávají nikoliv jen s funkcí přírodních sil, ale i s působením lidských aktivit v krajině jako významného prvku ovlivňujícího stav a průběh těchto mimořádných situací.

Dalším výzkumem, podle mého názoru velmi aktuálním, jsou projekty a z nich publikované studie zaměřené na procesy suburbanizace jak Prahy, tak na celém území Česka vedené doc. Sýkorou a dr. Ouředníčkem. Pracují s velmi podrobnými statistickými informacemi na úrovni obcí, stejně jako s podklady z DPZ. Zabývají se jak sociálními a ekonomickými aspekty suburbanizace, tak dopadem těchto procesů na přírodní prostředí a jeho přeměny v konkrétním území (lokalitě či mikroregionu). Opakem vůči těmto prostorům jsou projekty a publikace (dr. Jančáka a dalších) zaměřené na periferní oblasti Česka, na formování a přetváření územních procesů a vazeb v příhraničních oblastech a na formování a transformaci regionální identity tam žijícího obyvatelstva. Řada těchto projektů byla realizována také ve spolupráci se zahraničními pracovišti a v neposlední řadě i s řadou mimopražských geogra-

Tab. 1 – Vybrané projekty katedry sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v posledních třech letech, které alespoň částečně řešily problémy spojené s lokální i regionální interakcí mezi přírodou a společností

Název grantu	Hlavní řešitel
Vliv institucionálních faktorů na současné změny využití ploch v Česku	Kabrda
Regionální podmíněnosti společensko-ekonomických nerovnoměrností Identification of spatially relevant aspects of the information society	Novotný
Methods and tools for evaluating the impact of cohesion policies on sustainable regional development (SRD)	Blažek
Hybné síly institucionalizace regionů: regionální identita a identita regionů v Česku v období jeho integrace do Evropy regionů	Blažek
Hybné síly změn diferenciace využití ploch Česka a sousedních zemí. Perspektivy po připojení do EU.	Chromý
Geografická analýza proměn funkčního využití Vltavy: historické a environmentální souvislosti	Bičík
Urbanizační procesy v Pražském městském regionu	Fialová
Doprava a geografická organizace společnosti	Ouředníček
Atlas krajiny České republiky	Marada
Geografická diferenciace regionální identity obyvatel v Česku	Bičík a kol.
Růst a úpadek metropole: suburbanizace a revitalizace brownfields	Chromý
Šumava: 15 let existence národního parku	Novák, Sýkora
Land use modelových regionů v kontextu sociálního metabolismu Československa	Perlín
Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferii a regionálních struktur Česka v komplexu nové Evropy	Chromý
Posilování kulturní diverzity: podpora systematického přístupu řešení otázek kulturní integrace příchozích	Jančák
Vývoj metodiky a výpočet indikátoru ekologická stopa v dlouhodobé časové řadě pro Českou republiku	Gerstnerová
Regionální diferenciace venkovských obcí v ČR	Kušková
Územní ochrana – bariéra nebo nástroj rozvoje území?	Perlín
Analýza cestovního ruchu na Příbramsku	Kučera
Vliv politických hranic na vývoj změn ve využití krajiny česko-rakouského pohraničí od poloviny 19. století	Vágner
	Rašín

fických pracovišť (podobně jako výzkumy druhého bydlení). Myslím, že i tyto projekty a jejich výstupy byly a jsou orientované na výzkum mikregionálních souvislostí a vazeb, do značné míry i s ohledem na přírodní složky krajiny.

Nemohu si odpustit připomenout i směr výzkumu, který pokládám z pohledu volání doc. Hynka po větším zapojení sociálních geografů do výzkumu krajiny na různých regionálních úrovních jako důležitý, byť jej spolu s doc. Lipským na PřF UK již řadu let realizují já s řadou mladších kolegů. Právě týmová spolupráce umožňující pracovní diskuse a vzájemné propojování pohledů na změny v krajině probíhající pokládám za nejcennější. Jde o výzkum

dlouhodobých změn využití krajiny, hledání hlavních hybných sil („driving forces“) a typologie krajinných proměn. V tomto směru byl výzkum podpořen opakován jak v úrovni GA ČR tak GA UK (ostatně jako většina výše uvedených) a má desítky publikací jak v zahraničí, tak v domácích periodikách. Ohlasy na naše výstupy se projevují v žádostech o spolupráci a společné publikování. Vytvořená databáze využití ploch v Česku slouží jako celek či její jednotlivé části slouží jako základna pro výzkum dalších pracovišť AV ČR, pracovníků regionálních universit a dalších zájemců (AOPK, Odbor ochrany přírody Středočeského kraje aj.).

Právě takto zaměřený výzkum opřený o námi vytvořenou databázi (8 903 srovnatelných územních jednotek na území Česka pro čtyři časové horizonty, osm základních kategorií využití půdy a přídatné databáze o vybraných charakteristikách území) představuje jedno ze styčných témat výzkumu jak fyzické, tak sociální geografie navíc opřené o zpracování v GIS. Toto téma přitom jak v globální, tak v lokální úrovni dnes hodně hýbe výzkumem krajiny nejen v geografických oborech. Můj dojem někdy je, že je až „přelandusováno“, takže v tomto směru ani zdaleka není na místě volání po širším zapojení sociálních geografů do výzkumu krajiny. Nejde přitom jen o autory pražské, ale v tomto směru vůči podobným aktivitám i na jiných geografických pracovištích Česka.

I když všechny výše uvedené výzkumy mají vedle svého badatelského zaměření i významné výstupy aplikační, rád bych zdůraznil jeden z projektů poslední doby, v němž aplikaci funkce jednoznačně převažuje. Jde o projekt vyžádaný MŽP k trvání 15 let Národního parku Šumava. Cílem bylo zhodnotit jak zřízení NP ovlivnilo přírodní sféru a lidské aktivity na území NPS spravovaném. Ukázalo se, že zatímco ve sféře ochrany přírodního prostředí bylo dosaženo řady úspěchů, v řadě aktivit zřízení NPS nenaplnilo očekávané výsledky (rozvoj obcí, systematický výzkum vývoje interakce příroda–společnost, vytvoření badatelského zabezpečení na Správě NPS aj.). Tento projekt řízený dr. Perlínem podle mého názoru se musel „za pochodu“ vyjadřovat k rádě otázek, kterým se naše geografie v teoretické úrovni věnuje jen málo. Tož studie interakce příroda–společnost, jejího vývoje a možného usměrňování v konkrétním území. Právě na tomto projektu se ukázalo, že jsou desítky studií zaměřených na velmi různorodé detaily přírodních složek, ale není vůbec žádná studie zabývající se celostním přístupem k území NPS a stavu jeho přírodního prostředí a jeho vývoje. Ono je to totiž snazší dělat detailní dílkí studie než seriozní komplexně zaměřenou fyzickogeografickou syntézu Šumavy. A na to jsme při práci na projektu narázeli nejvíce.

Takže si myslím, že je toto mé zakončení možné pokládat i za vhodnou smeč do pozic hájených kolegou Hynkem, případně dalších geografů a přírodovědců orientovaných na přírodní sféru krajiny.

Vzhledem k tomu, že by má replika mohla bez uvedení alespoň některých projektů vyznít jako příliš obecná, dovoluji si v tabulce 1 uvést alespoň ty projekty z pražské PřF UK, u kterých je významným způsobem dotčen výzkum krajiny na lokální i regionální úrovni ze strany sociálních geografů.

Ivan Bičík

Reakce na diskusní příspěvek doc. Hynka. Doc. A. Hynek zde předkládá velmi zajímavý námět, který si rozhodně zaslouží pozornost našich geografů. Činí tak představením „štěpného“ tématu s určitými komentáři, avšak bez konkrétního „dotažení“ problému. Proto nutno tento jinak zajímavý příspěvek považovat za výzvu, jakých nezbytné množství potřebuje každá geografická komunita. K některým pasážím textu si dovoluji připojit dílčí komentáře.

Existují různé skupiny kulturních krajin. Ve většině z nich, tj. v klasických produkčních kulturních krajinách skutečně člověk „staví“ na přírodních procesech. Jinak je tomu u „kontrolovaných“ kulturních krajin, kde člověk určuje, který „přírodní“ proces kde a kdy nastane (závlahy, skleníky, osvětlení, vodní nádrže). V případě „technických, resp. technogenních“ kulturních krajin (město, dopravní koridor, povrchový či podzemní důl), již kromě počasí člověk určuje výběr a průběh ostatních „přírodních“ procesů. Tady jsou lidské síly už zcela nezanedbatelné oproti tvrzení autora.

Není pochyb o tom, že chápání krajiny lze ideologizovat, stejně tak nelze pochybovat o tom, že ona sama a její dílčí vlastnosti existují objektivně, vždy však jejich vnímání je subjektivní, čímž lze mj. myslit míru shody subjektivního názoru s realitou. Dokonce i výběr posuzovaných vlastností reprezentuje účelovou subjektivitu programové používanou. Faktem ovšem je, že „kostrou“ každé krajiny zůstává její „přírodní podstata“, kterou člověk jen částečně koriguje a mění. Rolí hraje rozlišovací měřítko posuzování těchto vlivů. Lokálně mohou být změny způsobené člověkem zcela „destruktivní“ vůči původní přírodní či předchozí „kulturní“ krajině, ale naopak také zcela „konstruktivní“ s ohledem na vytvářenou účelovou krajinu (zajisté vhodnější pro sledovaný účel než krajina „předchozí“). I tak každou krajinu „obchází“ její „duch“ či genius loci, jehož „přítomnost“ česká krajinařská geografie respektuje.

Role „aktérů“ v krajině úzce souvisí s její strukturou. Ať již jde o primární (přírodní), sekundární (ekonomickou – land use), terciérní (humánní – sociální či zájmovou), kvartérní (spirituální prozatím vynechejme), vždy je její udržování dáno opakováním určitých pochodů. Každá z uvedených struktur disponuje časovým aspektem – posloupností „konstrukčních či udržovacích“ procesů. Přírodní strukturu tak udržují „akteři“ (rozuměj faktory) přírodní, ekonomickou strukturu člověk a jeho aktivity v krajině (např. pole je polem pokud se pravidelně oře), stejně tak zájmy v humánní struktuře musí být opakován prosazovány, aby přetrvaly (stavební uzávěry např. průplavu D-O-L stále „odhánějí“ investory a ti opět na zájmové plochy „útočí“, podobně se chová i ochrana přírody a nakonec každý vlastník pozemku, který nechce, aby přes něj vedla dálnice. Čili daná krajina se uchovává neustálým obnovováním ve všech strukturách. My skutečně pak vidíme jen vnější „obraz“ krajiny, z něhož ovšem vše nevyčteme. Jsou nutné odborné znalosti. Tím se liší pohledy na krajинu ze strany laiků a odborníků (různých specializací a podle nich se zaměřením na jednotlivé struktury). Proto nelze tvrdit, že sociální stránky krajiny jsou v Česku obecně výzkumně zanedbávány. Pravda, u našich geografů tomu tak do jisté míry je, neboť tuto sféru vyklidili sociálním vědám, které však jen málokdy pociťují potřebu hledat souvislosti s ostatními strukturami krajiny a v souvislosti s nimi hledat prostorové zákonitosti jevů. Nutno rovněž konstatovat, že v oblasti studia humánní struktury krajiny postrádáme v Česku rozvinutý metodický aparát. Autor sice nenabízí příspěvek v metodické oblasti, avšak „nadhazuje“ zajímavé náměty, jejichž řešení by určitě vyvolalo potřebu vývoje nezbytné metodiky. Některé výroky jsou jistě dis-

kutabilní, jako např. „Přírodní složky krajiny představují rovněž složky výrobních faktorů...., k jejichž vzniku je potřebná práce a kapitál“. Či „Prostor je produkován prostorovou politikou, která vytváří rozdíly a fragmentace území je dána nerovným vývojem, silami globalizace.“ – v tomto případě se politika uplatňuje až „druhoplánově“ poté, co základní možnosti nastínily přírodní aspekty krajiny. Aplikace myšlenek na schéma názorů retzkkého radního nevyznívá přesvědčivě, možná díky nevhodné grafické interpretaci (obr. 2). Z obrázku jsou sice patrný jisté preference, ale vzhledem k absenci měřítka jsou nesouměřitelné (všechny by měly tvořit společně po „100 %“ pro každou barvu, aby bylo možné rozeznat diferenč mezi ideálním a reálným obrazem). Trochu rovněž postrádám „jasnou niť“ deklarující cestu od stanoveného cíle příspěvku k jeho možné aplikaci. Snad se ztrácí v řadě cizích termínů, které (po vysvětlení) by tuto cestu „osvětlily“. Příspěvek přináší „šťavnaté“ vize, do nichž by se česká geografie měla zakousnout.

Jaromír Kolejka

Historická geografie v přístavu: 13. Mezinárodní konference historických geografů v Hamburku. Mezinárodní konference historických geografů, které se konají jednou za tři roky pokaždé na jiném světadíle, mají jednu zvláštnost. Nepřipravuje je žádná mezinárodní vědecká organizace pro historickou geografii, neboť historičtí geografové žádnou nemají. Pořadatelem je vždy tým „dobrovolníků“, zvolený na předešlé konferenci. Na závěrečném zasedání právě konané konference představí pořadatel místo a instituci příští konference a předběžně se schválí místa a pořadatelé dvou konferencí po ní následujících. Mezinárodní komunitu historických geografů lze označit za jakýsi neformální klub odborníků, kolegů a přátel, v němž mají hlavní slovo čelní představitelé oboru z Velké Británie, menší pak z USA a dalších států tzv. CUKANZUS (tj. Kanady, Austrálie a Nového Zélandu). Jejich pravidelná setkání se pořádají od roku 1986 (Baton Rouge, USA) pod názvem International Conference of Historical Geographers (ICHG). Po třinácté v pořadí historičtí geografové pomyslně zakotvili v Hamburku. Na rozdíl od mnohem mladší komunity environmentálních historiků světová komunita historických geografů neusiluje o vytvoření své institucionální základny v podobě své mezinárodní organizace. Vážný pokus o to byl učiněn na ICHG konané v roce 2001 v Québec City, Kanada, v čemž se angažovali zejména tamní a hlavně frankofonní geografové (blíže viz naše zpráva v Geografii, 107, č. 1, s. 86–87). Setkal se však s tvrdým odporem (konzervativních) kolegů z Velké Británie. Z nich jen Alan Baker tento návrh podpořil a svou nesporou autoritou prosadil, aby se aspoň na další konferenci v Aucklandu (Nový Zéland, 2003) předložil konkrétnější návrh vytvořený pracovní komisi k tomu zřízenou. Z informace jejího účastníka P. Chromého však víme, že výsledek byl stejný (viz Geografie, 110, č. 1, s. 65–66).

V Aucklandu byl organizačním příští konference určen prof. dr. Jürgen Lafrenz z Geografického ústavu Univerzity Hamburg, který s překvapivě malým, avšak výkonným a operativně pracujícím týmem ji uspořádal ve dnech 20. až 24. srpna 2006. Konala se v přijemném prostředí multifunkční budovy univerzity zvané „Geomatikum“, vzdálené nedaleko od centra města. Téma konference bylo veskrze aktuální: „Transformační procesy v kulturních krajinách“. Konference se zúčastnilo asi 150 odborníků s asi 120 referáty rozčleněnými do tematických sekcí, z nichž pět nejdůležitějších zasedalo po tři dny. Účastníci přijeli z 25 zemí, nejvíce ovšem z USA, Velké Británie a Kanady (tradice CUKANZUS žije), o něco méně jich ovšem bylo z Německa a Japonska. Participace sedmi účastníků z Česka byla téměř stejná jako tradiční zastoupení odborníků z Izraele či Nizozemska (6–10). Ostatní státy byly zastoupeny jedním až pěti účastníky (z nich např. Austrálie a Nový Zéland, Čína, Rusko, Polsko, Francie, Lotyšsko, Mexiko, Dánsko, Slovensko). Větší účast evropských států odpovídala místu konání konference. Program konference, jakož i další informace, včetně sešitu abstraktů (ve formátu pdf) jsou dostupné na webu <http://www.geowiss.uni-hamburg.de/i-geogr/ICHG2006.html>.

Pro ilustraci tematického rozpětí tohoto prestižního historickogeografického setkání stojí za to uvést aspoň názvy vybraných sekcí: General Questions of Historical Geography – Cultural Heritage, Ethnic Problems Landscape Heritage Development of Rural Landscapes (několik zasedání) – Historical Population Geography – Social Geography of the American West – Historical Geography of Leisure and Tourism – Historical Political Geography – For Neither Exploitation nor Preservation: Recreation and the Shaping of the U.S. Environment – Problematical Heritage – Transformation of Rural Landscapes in Europe – Industrial Archaeology, Waterfront Heritage and Tourism Impact – Coal Mining Heritage and Redevelopment of Abandoned Urban Industrial Sites – The Advance of GIS in Historical Geography – Historical Town Planning – Transformation of Cultural Landscapes – Nature and Men – Geography of Borders – Geography in School.

Jedna ze sekcí byla ryze českou: „Recent Major Fields of the Research on Historical Geography in Czechia and its Outcomes“ s referáty: 1. „Methodological and Thematic Development of Historical Geography in Czechia and its Major Results“ (autoři P. Chromý, I. Bičák, L. Jeleček); 2. „Major Societal Driving Forces of LUCC in Czechia (1845–2005): their Regional and Microregional Responses in the Landscapes“ (L. Jeleček, P. Mareš, P. Štych); 3. „Is the River Vltava the Line of Divergency or Convergency?“ (D. Fialová, P. Chromý, M.

Marada). Na zasedání sekce „Geography of Religion“ L. Jeleček prezentoval referát T. Havlíčka na téma „Geographical Differentiation of Changes of Religious Landscape of Czechia during the Period of Transformation“.

K tématu konference se bezprostředně vztahovaly např. sekce o Japonsku, poloostrově Baja California, či monzunové Asii. Další jednaly o přetváření rurální krajiny v severním Irsku, Anglii a Lotyšsku převážně v období od 17. do 20. století. Z hlediska regionálního se další sekce lišily podle velikosti zkoumané oblasti, jedna např. pojednávala o vztahu rozvoje cestovního ruchu a změn životního prostředí v USA. Jiné sekce byly užíjet zaměřené, např. o vývoji měst v Japonsku a výrobních ploch v metropolitních oblastech v USA v 1. polovině 19. století. Jako vždy nebyl program konference úzce svázán s jejím tématem. Našli jsme v něm rovněž sekce věnované problematice dějin kartografie, metodiky historické geografie, jakož i zpracování jejich pramenů (zejména kartografických), využití GIS v historickogeografickém výzkumu apod.

Za zmínu stojí i odkaz na zprávu o konferenci, v níž co-editor časopisu *Journal of Historical Geography* Graeme Wynn (University of British Columbia, Vancouver) reflekтуje nejen názory účastníků konference, kteří jsou specializováni na jiné obory (od archeologie, architektury např. k environmentálnímu managementu či historiografii), ale i tematickou strukturu programu a poukazuje na nedostatek příspěvků ze současné kritické teoretické geografie. (Blíže viz *Journal of Historical Geography*, 33/2007, č. 2, s. 429–430.)

Za vskutku přínosné považujeme u konferencí jak příležitost k debatám v kuloárech vedoucích k navazování spolupráce a kolegiálních vztahů, tak jejich společenský program. Němečtí organizátoři v něm nasadili dost vysokou laťku: co do atraktivity míst a úrovně prostředí společenských akcí, tak jejich kulinarškého a kulturního programu. Zřejmě jsou tamní sponzoři štědřejší než v jiných částech světa. Na zahájení to byl to tradiční „Icebreaker“ (překládá se také jako „psychologická příprava“) v prostorách nejstaršího dosud fungující veslařského klubu v Evropě (založen 1836) na městském jezeře Outer Alster. Geograficky informativní a značně zajímavá byla více než hodinová cesta lodí hamburgským přístavem po proudu Labe, kde se u jeho „brány“ v Schulau konala konferenční večeře. Každá vplouvající či vyplouvající loď byla pozdravena vyzýváním vlajky a hymnou svého státu. Podnětné byly i celodenní exkurze konané v průběhu konference, z nichž jedna vedla do hansevního Lübecku. Před konferencí bylo možné zúčastnit se dvoudenní exkurze do krajiny severního pobřeží nikoliv Německa, ale Nizozemska.

Konference v Hamburku byla vskutku úspěšná, organizačně i náplní programu nadprůměrná. Na závěrečném plenárním zasedání to také bylo náležitě zdůrazněno. Významný japonský historický geograf Akihiro Kinda poté představil místo a universitu 14. konference, tj. Kjoto v srpnu 2009. Byli jsme rádi, že byl přijat návrh uspořádat 15. nebo 16. konferenci v Praze na PřF UK. Která z nich to bude rozhodne, zda se najde „skupina dobrovolníků“ v USA, kde by se podle rotace světadilů měla po Japonsku konat konference v roce 2012. Evropa má přijít na řadu v roce 2015.

Závěrem děkujeme Grantové agentuře ČR a Grantové agentuře UK, jakož i výzkumnému záměru MŠMT 0021620831, řešenému na geografické sekci PřF UK v Praze, za finanční podporu nejen výzkumné činnosti, jejíž výsledky byly na konferenci prezentovány, ale i naši účasti na konferenci, která tuto prezentaci umožnila.

Leoš Jeleček, Pavel Chromý

Mezinárodní konference „American Society for Environmental History“ (Baton Rouge, LA, 28.2.–3.3.2007). Nejstarší a nejvlivnější vědeckou společností environmentálních historiků ve světě je American Society for Environmental History (ASEH), která byla založena již v roce 1976 v kolébce environmentálních dějin, ve Spojených státech. Je jednou z rozhodujících hybatel celosvětové spolupráce odborníků v oblasti environmentálních dějin a dlouhodobě spolupracuje i s „naší“ European Society for Environmental History (ESEH), jejíž 2. mezinárodní konferenci jsme uspořádali v Praze v roce 2003.

Jako snad všechny vědecké společnosti v USA pořádá i ASEH své konference každoročně, pokaždé v jiném regionu USA; v roce 2004 dokonce v Britské Kolumbii (Victoria). Konference se konají tradičně v předjaří. Čím jižněji, tím dříve, neboť v tomto období hotely nabízejí jak pro jednání, tak ubytování účastníků relativně nízké „kongresové ceny“.

Loňská konference, kterou organizovala Louisiana State University s podporou sedmi sponzorů, se konala na břehu Mississippi – v hlavním městě Louisiany Baton Rouge. Tedy v městě mnohem poklidnějším než v jižněji lokalizovaném a turisticky atraktivnějším New Orleans.

Počtem účastníků byla konference asi dvakrát větší než konference ESEH, kterých se tradičně účastní kolem 250 vědců. Ani zde však nechyběli účastníci z Evropy, resp. vědci ze států zastoupených v ESEH (včetně tří zástupců Česka).

Téma konference bylo inspirující a odpovídalo poloze a geografickému charakteru regionu jejího konání: „*Living on the Edge: Human Desires and Environmental Realities*“ – jakoby bylo evokováno známým rčením: zelená je teorie, šedivý strom života. Samotnému jednání konference předcházela celodenní exkurze do New Orleans, jehož centrum a zejména slavná French Quarter se té měří zbavily značných škod způsobených hurikánem Katrina.

V průběhu konference se jako vždy konala bohatá výstava knih asi dvacetí nakladatelství. Knihy bylo možné koupit s výraznou slevou. Specifickým bodem konferencí ASEH byly diskuse při snídani (placené) k vybraným tématům.

Nejlepší obrázek o vědeckém obsahu programu konference umožní čtenáři její program umístěný na internetu: <http://www.aseh.net/conferences/conference-archives/meeting-2007-batonrouge-la/meeting-2007-batonrouge-la>. Byl rozčleněn do sedmi sekcí; každý panel o délce 1,5 hodiny sestával z tří prezentací a cca půlhodinové diskuze. V posterové sekci bylo prezentováno 19 posterů.

Tematickou strukturu konference a do jisté míry i zaměření výzkumu environmentálních dějin v USA charakterizuje následující výčet vybraných panelů, seřazených podle tří rovin výzkumu vymezených D. Worsterem.

I. rovina: Výzkum vývoje a proměn přírody (klimatu, ekosystémů, půd apod.) zejména v historickém období, jejich zákonitosti, podíl lvalu člověka a přírody na tyto změny: *On the Climatic Edge: Human Desires and Atmospheric Realities – Invasive Species and Other Aliens in the American South – The Conquest of the Alps? Excursions into Forbidding Environments in the Long Nineteenth Century – Water Quality and Land Use In The Mississippi River – Log Cabins, Klingons, Polar Bears and Ski Slopes: Popular Culture's Role in Cultural Constructions of the Environment – Managing Forest Ecosystems – Interior Edges: Histories and Geographies of North American Grasslands – On the Edge of Extinction: Cultural and Political Histories of American Biodiversity – Conservation*.

II. rovina: Výzkum vzájemných interakcí přírody a společnosti v dějinách a jejich důsledků pro vývoj obou sfér, vývoj ekonomické produkce a spotřeby člověka (včetně technologií, vývoje kapitálu a organizace práce) jako procesů závislých na přírodních zdrojích a na přírodu zpětně působících: *Highways and Greenways: Urban Environmentalism in Postwar America – Bringing It Home Black: African Americans and Their Natural Environments – The Logic of Scientific and Industrial Agriculture: Political, Cultural, and Economic Conditions that Helped Land Become Numbers – The Environmental History of Deindustrialization in the U.S.* V této sekci zazněl i náš referát na téma: “Comparison of Landscapes and Land Use Structure Origins in East Central and Southeast Europe: Their Changes from 1960s to Recent Times”. Zasvěcený příspěvek na téma “Creative Destruction: How Czech Communists Built a ‘Modern’ City Next to a Coal Pit” přednesl mladý historik Eagle Glassheim, University of British Columbia, mj. člen organizace amerických bohemistů The Czechoslovak Studies Association (v rozšířené verzi tento referát vyšel v časopise Environment and History). *The Energy Crisis of the 1970s & the Beginning of a New Order? – Planning for Parks and Protected Places – Rescuing Farmers from the Brink: Three Case Studies of Agricultural Reform in the South – Fishing On the Edge: Turbulent Histories of Fisheries Management – The Nevada Test Site: Landscape, Nature and Radioactivity – Petroleum on the Edge of the Gulf Coast – City and Bowl and Beyond in the Great Plains: A Roundtable Discussion* – kulatý stůl uspořádaný při příležitosti 25. vydání významné knihy D. Worstera (Kansas University), která pojednávala o důsledcích konfliktu živelného rozvoje pěstování obilnin s obdobím několika let extrémního sucha na Velkých planinách. Ten proměnil jejich velké oblasti v prašnou pustinu. Její důsledky odstraňoval jeden z programů New Dealu. První vydání této knihy z roku 1979 bylo poctěno prestižní Bancroftovou cenou za nejlepší historickou knihu roku v USA. S ní souvisí článek D. Worstera „The Sense of Soil“, je hož český překlad čtenář najde ve 2. čísle Klaudyána (2003), www.klaudyan.cz.

III. rovina: Výzkum odrazu změn vývoje interakcí a vztahů člověka a přírody v lidské kultuře, tj. v myšlení a mentalitě lidí, věde a umění, ideologii, právu a politice. *Acts of God? Environmental Disasters in Cross-Cultural Perspective – Sixties Environmentalism: Revisiting the Mainstream – Reporting On Disasters: How Journalists Use Environmental History – Environmental Imaginaries of the Middle East: History, Policy, Power, and Practice – Marginal Lands, Marginalized People: The Politics of Human Habitat – The American Revolution's Environmental History: New Perspectives – State Responses to Cyclical Environ-*

mental Disasters I: The Cases of London, New York, and Rio de Janeiro – People, Land and Time in Africa: Transdisciplinary Historical Research of Societies On the Edge – Molecular History: Prospects and Perils of Working On the Edge of Environmental History and Molecular Biology – Christian Churches and the Environment – Conceptions of Nature In Europe and Asia – On the Edge of Extinction: Cultural and Political Histories of American Biodiversity Conservation – Water Flows Downhill but Power Flows Up: Some Episodes of Hydraulics and Politics – The Bureaucrat's Role – Communist Ideology and Modernization of the East European Environment – Radical Reels: Film, Adventure, Identity, and Lifestyle On the Edge – How Stories Can Save the World: Or, Environmental Crises and Transitions In Folklore, Fiction, and Images.

Tento výběr a počet témat spadajících do třetí roviny výzkumu environmentálních dějin možná dokládá, že ve Spojených státech má na rozdíl od Evropy většina environmentálních historiků historickou průpravu.

Konferenci doprovázela pestří společenský program, do něhož náleželo tradiční udělování různých cen a plaket ASEH, dále plenární přednášky „domácích“ nejen vědců, ale i různých environmentalistických aktivistů nebo funkcionářů státních úřadů s agendou životního prostředí resp. ochrany krajiny apod. Pro nás neobvyklé a emotivně působivé, avšak klid a smíření s člověčí pomíjivostí vyzařující, bylo večerní shromáždění přátel a kolegů nedávno zesnulého Hala Rothmana (48), který byl určitou dobu editorem časopisu ASEH Environmental History na nábřeží Mississippi. Slyšeli jsme jejich vzpomínky na něj, různé i veselé příhody, které s ním prožili, pronášely se přípitky. K tomu byla uspořádána aukce různých, nejen jeho, publikací, jejíž výnos šel na konto Stipendiijního fondu H. Rothama.

Konferenci zakončilo valné shromáždění, na němž Stephen Pyne předal funkci prezidenta ASEH Nancy Langstonové (Department of Forest Ecology and Management, University of Wisconsin-Madison). Členem výkonného výboru ASEH byl zvolen Paul Hirt (Arizona State University), mj. také člen IAB našeho časopisu pro historickou geografii a environmentální dějiny Kládyán.

Průběh a program konferencí ASEH a odborná úroveň většiny referátů reflekují ve srovnání s konferencemi ESEH již relativně dlouhou tradici environmentálních dějin ve Spojených státech, jejich základní zakotvení v historiografii i podstatně větší personální a ekonomickou základnu vědy a výzkumu v USA.

Závěrem se sluší poděkovat všem, kteří finančně podpořili nejen vznik prezentovaných výsledků, ale i účast na konferenci. Jmenovitě pak děkujeme zejména Grantové agentuře ČR a výzkumnému záměru MŠMT geografické sekce PřF UK v Praze.

Leoš Jeleček, Pavel Chromý

4. mezinárodní konference Evropské společnosti pro environmentální dějiny proběhla v Amsterdamu ve dnech 4. až 9. června 2007. Konferenci hostila Svobodná univerzita v Amsterdamu a pořádal ji organizační výbor složený z jejích pedagogů, kterému předsedala Petra van Dam z historické katedry Filozofické fakulty. Konala se v hlavní moderní výškové budově univerzity. Zúčastnilo se jí na 250 účastníků (již standardní počet u všech dosavadních konferencí ESEH) z 25 států. Nejvíce byly zastoupeny státy západní Evropy; tj. evropská „kolébka“ oboru – Velká Británie (asi 60 účastníků), pak hostitelské Nizozemsko (50) a stejně Německo. Dále to byly Spojené státy (40) a Kanada (30 účastníků). Účast z dalších států byla o řadu nižší, tj. kolem deseti účastníků; z nich kupodivu nejvíce z Česka (12), až za ním následovaly Francie a Itálie s 10, Rakousko se 7 a Švédsko s Finskem po 6 účastnících. Z mimoevropských států přijeli badatelé např. z Austrálie, Nového Zélandu, Indie, Japonska, Izraele, Kolumbie, Ghany, JAR aj. To lze považovat za jeden z dokladů rozvoje environmentálních dějin, růstu váhy ESEH a potvrzení logiky rozrovnatil uspořádat 1. světový kongres environmentálních dějin v srpnu 2009 v dánské Kodani.

Téma konference bylo dosti široké a flexibilní, vybízelo ke komparaci i v prostoru, metodě vlastní regionální geografii. Z celkem 287 návrhů na referáty nebo panely programový výbor asi čtvrtinu nepřidal a do programu konference tak bylo zahrnuto 236 prezentací, z toho 20 posterových.

Referáty byly uspořádány do devíti bloků, z nichž každý se členil na 7 tematických sekci. Ty jednaly paralelně po čtyři dny jako panely (3 referáty po 20 min. a půl hodiny na diskusi). Z toho byl půlden vyhrazen pro tzv. národní (regionální) sekci, kterou se umožňuje pořadatelské zemi představit své výzkumné směry a výsledky, neboť si program sekce se-

stavuje sama. Ze 14 prezentovaných posterů byla k našemu překvapení téměř polovina z Česka. Posterová sekce měla již tradiční průběh – na plenárním zasedání byly jednotlivé posterky stručně představeny jejich autory (vždy promítány na velké plátno) a pak bylo po celou dobu konference možné o nich diskutovat ve foyer, kde byly vystaveny.

Pokud jde o naši účast, byla největší ze všech států postkomunistického bloku včetně Ruska. V Amsterdamu jsme prezentovali téměř desítku referátů, předsedali panelům (R. Brázdl, L. Jeleček, L. Uhliřová). Témata většiny českých referátů odpovídala charakteristice tematického profilu environmentálních dějin v Česku od čelného amerického historika environmentálních dějin Donalda Hughesa v jeho nové knize: *What is Environmental History? Polity, Cambridge, Oxford (UK), Boston (US) 2006, 192 s.* Autor soudí, že jejich hlavními tématy u nás je výzkum změn ve využití a funkci krajiny a historická klimatologie (srov. s. 61).

Domníváme se, že pro získání řady informací o přípravě a zejména průběhu vědeckého programu konference i jeho hodnocení je více efektivní navštívit webovou stránku www.eseh.org. Zájemcům doporučujeme zejména hodnotící zprávu programového výboru (podle úzu je nazýván „vědeckým“). Napsal ji jeho člen prof. Richard Oram, ředitel Centre for Environmental History, University of Stirling, UK. Je historikem nejen environmentálních dějin, ale i dějin středověku, stejně jako Petra van Dam. I medievalisté totiž nacházejí významná environmentální téma. Na stejně adrese je užitečná (zejména pro organizátory příštích konferencí) zpráva o zkušenostech organizačního výboru s přípravou konference (know how), kompletní program včetně abstraktů všech referátů, seznam účastníků, jakož i text pozoruhodného zahajovacího referátu Jane Carruthers z JAR na teoretické téma „Environmental History: Revitalising Connections, Context and Coherence in Historical Studies“.

V průběhu konference se uskutečnila i porada mezinárodní redakční rady evropské „vlajkové lodě“ oboru, časopisu Environment and History, který již třináct let vydává nakladatelství White Horse Press (UK). Porady se zúčastnili i majitelé nakladatelství manželé Johnsonovi, zasedání řídila šéfredaktorka Georgine Endfield (University of Nottingham). Bylo co projednávat; zejména budoucnost časopisu a strategii, jak zvýšit jeho „rating“.

Nikoli nepodstatnou součást programu vědeckých konferencí tvorí jejich společenská část. V Amsterdamu bylo možno pokračovat v diskusích a v navazování nových kontaktů na mnoha akcích, které i nabídkou pohoštění byly nadprůměrné. Byly to např. již zahajovací recepce ve foyer universitní budovy, pak recepce v Royal Tropical Institute (sponzor Nederlandse Waterschapsbank), která navázala na předchozí plavbu po kanálech ve starém městě, recepce podávaná Městskou radou na radnici a konečně slavnostní závěrečná večeře s udílením cen ESEH v Artis Party Centre (společenském zařízení) Městské ZOO (sponzor Arcadis Nederland). Ta měla vskutku příjemný a neformální průběh setkání lidí, kteří se již znají, mají si co říci a spojuje je snaha vybudovat pevné základy environmentálních dějin nejen v Evropě. Četní mladí účastníci, především z řad doktorandů a začínajících asistentů, nejenže se dozvěděli mnoho nového, vyzkoušeli prezentaci výsledků své práce na mezinárodním fóru a v cizím jazyce, ale hlavně navázali první kontakty a kolegiální vztahy se svými vrstevníky i se staršími badateli.

Již v průběhu závěrečné večeře se sešla na krátké neformální poradě dosti změněná nově zvolená Rada ESEH. Ta se skládá z jejího výkonného výboru a regionálních reprezentantů. Prezidentkou byla na Generálním shromáždění ESEH ve čtvrtek 6.6. odpoledne zvolena prof. Geneviève Massard-Guilbaud (Francie, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales Centre de Recherches Historiques, Paříž), viceprezidenty Petra van Dam (Nizozemsko) a Mario Agnoletti (Itálie, University of Florence, Faculty of Agriculture). Naši Lenka Uhliřovou nahradil ve funkci tajemníka ESEH rovněž mladý kolega Martin Knoll (Německo, University of Regensburg, Institut für Geschichte), pokladníkem ex lege zůstává Ulrich Kopitz (Německo, University of Düsseldorf, Institute for the History of Medicine). Členem Rady se ex-officio stal bývalý prezident ESEH (zvolený v Praze) Paul Holm (Dánsko, rektor Roskilde University), a to jako předseda organizačního výboru kongresu v Kodani v r. 2009. Došlo i k víceméně změnám v sestavě regionálních reprezentantů. Místo po tragicky zesnulém A. Karimovi z Moskvy konečně po delší době zaujala Julia Lajus (Petrohrad). Více informací včetně adres viz: www.eseh.org. Potěšilo nás, že reprezentantem pro frankofonní země se stal ten postgraduální student, který na závěrečné večeři pražské konference v roce 2003 přebíral cenu za nejlepší studentskou práci, sympatický Stephane Frioux z Univerzity v Lyonu.

Můžeme potvrdit, že nová prezidentka a výkonný výbor začal ihned aktivně pracovat. Poprvé se mezi konferencemi také sešla celá rada, a to na dvoudenním zasedání začátkem

ledna 2008 v Düsseldorfu, na něž finančně přispěla mj. i University of Düsseldorf (pořadatel byl U. Koppitz). Projednala přípravu řady nových materiálů a podkladů k inovaci statutu ESEH, voleb jejích orgánů, metodiky tvorby programu konferencí, výběru pořadatelů konferencí následujících (nejprve půjde o rok 2011, neboť nezbytné generální shromáždění ESEH a jednání jejích orgánů proběhnou v rámci světového kongresu v Kodani 2009). Ke všemu byly vytvořeny pracovní skupiny.

Konference končila ovšem až v sobotu 9. června celodenními exkurzemi. My jsme se zúčastnili vskutku atraktivní a poučné exkurze nazvané „Mizející mokřiny: jejich dějiny v severním Holandsku“. Vedl ji Hans Renes, historický geograf působící také na University of Utrecht. Získali jsme poznatky a představu o způsobu života a hospodaření na povrchu, jenž je po staletém úsili většinou jen půl metru nad vodou, obtížích s odvodem jejich přibytků atd. Užili jsme si delší plavbu na člunech po „jezere“ a jeho rozsáhlými rákositami s chráněnou bohatou, zejména ptáčí faunou a pasoucím se skotem na okolní „pevnině“. Fasinovala nás prohlídka jedné z velkých pevností postavených před 1. světovou válkou kolem Amsterdama, které nebyly ke svému účelu využity (jako naše z doby Josefské i z 1. republiky). Druhá exkurze směřovala do typově různorodé krajiny při soutoku tří řek – Rýna, Waalu a Meuse. Vedla tudy Limes Romanus, fungovala obchodní střediska Vikingů, ve 12. stol. začala výstavba hrází a následně měst, jejichž obyvatelstvo od té doby žije pod stálou hrozou zaplavení, a to zejména v rašelinné západní části této krajiny. Prostě naplnění hesla „Lucto et emergeo“ (Bojuji a vynořuji se) na vlastní oči. S místním duchem ladila náplň třetí exkurze – cyklistický výlet po ochranných hrázích v Amsterdamu a starých vesničkách v okolí.

Zdá se, že s konferencemi ESEH je to skoro jako s vínem, čím starší, tím lepší – nejen obsahově a organizačně, ale také místem konání, společenským programem i podporou místních politických a podnikatelských subjektů. Nedovedeme si představit, že by třeba pražský magistrát finančně podporoval konání konference ESEH v Praze v roce 2003. Rolí zřejmě hraje i dodržování programového modulu konferencí ESEH (ostatně i ASEH) středa–sobota, ustáleného na konferenci v Praze.

Domníváme se, že teď nemluvíme jen za nás; účast na konferencích ESEH (počtem účastníků menších) je bezesporu inspirativním, stimulujícím a zároveň potěšujícím zážitkem.

Helena Janů, Leoš Jeleček

Soutěž o nejlepší Studentskou vysokoškolskou odbornou práci z geografie SVOP 2007. Dne 13.9.2007 proběhlo celostátní kolo 3. ročníku soutěže o nejlepší Studentskou vysokoškolskou odbornou práci z geografie. Stalo se tak při příležitosti konání 15. ročníku mezinárodní geografické konference „Geografické aspekty středoevropského prostoru“, kterou pořádala katedra geografie PdF MU spolu s katedrou geografie a regionálního rozvoje PrF v Nitře. Soutěž probíhá pod záštitou Vzdělávací sekce České geografické společnosti. Organizace se ujala Jihomoravská pobočka ČGS.

Podle propozic soutěže mohla být jako soutěžní práce přihlášena jakákoli nepublikovaná i publikovaná studentská práce kromě magisterské (seminární, bakalářská apod.) v rozsahu do 30 stran. V celostátním kole autoři prezentovali svoje práce v délce 15 minut. Kritéria hodnocení prací byla jednak formální (úprava písemné práce, forma ústní prezentace), jednak odborná (originalita, inovace, metodika, výsledky práce). Porota, kterou jmenoval HV ČGS, hodnotila všechny kategorie společně, každý porotce hodnotil všechny práce. Cestovní náklady a pobyt pro vítěze fakultního (katedrového) kola hradí vysílající pracoviště. Celostátního kola se dále mohli účastnit i studenti, kteří se umístili do třetího místa ve fakultním kole. Pro vítěze byly připraveny finanční odměny, a to za 1. místo 3 000 Kč; za 2. místo 2 000 Kč a za 3. místo 1 000 Kč. Na základě doporučení HV ČGS propozice soutěže schválili: T. Siwek (prezident ČGS), J. Kolejka (předseda JMp ČGS) a E. Hofmann (předseda sekce GV ČGS).

Do celostátního kola bylo přihlášeno celkem 10 prací. Jedna účastnice se však z důvodu nemoci nemohla zúčastnit. Největší zastoupení měla PřF UK Praha a GÚ PřF MU Brno. Dále zde byli po jednom účastníkovi z PřF ÚJEP Ústí nad Labem, PdF JU České Budějovice a PdF ZU Plzeň. Soutěže se zúčastnili: Roman Bohovic (GÚ PřF MU Brno), Stanislav Kraft (katedra geografie PdF JU České Budějovice), Iva Kuncová (katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK Praha), Lucie Malíková (katedra aplikované geoinformatické a kartografie PřF UK Praha), Michal Marek (GÚ PřF MU Brno), Tomáš Marek (ka-

tedra geografie PřF UJEP Ústí nad Labem), Petra Sehnalová (katedra fyzické geografie a geoekologie PřF UK Praha), Michal Straka (katedra geografie PdF ZU Plzeň), Alice Taufmannová (katedra fyzické geografie a geoekologie PřF UK Praha), Vojtěch Trmač (GÚ PřF MU Brno).

Porotu tvořili: doc. dr. Jaromír Kolejka, CSc.; doc. dr. Eduard Hofmann, CSc.; Mgr. Michal Vančura, Ph.D.; dr. Josef Mečiar; dr. Dan Borecký, CSc. Na předběžném hodnocení, které se skládalo z podrobného prostudování prací se podíleli J. Kolejka, J. Mečiar a E. Hofmann. Poslední dva hodnocené ukazatele se týkaly hodnocení výstupů studentů a výsledná známka vznikla součtem známk všech porotců.

Na 1. místě se v celostátním kole soutěže SVOP 2007 umístil S. Kraft (katedra geografie PdF JU) s prací Veřejná hromadná doprava v Karlovarském kraji. 2. místo obsadil R. Bohovic (GÚ PřF MU) s prací Interaktívna tematická mapa zmien v krajine v okolí Velkých Karlovic na bázi historických máp a na 3. místě se umístila I. Kuncová (katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK) s prací Kvalita života a její konvergence: aplikace nové metody na příkladu Česka a Andalusie.

Závěrem můžeme konstatovat, že předložené práce měly velmi solidní úroveň. Také prezentace a obhajoby studentů snesou velmi přísná kriteria hodnocení.

Eduard Hofmann

LITERATURA

I. Bičík, V. Jančák: Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990.
Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha 2005, 104 s. ISBN: 80-86561-19-4.

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy vydala na sklonku roku 2005 monografii s názvem „Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990“, autory jsou I. Bičík a V. Jančák. Tato publikace vznikla v rámci řešení projektu GA ČR „Regionální dopady transformace českého zemědělství ve fázi integrace ČR do EU“, jedna z kapitol pak byla napsána na základě výsledků projektu GA ČR „Hybné síly změn diferenciace využití ploch Česka a sousedních zemí. Perspektivy po přijetí do EU“. Publikace obsahuje celkem osm kapitol, které jsou vhodně doplněny množstvím grafických a kartografických výstupů. Přiložen je seznam tabulek, obrázků, barevných příloh, na závěr také seznam literatury a přílohy v podobě fotografií (celkem 22), jež jsou doplněny vysvětlujícím komentářem.

V úvodu jsou nejprve ve stručnosti nastíněny hlavní rysy českého zemědělství v transformačním období, které jsou podrobněji diskutovány v samostatných kapitolách (zejména 2., 5., 6. a 7. kapitola). Ve druhé kapitole, která nese název „Poznámky k metodice výzkumu transformace zemědělství“, je podán základní přehled prací zabývajících se otázkami transformace českého zemědělství. Citovány jsou jak práce obecnějšího (komplexnějšího) charakteru, tak i práce zaměřené na regionální dopady a aspekty transformace zemědělství. Pozornost je rovněž věnována stručnému přehledu statistických zdrojů, v neposlední řadě jsou pak nastíněny základní metodické postupy používané při studiu transformace zemědělství v Česku.

„Přírodní podmínky pro zemědělskou výrobu“ – to je název třetí části monografie. Kromě textové části obsahuje množství kartogramů na úrovni okresů Česka dokumentujících regionální rozdíly v přírodních předpokladech pro zemědělské využití. Celkem pět podkapitol další části publikace se týká zemědělského půdního fondu Česka. Autoři se věnují popi-

su struktury zemědělského půdního fondu. Dále jsou spíše z teoretického hlediska diskutovány vývojové trendy struktury ploch s následným zaměřením na Česko. Podkapitola 4.3 je orientována na tzv. dynamický land use, který představuje mapové nebo tabelární hodnocení využití půdy ve dvou či více časových horizontech. Důležitou částí je v tomto ohledu následující podkapitola popisující a hodnotící procesy ve využití ploch v Česku od roku 1845 a také závěrečná část věnující se diferenciaci vývoje využití ploch v Česku podle okresů a podle tzv. základních územních jednotek.

Navazující kapitoly „Vývoj českého zemědělství po roce 1990“, „Zemědělská produkce Česka v transformačním období“ a „Etapy transformačního procesu“ je možné, s ohledem na zaměření monografie, vnímat jako stézejní. Pátá kapitola analyzuje vývoj českého zemědělství po roce 1990 z hlediska různých aspektů (důvody a předpoklady transformace zemědělství, zaměstnanost v zemědělství a její vývoj, vývoj vlastnických struktur, změny zemědělské dotační politiky a jejich dopady). V šesté kapitole je provedena celková charakteristika zemědělské produkce a je „posazena“ do širších souvislostí transformačního vývoje. Další podkapitoly této části jsou věnovány charakteristiky vývoje základních odvětví zemědělské výroby, tj. rostlinné a živočišné výrobě. Vše pak uzavírá sedmá kapitola, v níž je nastíněna etapizace transformačního procesu českého zemědělství zejména prostřednictvím podrobného schématu. Jednotlivé etapy vývoje jsou v textové části dále analyzovány.

Poslední část publikace je označena „Místo závěru – perspektivy českého zemědělství a venkova po připojení Česka k EU“. Jak již vyplývá z názvu, jsou zde z pozice různých hledisek, resp. jejich vlivu na regionální diferenciaci, diskutovány možné změny a perspektivy českého zemědělství a venkova po vstupu Česka do Evropské unie (vliv dotační politiky na konkurenčeschopnost českých zemědělců, očekávané změny struktury zemědělského půdního fondu, role vlastnických vztahů v pronájmu zemědělské půdy nebo velikostní struktura zemědělských podniků jako možná komparativní výhoda Česka ve srovnání s okolními státy atd.).

Problematika transformačního procesu Česka po roce 1989 se těší neustálému zájmu nejen geografů. Uvedená publikace to dokumentuje z pohledu zemědělské tematiky se zvláštěm důrazem na interpretaci vztahu transformace zemědělství a využití ploch a regionálních dopadů tétoho procesu. Jejím prostudováním lze jednoznačně získat hlubší pohled na, jak autoři naznačují, zatím neukončený průběh transformačního procesu zemědělství. Cenným přínosem je mimo jiné to, že si autoři oprávněně dovolili, na základě zjištěných poznatků, ale i zkušeností jiných autorů, relativně podrobně charakterizovat očekávané dopady vstupu Česka do Evropské unie na zemědělský sektor a český venkov.

Závěrem tedy můžeme říci, že publikace je nejen zajímavým studijním materiélem v oblasti geografie zemědělství, ale lze ji také označit za hodnotný příspěvek ke studiu unikátního procesu postkomunistické transformace.

Jan Pileček

Současná německá historická geografie podle výběrového exkurzu do nových knižních publikací. I když bývá pravidlem lokalizovat „globální vědecké téžiště“ historické geografie, ať už ji bereme za samostatný obor nebo za součást geografie či věd historických, nelze přehlížet její dosud tradičně silné postavení v Německu. Rovněž zde vznikla v poslední době řada děl, která stojí za to alespoň ve stručné formě představit české odborné veřejnosti.

U našich západních sousedů, podobně jako je tomu i u nás, existuje prakticky historická geografie spíš jako součást geografie nebo historie. Ve dvou případech se tento obor ale přeče jen ve své akademické a institucionální podobě daří uplatňovat samostatně. Konkrétně se jedná o Geografický institut university v Bonnu a Institut pro geografii na univerzitě v bavorském Bamberku s vlastními profesurami pro historickou geografii (v Bonnu v současné době prof. Winfried Schenck, do roku 2001 katedru vedl a dnes zde působí jako emeritní prof. Klaus Fehn; v Bamberku vystřídal v roce 2006 prof. Wilfrieda Kringse současný prof. Andreas Dix). Na bedrech právě téhoto dvou institucí tvořících jakousi páteř samostatné existence oboru spočívá též podstatný díl výzkumu, potažmo publikační tvorby. V tomto smyslu je tedy v Německu situace odlišná od situace v Česku. U nás totiž nemá historická geografie obdobnou institucionální základnu, a to ani v AV ČR. Stejně je tomu i v Polsku, kde přítom před 50–60 lety byla v rozmachu.

Pro účel „výběrového exkurzu do nových knižních publikací“ jsem zvolil pouze několik prací, které ovšem lze s úspěchem označit za klíčové. Zaměřil jsem se proto výhradně na publikace přehledového a obecnějšího charakteru, které vyšly v posledních třech letech (2005–2007) s dostatečně velkým nákladem, a tedy i potenciálem proniknout do širšího povědomí nejen

v německy mluvících zemích, ale i za jejich hranicemi, Česko nevyjímaje. Nejedná se proto a priori o čisté historickogeografické úzce vyprofilované studie, ale až na dvě výjimky o souborná díla širšího geografického vymezení, ovšem, a to je nutné zdůraznit, s nepřehlédnutelným podílem přístupu a témat historické geografie. Zmíněný podíl není jen logickým vyústěním zaměření těchto prací na výzkum kulturní krajiny (člověk jako její součást a tvůrce), ale především i skutečností, že vznikly na akademické půdě bonnské geografie nebo za jejího značného přispění. Důvodem, proč jsem se při výběru zaměřil na díla tak či onak svázaná s vědeckou obcí bonnských (historických) geografů (z osobnosti jmenujeme W. Schenka, K. Fehna, K.-D. Kleefelda, P. Burggraaffa, P. Welkelho, dříve A. Dixe a další), je fakt, že mi bylo umožněno právě sem nahlédnout v rámci své nedávné zahraniční vědecké stáže.

R. Glaser, H. Gebhardt, W. Schenk (eds.): Geographie Deutschlands. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2007, 280 s.

Nejnovější a zároveň dobrě dostupná publikace přehledového charakteru. Není klasickou vysokoškolskou učebnicí regionální geografie Německa, ale spíše zajímavým inovativně zpracovaným dílem určeným nejen pro akademickou obec, ale i pro širokou veřejnost. Seznamuje čtenáře s nejnovějšími výsledky moderního výzkumu s důrazem na kulturní krajinu a aktuální stav i proměnu socioekonomických parametrů. Spoluautorství W. Schenka se zde odráží v četných historickogeografických přesazích a vývojovém pojetí témat. Vydáním této publikace získalo Německo dosud chybějící potřebnou a dlouho očekávanou moderní syntézu geografie vlastního území.

H. Gebhardt, R. Glaser, U. Radtke, P. Neuber (eds.): Geographie – Physische Geographie und Humangeographie. Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg 2006, 1099 s.

Další v řadě prací, které v ucelené formě mapují současnou úroveň geografického výzkumu. Nezabývá se příliš konkrétními tématy, ty uvádí jen jako příklady výzkumu. Zaměřuje se naopak na vlastní teoretickou, metodologickou a pramenovou základnu, respektive na obecné formy a závěry moderního výzkumu. Své samostatné místo zde má kapitola věnovaná historické geografii (č. 25, autoři A. Dix a W. Schenk), která seznamuje s metodami, tématy, rozdíly a především praxí tohoto vědního oboru. Vliv a uplatnění takto rozsáhlého díla lze označit, alespoň co se německého akademického prostředí týče, jako normativní.

W. Schenk, K. Schliephake (eds.): Allgemeine Anthropogeographie. Klett-Perthes, Gotha 2005, 824 s.

Ne náhodou si tato práce postupně vysloužila od části geografické akademické obce přízvisko „Bible“ svého oboru. Slovo Anthropogeographie je zde překládáno jako „Geographie des Menschen“ (geografie lidí). Dá se říci, že geografie v tomto pojetí se víceméně překrývá s naším vymezením sociální geografie (v němcině se častěji užívá pojem „Humangeographie“). Tomu též odpovídá klasické členění dle jednotlivých oblastí působení člověka na Zemi (překlad kapitol A.N.): 1. Pojetí geografie lidí; 2. Člověk jako aktér v prostoru; 3. Člověk sídlící; 4. Člověk hospodařící; 5. Člověk politický a plánující; 6. Budoucnost geografie lidí. Do 3. oddílu je zahrnuta speciální a dost rozsáhlá kapitola Historická geografie (autor W. Schenk), kterou lze bez problému brát za komplexní a ucelený přehled teorie, metodiky, pramenů a jednotlivých polí působnosti oboru.

U. Matthiesen, R. Danielzyk, S. Heiland, S. Tzschaschel (eds.): Kulturlandschaften als Herausforderung für die Raumplanung. Verständnis – Erfahrungen – Perspektiven. ARL, Hannover 2006.

Další publikace, jejíž název by se mohl do češtiny přeložit jako: „Kulturní krajina jako výzva pro územní plánování. Pojetí – zkušenosti – perspektivy“, je proti předešlým publikacím poněkud konkrétněji vymezené dílo s patrným posunem k praxi. Nejen historického geografa zde pravděpodobně upoutá velmi zajímavá oborově laděná diskuse (autorem opět W. Schenk) nad termínem „zralé kulturní krajiny“ (gewachsene Kulturlandschaft) jakožto ideálního, vyváženého a dlouhodobě udržitelného stavu. Ve zmíněné polemice není opomenut ani rozdíl vývojový, tedy ani pohled samotných environmentálních dějin.

D. Denecke: Wege der Historischen Geographie und Kulturlandschaftsforschung. Ausgewählte Beiträge. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2005, 320 s.

Tento soubor třinácti článků D. Deneckeho se souhrnným názvem „Cesty historické ge-

ografie a výzkum kulturní krajiny. Vybrané příspěvky.“ byl vydán z iniciativy K. Fehna a A. Simmsové na počest 70. narozenin autora. Jeho starší statě jsou zde uspořádány do pěti od-dílů: 1. Cesty výzkumu; 2. Geneze sídel a využití půdy; 3. Doprava a staré stezky; 4. Město; 5. Praktické uplatnění. Význam této publikace pro historickou geografii spočívá přede-vším v tom, že od doby svého vydání před dvěma lety částečně supluje dosud v Německu chybějící samostatnou učebnici, resp. stěžejní příručku oboru.

Siedlungsforschung: Archäologie – Geschichte – Geographie. Band 23 – Natur-katastrophen und Naturrisiken. Bonn 2005.

Svazek časopisu „Výzkum osídlení: archeologie – historie – geografie. (Svazek 23 – Pří-rodní katastrofy a přírodní rizika)“ vycházejícího od roku 1983. Původně se periodikum spe-cializovalo na téma spojená s výzkumem osídlení, nicméně v přenesené působnosti jej lze označit za normotvorný pilíř pro obor historické geografie v Německu (podobně jako časo-pis Historická geografie pro Česko). Je sestavován geografiy působícími na univerzitě v Bon-nu a prezentuje celou škálu témat a článků od těch s metodologicko-teoretickým zaměře-ním, přes zprávy o výzkumu a příkladové studie až po ty regionálně vymezené (od lokální-ho po globální rozměr). Například tento konkrétní svazek je věnován problematice přírodních katastrof a rizik.

Šestice publikací, které zde byly ve stručnosti představeny, tvoří pouhý zlomek poměrně bohaté oborové německé tvorby posledních let. Ačkoli podíl bonnské akademické obce na jejím vzniku (a na historickogeografickém výzkumu obecně) můžeme považovat za značný, řada kvalitních zajímavých a rozsáhlých prací vzniká i mimo její dosah. Jako nekomento-vaný, byť nepřehlédnutelný příklad můžeme na závěr uvést výzkumný projekt „Landschaf-ten in Deutschland. Werte der deutschen Heimat 1957–2007 (Krajiny v Německu. Hodno-ta německé vlasti...)“ Zeměpisného institutu (Institut für Länderkunde) v Lipsku.

Aleš Nováček

K. Ivanička: Globalistika. Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta. 1. vydání. Edice Ekonómia, IURA EDITION spol. s r.o., Bratislava 2006, 283 s., ISBN 80-8078-028-5.

Prof. RNDr. Koloman Ivanička, DrSc., jakožto výrazná vědecká osobnost, člen mnohých domácích i zahraničních profesních organizací, autor odborných publikací a článků a drži-tel několika akademických a literárních medailí, se i tentokrát stal se svou publikací „Glo-balistiká“ objektem zájmu Slovenské akademie věd při udělování cen Literárního fondu za rok 2006 a obdržel tak prémii za vědecký ohlas odborné literatury v kategorii společenských věd.

Tato publikace vstupuje na pole celospolečensky významné tematiky, kterou však veřej-nosti autor otvírá zcela nekonvenčním způsobem pojednání současných problémů světa,jenž vi-dí v nerespektování komplexnosti lidské společnosti, v nadřazenosti trhu a nerespektování lidské solidarity, tolerance a plurality vývoje. Řešení autor nachází v konceptu celoplane-tárního managementu, jakožto multidisciplinárního přístupu společenských a přírodních věd, ale i osobitých přístupů ke globálnímu světu, jako nově utvářející se komplexnosti. Au-tor, jakožto zakladatel a představitel syntetiky, tak čtenáři otevře hranice do světa noo-sférie, v níž lidské vědomí, společně s respektováním časoprostorové kontinuity dějin, umož-nuje formulovat scénáře budoucího vývoje planety ve světle kritického konstruktivismu.

Celá kniha je členěna do sedmi kapitol, v nichž autor otevírá cesty pro hledání výcho-diska k tvorbě modelu globálního světa, a to za použití celé řady přístupů a vědeckých pa-radigmat, na něž v práci odkazuje, na příkladech je vysvětluje a následně také hodnotí. Pro stoupence neoliberalismu a tržního kapitalismu se tak Globalistika stává kontroverzním dílem, jež by mohlo vyprovokovat celou řadu diskusí na téma „Subjektivní versus objektivní realita ve světě formujícího se příběhu lidstva“. Pro otevřenou společnost však tato publi-kace nabízí celou řadu otázek, nad nimiž má čtenář prostor se během svého putování glo-balizujícím se světem zamyslet a uvědomit si tak základní podstatu celistvosti samotného světa a nutnosti zaangažovanosti každého jedince na budoucím vývoji planety.

Úvodní část knihy (kapitoly 1 a 2) nás seznamuje se základními principy dynamiky svě-ta, evoluce i vývoje planety. Podtrhuje úlohu lidského vědomí, důležitost samoregulace i ku-mulativní selekce v procesu vývoje otevřených systémů. Zahrnuje nás celou řadou pojmu, díky kterým naše mysl dokáže lépe pochopit existenční propojení fyzického i duševního zá-kladu člověka, jeho materiální podmíněnosti i spontánní tvořivosti nutné pro zdravou evo-

luci světa i lidstva. Autor zde pracuje také s pojmy jako „globální světový étos“ a „solidarita“, jakožto se základní globální idejí v hledání způsobu koexistence států nacházejících se v různých etapách vývoje. Dostává se zde také ke kořenům ve změně chápání globálního světa i k definování hlavních problémů současnosti. Stranou nenechává ani výčet přístupů a představiteľů rady názorových skupin, jež se jako reakce na aktuální vývoj světa postupně utvářely. Úvodní kapitoly zakončuje přehlednou deskripcí sjednocovacích procesů, které svět pojily od dob mořeplavných objevů až po současný svět tržního hospodářství, jenž jednotlivé části planety opět rozděluje. Také proto se zde zamýšlí nad změnou ve strategii přístupu k lidským i přírodním zdrojům, i ke globálnímu modelu ekonomiky.

Následující část knihy (3.–6. kapitola) je věnována nutnosti Východní a Západní civilizace nalézt společné přístupy pro novou éru globalizace, které by respektovaly jejich spořečné hodnoty i vzájemnou odlišnost. Autor zdůrazňuje, že nelze globalizaci vnímat pouze jako rozširování západní civilizační sféry, ale jako kreativní proces syntézy civilizací, v nichž bude racionálnost Západu obohacená iracionalitou a intuitivností Východu a naopak. Na řadě příkladů pak autor demonstriuje proces „westernizace světa“, klíčové postavení i nadřazenost USA i snahy Evropy o vytvoření fungující integrace, která i po přístupu nových členů zachová svou strukturu i funkčnost teritoriální demokracie. V této souvislosti neopomijí představit také rozdílné názory „amerického“ a „evropského sna“ o budoucí globální společnosti. Celá kapitola je pak věnována změně postavení Východu v geopolitickém vývoji Evropy i světa, jakožto rozširování NATO a EU do baltsko-podunajsko-černomořsko-jaderského prostoru. Tento příklad je zde vhodnou ukázkou aplikace zpětnovazebních mechanismů historických událostí v současném období transformace, stejně jako ukázkou existence časoprostorové kontinuity v podobě udržování slovenské vzájemnosti daného prostoru. Autor se v tomto kontextu zabývá také formováním slovenské společnosti, i jejím postavením v zrcadle budoucnosti Evropy. Sérii svých úvah zde zakončuje zamýšlením se nad úlohou národního státu v době nové éry globalizace 21. století, kterou vidí v podpoře spolupráce mezi státem a zájmy nadnárodních organizací při udržení si rozhodovacích pravomocí a integritity státu.

Závěr knihy (kapitola 7) věnuje autor svým úvahám o budoucnosti, v nichž se zamýší nad funkční dynamikou prostoru a času, nad rychlostmi jeho plynutí i jeho podstatnou vlastností – nereverzibilitou. Dynamika světa a evoluce vývoje tak na základě neustálého vstupu nových informací neustává v koloběhu vzniku nových kvalit a nastolování nové úrovně dynamické stability naší planety. Otázku pak už jen zůstává, zda dnešní globální společnost je schopna (a ochotna) směřovat svůj další vývoj na základě uznání dlouhodobých hodnot (životu, lidského vědomí i obnovitelných zdrojů přírody) na úkor krátkodobých zisků tržní ekonomiky.

Globalistika profesora Ivaničky je výjimečnou publikací, která řadovému čtenáři nabízí jinou dimenzi pojetí současného světa, nový způsob chápání globálních problémů i řadu přiležitostí k zamýšlení se nad sebou sama. Toto dílo tak lze vnímat jako nástroj k proniknutí do světa synergické analýzy, která umožňuje spatřovat hlubší souvislosti i ve zdánlivě jednoduchých a „daných“ jevech a procesech nejen společenského vývoje.

Knihu oceněn studenti vysokých škol a členové akademické obce, ale také představitelé mezinárodního či domácího managementu, ekonomové, politici, či zájemci o světovou globální problematiku a společenské vědy. I nahodilému čtenáři však toto dílo umožní rozšířit svůj obzor o bohatou faktografii, řadu vědeckých přístupů, termínů i pojmu, které autor za pomocí celé řady citací a odkazů summarizuje jak v textu samotném, tak na konci své publikace v podobě vyčerpávajícího seznamu použité literatury, slovníku vybraných pojmu a jmenného a věcného rejstříku.

Nezbývá než čtenáři poprát otevřenou duši i mysl při vnímání složitosti světa, v němž i ta nejmenší „samozřejmost“ má své nezastupitelné místo...

Kamila Bogdová

P. Selman: Planning at the Landscape Scale. The RTPI Library Series, Routledge, Abingdon 2006, 213 s. ISBN 0-415-35142-1.

Kniha Paula Selmana, profesora Sheffieldské univerzity (Velká Británie), vychází v době vzrůstajícího zájmu o krajinu, její minulost, přítomnost i budoucnost, přičemž je zřetelný posun od zdůrazňování krajin výjimečných ke vnímání krajiny jako celku. Cílem autora je přispět jak k rozvoji a diskuzi v rámci oboru krajinného plánování jako takového, tak

k chápání krajiny jako rámce pro plánování, spíše než jako plánovaného objektu. Proto také název „Plánování v krajinném měřítku“ nikoli „Plánování krajiny“ či „Krajinné plánování“. Neměli bychom plánovat pro krajiny jako spíše skrze ně. Vlastní pojem plánování pak, s odkazem na Evropskou úmluvu o krajině (Florence 2000) definuje v širším pojetí jakou „činnost“ s výhledem do budoucna, které mají za cíl zvýšení hodnoty, obnovu, nebo vytvoření krajin“, zahrnující péči s cílem udržitelného rozvoje přírodních a kulturních zdrojů.

Publikace je členěna do osmi částí. Po první kapitole v pořadí, poměrně obsáhlém úvodu, následuje druhá kapitola s názvem „Proč krajinné měřítko?“. Pojem měřítka je zcela zásadní pro současnou diskuzi o krajinném plánování. Různé úrovne, na kterých lze sledovat vybrané atributy krajiny, se odražejí ve vymezení úrovní, na kterých se vlastní plánování odehrává – od nadnárodní až po lokální. Měřítko však nelze chápat v čistě prostorovém významu, ale jako pojem zahrnující jak prostorový, tak časový rozměr včetně míry přeměnění původního přírodního prostředí vlivem lidských aktivit. Je pak pravděpodobné, že do budoucna poroste v rámci plánování snaha o ovlivňování vybraných procesů a jejich důsledků na různých, jim odpovídajících administrativních úrovních, a některé politiky budou spíše zaměřeny na „přírodní“ než administrativní jednotky.

V následující, třetí, kapitole, nazvané „Lidé a krajiny“, se autor věnuje vztahu mezi krajinou, jejím stavem a změnami a těmi, kteří v ní bydlí, užívají ji, nebo jí jen procházejí. Pro charakter kulturní krajiny budou vždy určující minulé, současné a budoucí lidské aktivity. Nicméně dnes je plánování často uskutečňováno postupem shora-dolů a odraží se v něm pouze vybrané společenské zájmy. Někdy tento postup dokonce implikuje, že nejlepší jsou krajiny neobydlené lidmi. Nicméně plány nemohou být udržitelné, pokud nezahrnují zájmy místních obyvatel a neumožňují místním komunitám se aktivně podílet na rozhodování o budoucím vývoji jimi obývaného prostředí.

Ve čtvrté kapitole se autor pokouší o shrnutí možností jak uchopit krajinné měřítko. A to především s odkazem na koncept krajinné jednotky a pojetí krajin jako ekologických, hydrologických a kulturních jednotek. Věnuje se též problematice hodnocení krajinného rázu a tématu změny v krajinném měřítku. Velmi krátce a obecně zmiňuje integrující přístupy. Ovšem závěrem zdůrazňuje význam holistického a integrujícího přístupu k územnímu, prostorovému, plánování.

Následuje pátá kapitola věnovaná principům plánování v krajinném měřítku. Tomu, jak uchopit vlastní proces plánování. Je uváděna řada příkladů z praxe, které jsou rozděleny do dvou skupin: na přístupy normativní a přístupy poradní (komunikativní). První lze charakterizovat jako přístupy založené na snaze usměrnit dosavadní vývoj k předem definovanému výslednému stavu prostředí. Druhé jako přístupy, které zdůrazňují zohlednění rozehodnutí jednotlivých uživatelů tohoto prostředí či jejich skupin. Následné změny by tedy měly být výsledkem dialogu mezi těmi, kdo daná rozhodnutí uskutečňují a těmi, kdo jsou jimi bezprostředně ovlivněni.

V šesté a sedmé kapitole, jejichž obsah se částečně prolíná, se pojednává o nástrojích, resp. způsobech plánování. Jsou uváděny příklady nástrojů užívaných jak na světové, tak evropské úrovni, či pouze na území Velké Británie.

V závěrečné osmé kapitole se autor znova vrací k otázce udržitelného managementu krajin a významu zahrnutí místních komunit do tohoto procesu. Jestliže kulturní krajiny mají přetrvat, naše plány musí být nevyhnutelně založeny na činnostech a představách místních obyvatel. Plánování v krajinném měřítku proto bude muset být kreativní a nápadité. Bude muset podporovat integrující a transdisciplinární přístupy.

Kniha Paula Selmana představuje podnětný příspěvek k diskuzi o možnostech usměrňování budoucího vývoje krajiny, a to nejen v britském, ale i evropském měřítku. Obsahuje výstižné shrnutí řešené problematiky včetně nezbytných přehledných tabulek, schémat a obrázků. Nicméně snaha obsáhnout tak rozsáhlé téma na pouhých 200 stranách nutí autora občas k příliš zhuštěné formě výkladu a poměrně častému používání zkratek (jako např. BOWS, RSPB, IRD, PBRS). Vlastní obsah jednotlivých kapitol občas působí neprovázaně, neuspořádaně a útržkovitě. Některé části publikace jsou nepřehledné. Řada originálních autorových myšlenek potom může nesoustředěnému čtenáři zůstat skryta.

Zdeněk Kučera

Při průběžném sledování současné publikaci tvorby s historickogeografickým zaměřením nelze přehlédnou několik prací slovenské provenience. Mezi ně patří po mnoha stránkách bezesporu zajímavá a originální studie „Vývoj politickej mapy stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy“. Její autor Daniel Gurňák se na problematiku historického vývoje hranic a území v Evropě zaměřuje již delší dobu, což ostatně potvrzuje jak řada dříve uveřejněných statí a článků, tak jeho disertační práce obhájená roku 2004, ze které zmiňovaná publikace přímo vychází. Autor působí na katedře regionální geografie Univerzity Komenského v Bratislavě, tedy pracovišti svým významem pro oboř historické geografie na Slovensku klíčovém.

Strukturovou se práce dělí na tři hlavní části. První se soustředí na představení teoreticko-metodologických východisek. Další pomocí historickogeografické charakteristiky přibližuje chronologický vývoj vymezeného území. Stěžejní z hlediska autorova vědeckého bádání i obsahového přínosu je část třetí, tedy vlastní analýza. Ta se věnuje sledování řady faktorů a vývojovým otázkám dané problematiky: rozloze a počtu států, míre stability a aktuálnosti hranic i teritoriálního vymezení států, míre dominance státních útvarů na daném území, vlivu vojenských konfliktů na teritoriální a státoprávní stabilitu apod. Idea výzkumu přitom vychází z předpokladu, že průběh a změny politických a státních hranic odraží působení dobově aktuálních mocenských sil, což v autorovi zákonitě evokuje otázku týkající se míry kontinuity a návaznosti na současný čili aktuální stav.

Už při prvním pohledu překvapí šíře časového a prostorového vymezení díla, stejně jako jeho tematický záběr. Vždyť samo zmapování, analýza a výklad územního vývoje oblasti rozvíjející se od Pobaltí po Řecko a od východních částí historického Německa (resp. Svaté říše římské národa německého) po východoukrajinské stepy (přibližně takto lze vymezit onu autorovu „stredovýchodnú a juhovýchodnú Európu“) za období celého druhého tisíciletí našeho letopočtu je věru ambiciozní a v rozsahu jediné monografie velmi odvážný záměr! Na tomto místě si ovšem dovoluji soudit, že riziko přílišné generalizace a povrchnosti, které se tímto nabízí, nenašlo ve studii mnoho „živné půdy“. Naopak. Autorovi se podařilo tomuto riziku úspěšně vyhnout cíleným situováním charakteru práce do analytických rovin. Proti tomu všeobecné a přehledový chronologický výčet historických událostí a politických, potažmo teritoriálních změn je uveden pouze v podobě nezbytně nutné k pochopení a objasnění vlastních a invenčních analytických závěrů a výstupů. Prostředkem, kterým tohoto bylo dosaženo, je aplikace řady různých historickogeografických metod. Právě metodickou stránku v její kvalitativní i kvantitativní podobě je zde nutné obzvlášť ocenit. Nejen za její nespornou pracnost a časovou náročnost, ale, a to především, za její originalitu. Přídomkem originální lze hodnotit i mnohé z této analýzy vycházející kartografické a grafické výstupy. Ty, oproti běžným dějepisným mapám a atlasům s jejichž tvorbou má autor rovněž zkušenosť (D. Gurňák: *Dejepisný atlas. Štáty v premenách storočí*, Mapa Slovakia, Bratislava 2004, 50 s.), jdou hlouběji pod povrch dobové reality a zohledňují mimo jiné více vývojový faktor. V této souvislosti bych připomenu CDROM, přílohu obsahující v digitální podobě všech 48 výstupů, které jsou jinak v černobílé podobě otištěny a okomentovány i v samotném textu. K nejzajímavějším a autorovu invenci nejlépe demonstруjícím můžeme ředit například: Přílohu č. 19: „Vývoj rozlohy štátov na sledovanom území v rokoch 1001–2000“ (s. 108), která přehledně graficky ukazuje proměny rozlohy států a území v čase. Mapu č. 21: „Stabilita a aktuálnost hraníc za obdobie rokov 1001–2000“ (s. 112) zobrazující míru stability hranic pomocí tloušťky jejich linie a míru aktuálnosti pomocí odstínu. Mapu č. 45: „Prevládajúca štátna príslušnosť území za obdobie rokov 1001–2000“ (s. 156), na níž barevná (příp. rastrová) škála vymezuje historicky prevládající příslušnost daného území k státnímu celku.

Můžeme se s úspěchem domnívat, že uvedené příklady, stejně jako řada dalších zde publikovaných výstupů, mohou svým specificky směrovaným úhlem pohledu nejen rozšířit a prohloubit míru poznání této reality v minulosti, ale také stát se podnětem a zdrojem informací pro vznik dalších tematicky navazujících studií. I přes odborný charakter práce a její důraz na metodologicko-analytický prvek nelze říci, že by se jednalo o čistě akademickou záležitost s omezeným potenciálem veřejné publicity. Naopak díky své čitné formě a ne tak úzkému vymezení může oslovit i širší veřejnost a pravděpodobně tak již i činí.

Aleš Nováček

Autorsky se na tvorbě publikace, kromě dvou výše uvedených autorů, podílel celý kolektiv, a to zejména autoři z univerzitních pracovišť, z ústavů AV ČR a z Českého hydrometeorologického ústavu. Autoři předkládají komplexní dílo orientované do prostoru Moravy a Slezska. Komplexita pojetí je dána jak analýzou hydro-meteorologických typů přírodních ohrožení a rizik, tak i posouzením jevů spojených bezprostředně s litosférou, jako gravitační svahové pohyby a přirozená seismicitá.

Z hlediska koncepce práce je důležité, že kniha začíná poměrně obsáhlou kapitolou pojednávající jak o historickém vývoji a fyzickogeografických poměrech daného regionu, tak i o socioekonomickém vývoji v průběhu času. Tyto kapitoly jsou pro potřeby pojednání o přírodních extrémech a jejich dopadech na Moravě a ve Slezsku velmi detailní. Umožňuje to vstupní analýzu oblasti a tím i správné pochopení vlivu přírodních ohrožení na krajinu a společnost. Na druhé straně nejsou vždy všechny podkapitoly v přímé souvislosti s hlavním tématem knihy. Toto je ovšem zřejmě důsledek působení rozsáhlého kolektivu autorů soustředěného z různých vědních oborů.

Nesporným kladem publikace je, že vychází z reality popisovaného území, a pojednává tak o přírodních extrémech v kontextu míry významu pro daný region a současně zohledňuje začlenění daného konkrétního přírodního jevu do širšího rámce celosvětového významu. Velmi dobře je zvládnutá kapitola věnovaná metodice. Anotovanou publikaci tak umožňuje chápát nejen jako komplexní regionální studii, ale i jako určitý typ učebního textu, jenž je věnován přírodním ohrožením s bohatou škálou příkladů.

Velmi cenné jsou rovněž historické přehledy v rámci jednotlivých typů přírodních ohrožení, které naplňují nejen požadavek na komplexitu díla, ale přinášejí též cenné informace z minulosti a možnost srovnání s recentními procesy v krajinné sféře.

S ohledem na zařazení kapitol „Dopady přírodních extrémů“ a „Přírodní extrémy na Moravě a ve Slezsku v kontextu globálních změn“ soudím, že publikace autorů Brázdil, Kirchner a kol. může mít velký pozitivní ohlas nejen přímo u odborníků, kteří se zabývají bezprostředně přírodními ohroženími či geografií obecně, ale též i mezi obovorově příbuznou vědeckou komunitou a mezi lidmi pracujícími ve státní správě.

Celkově považuji knihu za velmi zdařilé a komplexně pojaté dílo, které hluboce zasahuje do současného stavu poznání v jednotlivých vědních podoborech. Vzhledem k danému regionu nemá v naší literatuře obdobu. Je bohatě doloženo příklady a vyčerpávajícím způsobem je zpracovaná historizující část pro dané typy přírodních ohrožení. Respektuje současnou míru poznání a aplikuje ji na zvolený region. Prokazuje dobré a vrcholně užitečné propojení mezi historickým vnímáním přírodních ohrožení a současným pojetím v éře monitoringu a modelování.

Vít Vilímek

ZPRÁVY – REPORTS

Historická geografie v přístavu: 13. Mezinárodní konference historických geografů v Hamberku (*L. Jeleček, P. Chromý*) 91 – Mezinárodní konference „American Society for Environmental History“ (*L. Jeleček, P. Chromý*) 92 – 4. mezinárodní konference Evropské společnosti pro environmentální dějiny (*H. Janů, L. Jeleček*) 94 – Soutěž o nejlepší Studentskou vysokoškolskou odbornou práci z geografie SVOP 2007 (*E. Hofmann*) 96.

LITERATURA – RECENT PUBLICATIONS

I. Bičík, V. Jančák: Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990 (*J. Pileček*) 97 – Současná německá historická geografie podle výběrového exkurzu do nových knižních publikací: R. Glaser, H. Gebhardt, W. Schenk (eds.): *Geographie Deutschlands*. H. Gebhardt, R. Glaser, U. Radtke, P. Neuber (eds.): *Geographie – Physische Geographie und Humangeographie*. W. Schenk, K. Schliephake (eds.): *Allgemeine Anthropogeographie*. U. Matthiesen, R. Danielzyk, S. Heiland, S. Tzschaschel (eds.): *Kulturlandschaften als Herausforderung für die Raumplanung. Verständnis – Erfahrungen – Perspektiven*. D. Denecke: *Wege der Historischen Geographie und Kulturlandschaftsforschung. Siedlungsforschung: Archäologie – Geschichte – Geographie* (*A. Nováček*) 98 – K. Ivaníčka: Globalistika. Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta (*K. Bogdová*) 100 – P. Selman: Planning at the Landscape Scale (*Z. Kučera*) 101 – D. Gurňák: Vývoj politickej mapy stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy – historickogeografická analýza (*A. Nováček*) 103 – R. Brázil, K. Kirchner a kol.: Vybrané přírodní extrémy a jejich dopady na Moravě a ve Slezsku (*V. Vilímek*) 104.

GEOGRAFIE SBORNÍK ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

Ročník 113, číslo 1, vyšlo v březnu 2008

Vydává Česká geografická společnost. Redakce: Albertov 6, 128 43 Praha 2, tel. 221951427, e-mail: jancak@natur.cuni.cz. Rozšiřuje, informace podává, jednotlivá čísla prodává a objednávky vyřizuje RNDr. Dana Fialová, Ph.D., katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2, tel. 221951397, fax: 22490657, e-mail: danafi@natur.cuni.cz. – Tisk: tiskárna Sprint, Pšenčíkova 675, Praha 4. Sazba: PE-SET-PA, Fišerova 3325, Praha 4. – Vychází 4krát ročně. Cena jednotlivého je sešitu 150 Kč, celoroční předplatné pro rok 2007 je součástí členského příspěvku ČGS, a to v minimální výši pro řádné členy ČGS 500 Kč, pro členy společnosti důchodce a studenty 300 Kč a pro kolektivní členy 2 000 Kč. – Podávání novinových zásilek povoleno Reditelstvím pošt Praha, č. j. 1149/92-NP ze dne 8. 10. 1992. – Zahraniční predplatné vyřizují: agentura KUBON-SAGNER, Buch export – import GmbH, D-80328 München, Deutschland, fax: ++(089)54218-218, e-mail: postmaster@kubon-sagner.de a agentura MYRIS TRADE LTD., P.O. box 2, 142 01 Praha, Česko, tel: ++420/4752774, fax: ++420/496595, e-mail: myris@login.cz. Objednávky vyřizované jinými agenturami nejsou v souladu se smluvními vztahy vydavatele a jsou šířeny nelegálně. – Rukopis tohoto čísla byl odevzdán k sazbě dne 4. 2. 2008.

© Česká geografická společnost, 2008

GEOGRAPHY JOURNAL OF CZECH GEOGRAPHIC SOCIETY

Year 113, number 1, published in March 2008

Published by Czech Geographic Society. Editor: Department of Social Geography and Regional Development, Faculty of Science, Charles University, Albertov 6, 128 43 Prague 2, tel. 221951427, e-mail: jancak@natur.cuni.cz. – Foreign subscription through the agencies KUBON-SAGNER, Buch export – import GmbH, D-80328 München, Deutschland, fax: ++(089)54218-218, e-mail: postmaster@kubon-sagner.de and MYRIS TRADE LTD., P.O. box 2, 142 01 Prague, Czechia, tel: ++420/4752774, fax: ++420/496595, e-mail: myris@login.cz. Subscription arranged by other agencies is not in compliance with publisher's contractual provisions and are spread illegally.

© Česká geografická společnost, 2008 (Czech Geographic Society, 2008)

POKONY PRO AUTORY

Rukopis příspěvků předkládá autor v originále a v elektronické podobě (Word), věcně a jazykově správný. Rukopis musí být úplný, tj. se seznamem literatury (viz níže), obrázky, texty pod obrázky, u hlavních článků a rozhledů s anglickým abstraktem a shrnutím. Zveřejnění v jiném jazyce než českém podléhá schválení redakční rady.

Rozsah kompletního rukopisu je u hlavních článků a rozhledů maximálně 15–20 normostran (1 normostrana = 1800 znaků) včetně příloh, jen výjimečně může být se souhlasem redakční rady větší. Pro ostatní rubriky se přijímají příspěvky v rozsahu do 3 stran, výjimečně ve zdůvodněných případech do 5 stran rukopisu.

Shrnutí a abstrakt (včetně klíčových slov) v angličtině připojí autor k příspěvkům pro rubriku Hlavní články a Rozhledy. Abstrakt má celkový rozsah max. 10 řádek (cca 600 znaků), shrnutí minimálně 1,5 strany, maximálně 3 strany včetně překladů textů pod obrázky. Text abstraktu a shrnutí dodá autor současně s rukopisem, a to v anglickém i českém znění. Redakce si vyhrazuje právo podrobit anglické texty jazykové revizi.

Seznam literatury musí být připojen k původním i referativním příspěvkům. Použité prameny seřazené abecedně podle příjmení autorů musí být úplné a přesné. Bibliografické citace musí odpovídat následujícím vzorům:

Citace z časopisu:

RASMUSSEN, T. F. (1994): Zkušenosti a pojetí územního a regionálního plánování v Norsku. Sborník ČGS, 99, č. 1, s. 1–13.

Citace knihy:

GREGORY, K., J. (2000): The changing nature of physical geography. Arnold, London, 368 s.

Citace kapitoly z knihy:

MARCOU, G. (1993): New tendencies of local government development in Europe. In: Bennet, R. J. (ed.): Local government in the new Europe. Belhaven Press, London, New York, s. 51–66.

Odkaz v textu najinou práci se provede uvedením autora a v závorce roku, kdy byla publikována. Např.: Vymezování migračních regionů se zabýval Korčák (1961), později naňho navázali jiní (Hampl a kol. 1978).

Obrázky zpracované v digitální podobě je nutné dodat (souběžně s vytiskným originálem) i v elektronické podobě (formát .tif, .wmf, .eps, .ai, .cdr, .jpg). Předlohy větších formátů než A4 redakce nepřijímá. Xeroxové kopie lze použít jen při zachování zcela ostré černé kresby.

Fotografie zpracované v digitální podobě musí mít dostatečné rozlišení (minimálně 300 dpi). Fotografie odevzdáne v analogové podobě formátu min. 13×18 cm a max. 18×24 cm musí být technicky dokonalé a reprodukovatelné v černobílém provedení.

Texty pod obrázky musí obsahovat jejich původ (jméno autora, pramen, příp. odkud byly převzaty apod.).

Údaje o autorovi (event. spoluautorech), které autor připojí k rukopisu: adresa pracoviště, včetně PSČ, e-mailová adresa.

Všechny příspěvky procházejí recenzním řízením. Recenzenti jsou anonymní, redakce jejich posudky autorům neposkytuje, autor obdrží výsledek recenzního řízení, kde je uvedeno, zda byl článek přijat bez úprav, odmítnut nebo jaké jsou k němu připomínky (v takovém případě jsou připojeny požadavky na konkrétní úpravy).

Honoráře autorské ani recenzní nejsou vypláceny.

Poděkování autora článku za finanční podporu grantové agentuře bude zveřejněno jen po zaslání finančního příspěvku na redakční zpracování ve výši minimálně 5000,- Kč na konto vydavatele.

Autorský výtisk se posílá autorům hlavních článků a rozhledů po vyjítí příslušného čísla.

Separáty se zhotovují jen z hlavních článků a rozhledů pouze v elektronické podobě (soubor .pdf). Redakční rada si vyhrazuje právo na vyžádání poskytnout publikovaný příspěvek v elektronické podobě (soubor.pdf), a to členům ČGS pro studijní účely.

Příspěvky se zasílají na adresu: Redakce Geografie – Sborník ČGS, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2, e-mail: jancak@natur.cuni.cz.

Příspěvky, které neodpovídají uvedeným pokynům, redakce nepřijímá.